

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

*Sactis.
paula*

ZIRIDAVA

STUDII ȘI CERCETĂRI

II

1968

O CONTRIBUȚIE CU PRIVIRE LA DATAREA VALURILOR DE PĂMÎNT DIN VESTUL ȚĂRII NOASTRE

de EGON DÖRNER și VASILE BORONEANȚ

În arheologia românească privind mileniul I al erei noastre, o problemă importantă, ce-și așteaptă încă rezolvarea, o constituie cercetarea marilor valuri de pământ ce străbat pe o distanță de cca. 200 km teritoriul de vest al țării noastre.

N-au lipsit în trecut încercări din partea unor specialiști români și străini de a emite ipoteze privind epoca în care au fost făcute și rostul pe care l-ar fi avut aceste construcții impunătoare de pământ (1), care străbat teritoriul Crișanei și al Banatului în două sau chiar în trei linii aproape paralele.

La noi interesul pentru cercetarea acestor valuri nu este de dată recentă, inițiativa în această direcție pornind de mai bine de două decenii din partea cunoscutului arheolog acad. Constantin Daicoviciu (2).

Într-un studiu mai recent apărut (3), K. Horedt reia problema valurilor din Banat și Crișana pe marginea unor date oferite de o lucrare de ansamblu referitoare la valurile de pământ

1. C. Daicoviciu, **Bănatul și Iazygii**, în „Apulum“, I, 1939—1942, p. 107, unde sînt enumerate și părerile diferiților cercetători. Idem, **Siebenbürgen im Altertum**, București, 1943, p. 99, nota 2.

2. C. Daicoviciu, în **AISC**, 1941—1943, p. 310.

3. K. Horedt, **Cu privire la problema valurilor de pământ din Banat și Crișana**, în „SCIV“, nr. 4/1965, p. 725—730.

din cîmpia Tisei (4). În acest studiu se emite părerea, cu totul nouă față de cele cunoscute în trecut (5), că valurile de pămînt din vestul țării noastre par să facă parte dintr-un sistem de apărare mai mare, în care ar intra eventual și alte construcții de acest gen de pe cuprinsul țării noastre. Date cartografice mai vechi sau mai noi ar ajuta să dovedească că valurile din Banat și Crișana se prelungesc spre sud pe teritoriul iugoslav iar spre vest și nord trec prin teritoriul Ungariei. În ansamblul lor valurile de pămînt formează un arc ce începe din cotul Dunării mijlocii (la nord de Budapesta) și se sfîrșește în Iugoslavia, tot la Dunăre, aproape de întretăierea fluviului cu ramificațiile Carpaților (fig. 1).

Din diferite observații și cercetări de suprafață s-a putut constata că, în general, valurile trec de-a lungul liniei interioare a Carpaților, separînd șesul de regiunea colinelor. Ele au aproape întotdeauna în partea de vest valul mai înalt, iar șanțul mai larg și mai adînc decît cele dinspre răsărit. Aceste constatări duc la concluzia că valurile au apărut cîmpia Tisei, fiind ridicate împotriva unor atacuri dinspre est.

4. V. Balás in *Acta Arch.* XV, 1963, p. 309—336. Idem in *Ré-gészeti Füzetek*, Ser. II, nr. 9, 1961.

5. Valurile din vestul țării, mai cu seamă cele din Banat, au intrat în atenția sau au format obiectul următoarelor lucrări de sinteză sau studii speciale: Ludovicus Marsigli, *Danubius Pannonico Mysicus . . .* Tom sec., Hagae Amstelodami, 1726 (primă cartografiere a lor); Franz Griselin, *Geschichte des Temeswarer Banats*, Wien, 1780 (Traducere în limba română: *Istoria Banatului timișan*, de Nicolae Bolocan, București, 1926); Floris Romer, *Les fossées du diable*, in „Compte Rendu“ II, Budapest, 1878, p. 39-77, și harta nr. 11; C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und westlichen Dazien*, in AEM, II, Wien, 1885; H. Kematmüller, *Die Römerstrassen im Banat . . .* in „Deutsche Rundschau für Geogr. und Statistik“, 1892, p. 219—220; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Iași, 1896; Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bukarest, 1900; E. Nischer—Falkenhof, *Historisch—kartographische Darstellungen der „Römerschanzen“ im Banat*, in „Mitt. Geogr. Ges.“ Wien, 1934, p. 181—189 (Idem, in „Dolg. Szeged“, 1934, p. 172—182); Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, 1935, p. 120; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 158—160. La lucrările de mai sus se adaugă și cele amintite în restul notelor de față.

În studiul său, K. Horedt admite și posibilitatea ca unele linii ale valurilor să aparțină unor perioade diferite. Totuși, so-coate ca mult mai probabilă apartenența lor unui sistem defensiv unitar. Susține, folosind considerente de ordin istoric și arheologic, că perioada de ridicare a acestor construcții impunătoare de

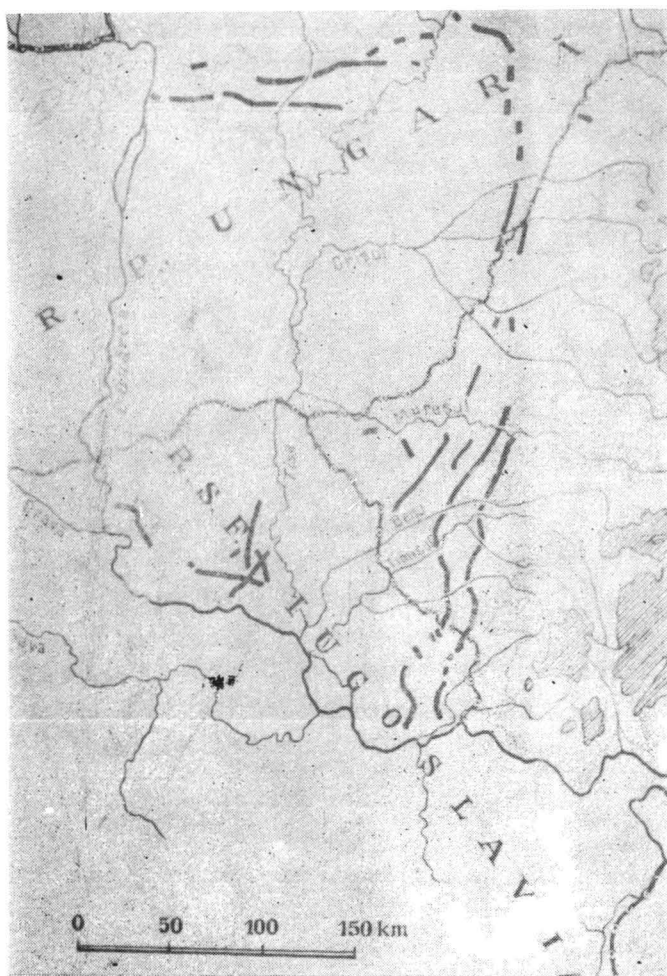

Fig. 1. Valurile de pământ din câmpia Tisei. După K. Horedt, SCIV, Nr. 4/1965.

pământ ar putea fi restrînsă între secolele IV—VIII c. n. și expune apoi pe scurt argumentele care ar pleda pro sau contra posibilității atribuirii acestor valuri de pământ sarmaților, impe-

riului roman târziu, hunilor, gepizilor sau avarilor (6).

Greutățile în datarea exactă, independent de considerentul că ele au aparținut sau nu unui sistem defensiv mai mare, se datorează în primul rînd lipsei de săpături care ar avea menirea nu numai să constate în mai multe locuri structura valurilor, ci să clarifice pe temeieri stratigrafice care sînt legăturile dintre valuri, pe diferitele lor porțiuni, și eventualele urme de cultură materială arheologică, constatate în însuși corpul valului.

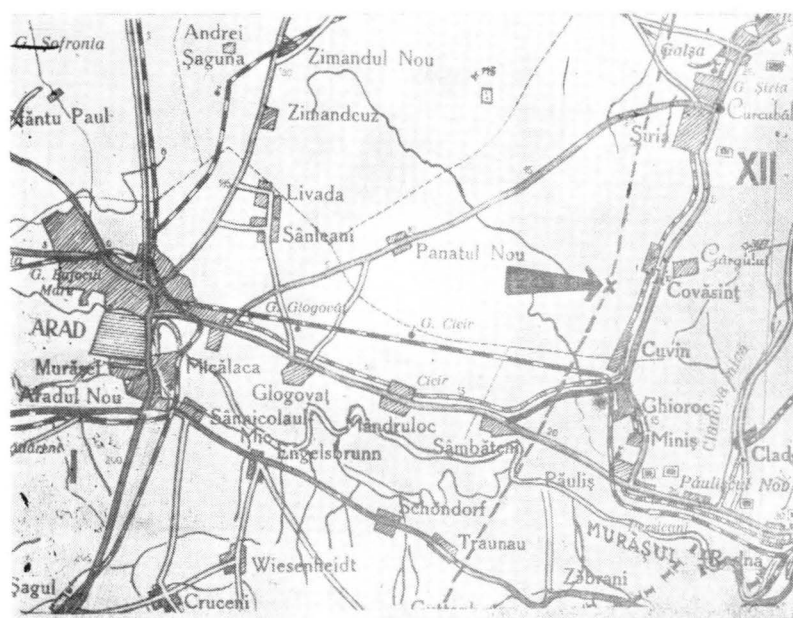

Fig. 2. Plan de situație al săpăturii de la Covășinț, cu traseul valului cercetat.

Cu ocazia unei cercetări de teren, în primăvara anului 1966, s-au descoperit în extremitatea de sud a hotarului comunei Covășinț (județul Arad), pe locul numit „Pusta lui Desanu” (fig. 2), mai multe fragmente ceramice gri lucrate la roată (7) în imediata apropiere de hotarul satului Cuvin.

6. K. Horedt, *op. cit.*, p. 726—730.

7. Locul a fost sezisat ca punct de interes arheologic, încă din anul 1952, de către V. Boroneanț, pe baza fragmentelor ceramice observate la suprafață.

Este cunoscut că teritoriul Banatului e străbătut în direcția sud-nord de trei linii de valuri distincte. Porțiunea de teren de la Covăsînt, pe care s-au găsit fragmentele ceramice, e situată pe traseul liniei mijlocii, ce vine din Banat și trece la nord de Mureș prin hotarele comunelor Sîmbăteni, Ghioroc, Cuvin și Covăsînt, de unde se îndreaptă apoi pe lîngă localitățile Șiria, Zărand, Sinteia Mare și Adea (8).

Lîngă Sîmbăteni se vede și azi o porțiune nearată de cca. 1.500 m a valurilor, acestea formînd hotarul între comunele Sîmbăteni și Ghioroc (9). Ele sînt tăiate de drumul și calea ferată electrică ce unesc aceste două localități. Aici se pot distinge clar 3 valuri (fig. 3), dintre care cel dinspre vest este mult mai lat decît celelalte două, iar între valuri se văd 2 șanțuri.

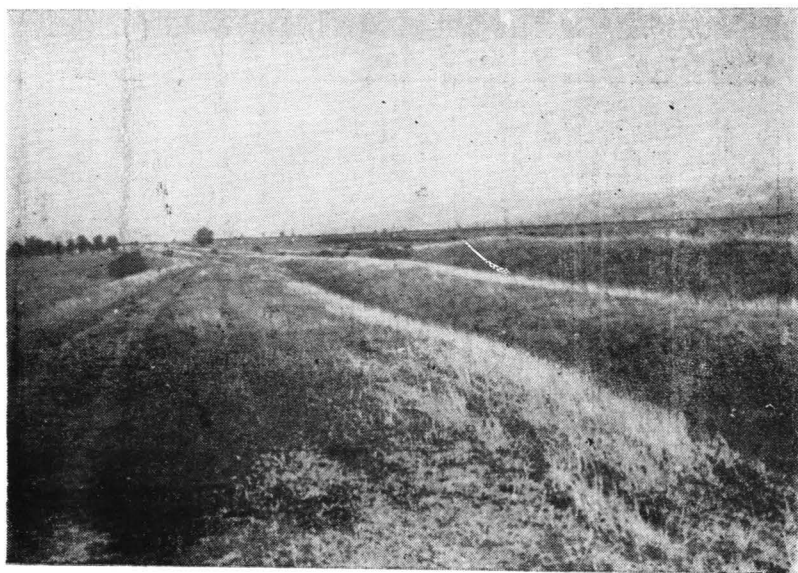

Fig. 3. Aspect al porțiunii de val între Sîmbăteni și Ghioroc.

La inițiativa Muzeului județean din Arad s-a executat, în septembrie 1966, o săpătură pe locul unde au fost găsite cioburile la suprafață.

8. S. Márki, *Aradvármegye története*, I. Arad, 1893, p. 31—32. Vezi și V. Balás, *Acta Arch.* XV, 1963, p. 316.

9. S. Márki, *op. cit.*, p. 32. Două fotografii ale valului de la Sîmbăteni sînt reproduse la paginile 32 și 33.

În hotarele localităților Covăsînt și Cuvin, pe locul amintit la „Pusta lui Desanu” și împrejurimi, valurile de pământ se mai puteau vedea cu vreo șase ani în urmă, cînd terenul era folosit pentru pășunat.

Lucrările s-au efectuat sub conducerea Institutului de istorie și arheologie din Cluj, reprezentat prin prof. univ. Kurt Horedt. La ele au participat și autorii acestui articol. S-a urmărit clarificarea următoarelor probleme: a) dimensiunile și structura valului, b) legăturile dintre fragmentele ceramice găsite la suprafață și val, c) data construirii valului.

Pentru a putea urmări dimensiunile întregului ansamblu de întăritură a valului s-a trasat o secțiune orientată E—V, perpendiculară pe traseul S—N al valului (fig. 4). Secțiunea a atins lungimea de 52 m constatîndu-se existența a 5 șanțuri, care au lărgimi ce variază între 5,00 și 6,20 m cu adîncimi între 1,70 și

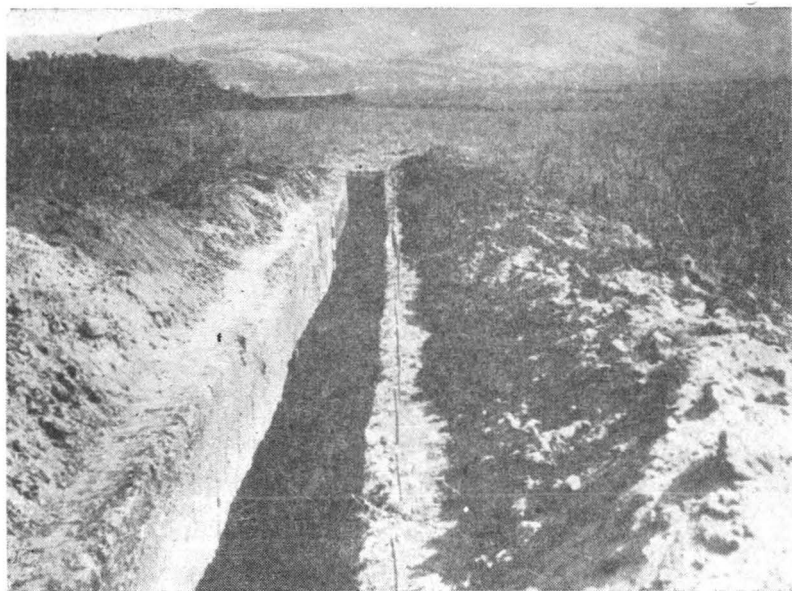

Fig. 4. Covăsînt. Aspect al secțiunii privită dinspre vest.

2,80 m. Distanțele de la un șanț la altul sînt: I—II 5,20 m; II—III 4,00 m; III—IV 2,60 m iar IV—V 12,60 m (fig. 5). Pe aceste intervale trebuie să fi fost valurile de pământ care acum nu se mai observă.

Șanțurile, cu excepția celui din extremitatea de est (2,00 m),

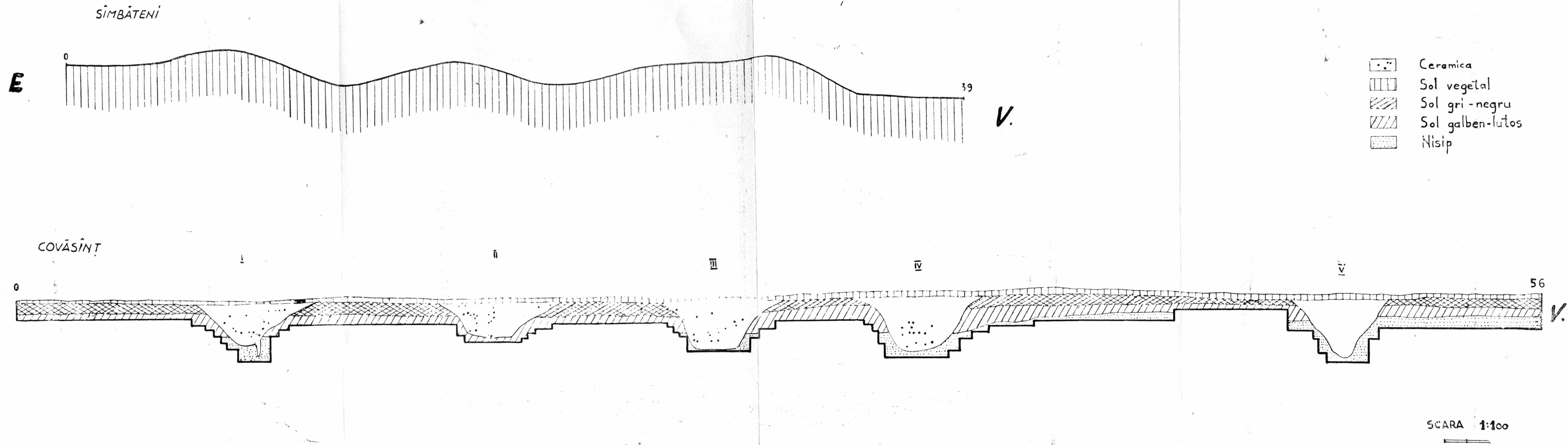

Fig. 5 — Covăsint. Profilul sudic al secțiunii.

devin tot mai adânci înspre vest (1,70 — 1,70 — 2,60 — 2,80 m). Trei șanțuri, anume cele de la mijloc, au formă de vană, pe cînd cele exterioare se termină într-un unghi ascuțit. Pe fundul șanțului exterior s-a găsit urma unei gropi de par ce ne-ar îndreptăți să presupunem prezența unui rînd de pari pe talpa acestui șanț.

Comparînd profilul săpăturii de la Covăsînt, cu fotografiile executate și profilul rezultat din măsurătoarele de suprafață (tot în septembrie 1966) a valurilor de la Simbăteni, constatăm în ambele locuri existența unui val mai lat decît celelalte, anume cel dinspre vest. Este neîndoielnic pentru noi faptul că porțiunea întăriturii de la Covăsînt face parte dintr-o linie de apărare ce se prelungește peste Mureș venind din Banat. În sprijinul acestei păreri vin hărțile (10) cît și profilele unor măsurători de suprafață făcute încă la începutul secolului nostru de G. Téglás în hotarul comunelor Alioș și Pișchia (11), profile ce prezintă, de asemenea, mai multe șanțuri și valuri, al căror număr exact va putea fi stabilit abia prin săpături. O altă dovadă concludentă în susținerea acestei păreri o oferă prezența urmelor de valuri pe aceeași direcție, pe locul numit „La drumul morii”, lângă șoseaua ce duce de la Zăbrani la Aluniș (distanță de numai 3 km, sud de Mureș) și detaliile de teren de pe locul numit „La Joevis”, în partea de peste Mureș a hotarului comunei Simbăteni.

Cu ocazia lucrărilor noastre de secționare au fost găsite materiale ceramice de importanță deosebită pentru datarea valurilor de pămînt. Aceste materiale sînt: a) un complex ceramic găsit între șanțurile IV—V, b) fragmentele de vase scoase din umplutura șanțurilor I, II, III și IV.

Complexul ceramic s-a descoperit la o adîncime de 0,35—0,50 m de la suprafață. Fragmentele ceramice din acest complex erau îngrămădite pe o suprafață de circa 1 m. p. și aparțin unui număr de cel puțin 10 vase diferite (fig. 6). La reconstituire nu

10. Harta întocmită de Fl. Romer în 1877, reprodusă de V. Balás, *Régészeti Füzetek*, Ser. II, nr. 9, 1961 (vol. II). S. Márki, *op. cit.*, p. 31—32. V. Balás, *Acta Arch.* XV, 1963, hărțile fig. 3 și 4 de la p. 517.

11. Profile reproduse după cele publicate de G. Téglás în volumul *Ertekezések a történettudomány köréből*, Budapesta, XX, 2, 1904 — în broșura lui Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timișoara, 1943, p. 99, fig. 30 și 31, precum și în lucrarea lui V. Balás din *Régészeti Füzetek*, Ser. II, nr. 9, 1961, p. 76, fig. 7 și 8.

s-a putut întregi complet niciunul. Mai mult ca probabil acest complex ceramic aparține unei locuințe de suprafață.

Ceramica complexului se poate împărți în două categorii: una lucrată la roată iar alta cu mâna. Din prima categorie fac parte : o cană cu toartă, 2 străchini, o oală și o oleuță (fig. 7/1-5), toate de culoare gri, bine arse. In categoria ceramicii lucrate cu mâna, din pastă grosolană, impură, se încadrează o oală mare, or-

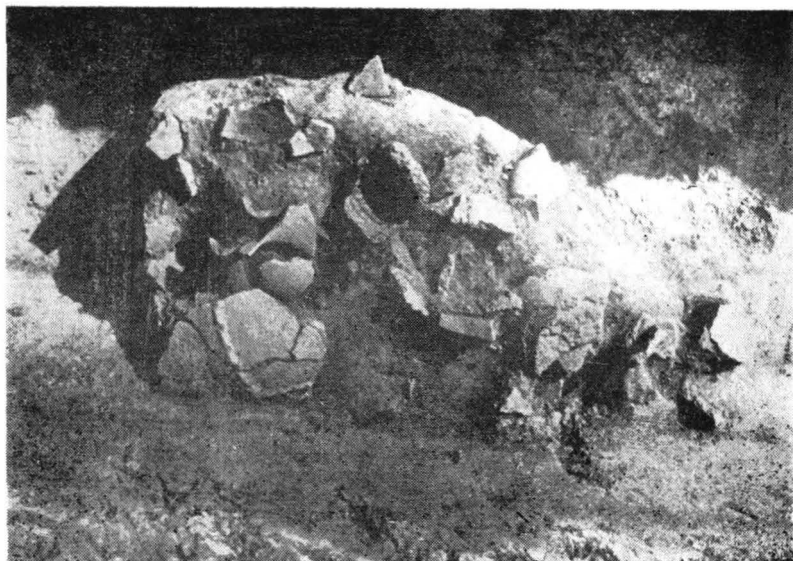

Fig. 6. Covăsînț. Complexul ceramic în situ.

namentată cu butoni rotunzi, brîu în relief și buza cu adîncituri (fig. 7/11). Aceste ornamente se repetă și pe alte fragmente (fig. 7/8, 10). In complexul ceramic s-a găsit și un prîsnel de fus din lut ars (fig. 7/9).

Pe baza vaselor lucrate cu mâna complexul ceramic poate fi atribuit dacilor, încadrîndu-se după toate probabilitățile în secolul I al erei noastre. Dacă între șanțul IV și șanțul V a fost un val, atunci complexul ceramic indică un *terminus post quem* de ridicare a acestuia.

Alte materiale ceramice sînt fragmentele scoase din pămîntul de umplură a șanțurilor I—IV. Pe lîngă materialele gri, lucrate la roată, și altele negre, făcute cu mâna, se găsesc aici, spre deosebire de complexul ceramic, și fragmente de vase lu-

crate la roată, unele negre cu lustru, altele roșii-cărămizii vădind influență romană. Toate aceste cioburi au fost găsite la cele mai variate adâncimi ale șanțurilor, uneori chiar și pe talpa acestora

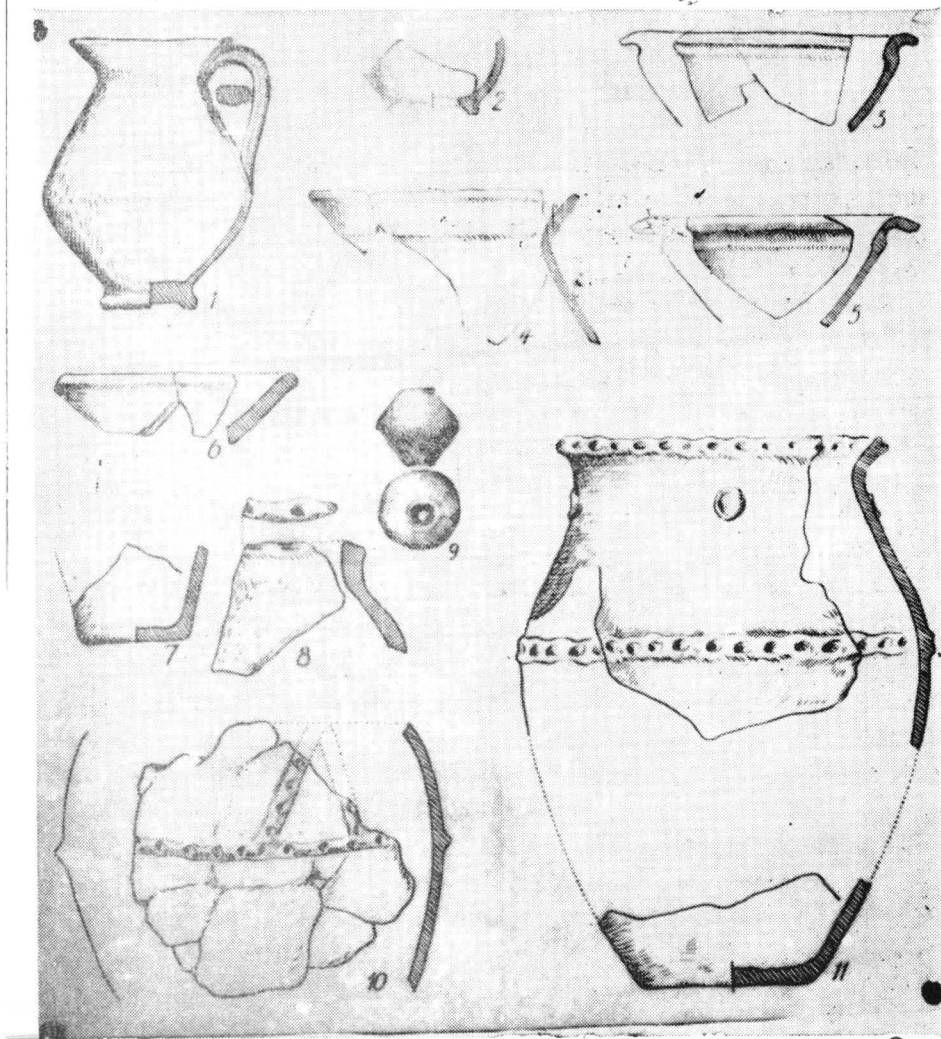

Fig. 7. Covăsînt. Piese caracteristice din complexul ceramic.

(fig. 5). După factură ele sînt mai tîrzii decît complexul ceramic și ar putea fi datate în secolele III—IV ale erei noastre. Indiferent de felul în care cioburile au ajuns în umplutura valurilor, ele ar putea indica un *terminus ante quem* al săpării șanțurilor și ridicării valurilor.

Pe baza celor constatate cu ocazia săpăturii de la Covăsînt, nu putem deocamdată afirma cu certitudine că cele cinci șanțuri ar alcătui o lucrare unitară. Cele trei șanțuri din interior par să aparțină structural unui anumit sistem, pe cînd celelalte două șanțuri din extremități, mai îndepărtate și realizate în altă tehnică, ar putea să aparțină unei alte epoci sau să fi avut o funcție și întindere cu caracter restrîns local, poate legat de așezarea dovedită prin complexul ceramic. Rezervele noastre sînt explicabile dacă ținem seamă că, pe locul săpăturii de la Covăsînt, valurile, elemente importante în fixarea concluziilor, nu sînt observabile la suprafață, iar pe porțiunea de la Sîmbăteni se văd doar trei valuri.

Pentru a elucidă problemele ridicate de rezultatele cercetărilor de la Covăsînt, socotim necesar o extindere în acest loc a săpăturilor spre vest, acțiune care în toamna anului 1966 nu s-a mai putut realiza din lipsă de timp, dar mai ales de fonduri. De asemenea ar trebui executate sondaje în interiorul așezării și în alte puncte ale aceluiași traseu unde valurile nu întilnesc așezări.

În concluzie, credem că numai cercetări multiple și complexe vor putea dovedi dacă, la o anumită dată, ansamblul de valuri din Banat și Crișana a făcut parte într-adevăr dintr-un sistem unitar de apărare. Prezentarea de față are doar caracterul unei prime informații, de aceea, în stadiul în care ne aflăm, nu socotim posibilă și nici oportună expunerea aici de argumentații cu caracter istoric pentru una sau alta din ipotezele privind datarea sigură și populațiile sau puterea statală care a putut ridica acest ansamblu de valuri din vestul țării noastre.

Considerăm, în încheiere, de datoria noastră să atragem atenția tuturor forurilor competente asupra faptului că valurile de pămînt din Banat și Crișana sînt pe cale de dispariție datorită lucrărilor agricole în continuă extensiune. Cazul de la Cuvin și Covăsînt este relevator în acest sens, iar peste cîtiva ani, probabil, vor dispăre și valurile de la Sîmbăteni. Măsuri urgente de protecție prin lege sînt indispensabile pentru salvarea acestor monumente de o deosebită valoare documentară privind istoria țării noastre.

EIN BEITRAG ZUR DATIERUNG DER ERDWÄLLE IM WESTEN RUMÄNIENS

Zusammenfassung

Das Westgebiet Rumäniens wird von Erdwällenresten durchquert, deren Datierung und Rolle noch nicht geklärt wurden. Im Banat können drei verschiedene Längswälle beobachtet werden, die im allgemeinen die Süd-Nord Richtung einhalten. Die Trasse der mittleren Linie verlängert sich auch über dem Mureşfluss, wo eine Strecke des Erdwalles zwischen Simbăteni und Ghioroc zu sehen ist.

Nördlich dieser Stelle, auf derselben Walllinie fand im Herbst 1966 in der Nähe der Gemeinde Covăsint (Arader Kreis) eine archäologische Grabung statt. Das Profil des 52 Meter langen Suchschnittes zeigte 5 Gräben, von denen die ersten vier gegen Westen zu immer tiefer wurden. Zwischen dem 4. und 5. Graben ist ein grosses Interval (12.60 Meter) vorhanden. Hier wurde in geringer Tiefe ein Gefässkomplex gefunden, das wahrscheinlich einem Oberflächenbau angehörte. Der handgearbeiteten Keramik zufolge gehört es der dakischen Bevölkerung an und kann ins I. Jahrhundert u. Ztr. eingeordnet werden. In den Grabenfüllungen wurden viele Scherben gefunden, einige waren handgearbeitet, andere scheibengedreht, unter ihnen auch rote Bruchstücke provinzialrömischer Prägung. Die Scherben in den Grabenfüllungen können in das 3.—4. Jahrhundert u. Ztr. eingestuft werden.

Wenn sämtliche fünf Gräben einem einheitlichen Wallsystem angehören, so würden sie für den Covăsint Abschnitt 4 Wälle aufweisen, während auf derselben Trasse, zwischen Simbăteni und Ghioroc, an der Oberfläche nur 3 Wälle sichtbar sind. Zur Klärung der durch die Grabungen bei Covăsint aufgetretenen Probleme sind neue Forschungen am Orte der Untersuchung, als auch an anderen Stellen derselben Trasse, notwendig.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 — Die Erdwälle der Theissebene, nach K. Horedt, SCIV, 4/1965.
- Abb. 2 — Allgemeiner Lageplan mit dem Ort der Ausgrabung bei Covăsint und der Trasse des untersuchten Erdwalles.

- Abb. 3 --- Teilansicht des Erdwalles zwischen Sîmbăteni und Ghioroc.
- Abb. 4 — Covăsînt : Teilansicht des Suchgrabens vom Westen her gesehen.
- Abb. 5 — Covăsînt : Südlicher Profil des Suchgrabens.
- Abb. 6 — Covăsînt : Der Keramikkomplex in situ.
- Abb. 7 --- Covăsînt : Charakteristische Gefäße aus dem Keramikkomplex.

DOCUMENTE DIN PERIOADA DUALISMULUI OGLINDIND LUPTA PENTRU ELIBERAREA TRANSILVANIEI

de IOAN NICIU

În 1867 se încheie pactul dualist. Beneficiarii acestei înțelegeri politice sînt de o parte stăpînirea habsburgică, burghezia și moșierimea din Austria, de altă parte burghezo-moșierimea maghiară. Imperiul habsburgic multinațional, zguduit de frămîntări interne, făcea apel, prin diplomația lui, la burghezo-moșierimea maghiară să vină la salvarea imperiului asigurîndu-și prin acest pact sprijinul atît de necesar, în mijlocul evenimentelor grave care se conturează pe eșichierul politic extern al Austriei în această vreme (amenințările din partea Italiei și a Prusiei, recent intervenita unire a Moldovei cu Muntenia, din 1859). În schimb, îi oferea acestei burghezo-moșierimi, care nu prea era grăbită la asistență, exploatarea liberă a maselor populare compuse din diferite naționalități, îndeosebi a românilor care în Transilvania formau majoritatea populației.

Burghezo-moșierimea maghiară, conștientă de situația grea a stăpînirii habsburgice și profitînd de mîna liberă ce i se acordase în exploatarea naționalităților, a pornit lupta de contrapondere, împotriva, în primul rînd, a românilor din Transilvania și din părțile ungurene, adversarii cei mai numeroși și deci cei mai de temut. Ea va veni cu măsuri și cu legi care vor scoate în relief și mai mult contradicțiile existente.

Astfel, prin „uniunea” Transilvaniei, între 1865 și 1868, se aplică o serie de legi, între care legea naționalităților și legea în-

vățămîntului, cu scopul de a impune cu forța arbitrarul guvernării despotice, izvorînd din concepția greșită că în Ungaria există o singură națiune, națiunea maghiară, concepție care, mai tîrziu, va duce pe rîpă conglomeratul austro-ungar.

Aceste măsuri și legi, îndeosebi „uniunea” Transilvaniei, fără consultarea poporului, vor precipita evenimentele și vor ascuți lupta politică.

Burghezia română va organiza masele țărănești în jurul programului ei. Se va folosi deocamdată calea protestelor, în forme legale. Un astfel de protest este și *Pronunciamentul de la Blaj*, din 15 mai 1868, opera unui grup de intelectuali din Blaj, care protestează împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria. Prin protest se confirmă încă odată principiile și revendicările formulate la 3—15 mai 1848. Tot acolo se cere: autonomia Transilvaniei, recunoașterea și aplicarea legilor Dietei de la Sibiu din 1863—1864, redeschiderea Dietei Transilvaniei „pe baza unei adevărate reprezentări populare” (1).

Protestul a apărut în presa românească (*Gazeta Transilvaniei*, *Federațiunea*, *Telegraful Român*). Guvernul a dat în judecată pe autorii și răspînditorii acestui act, dar procesul a fost suspendat la Tribunalul din Tîrgu-Mureș. Pentru a se răspîndi conținutul protestului, în mase cît mai largi, s-au tipărit și foi volante cu acest cuprins.

O asemenea foaie volantă a fost publicată de B. Surdu (2). Amintim că un exemplar similar se află și în arhiva Muzeului Județean Arad (3).

Un eveniment politic de seamă se produce acum în sinul națiunii române luptătoare, mai ales în pătura conducătoare. Unii sînt pentru o activitate colaboraționistă cu autoritățile de stat („activiștii”), iar alții, majoritatea românilor ardeleni, pentru

1. C. Mureșan, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. II-a, 1963, p. 266, 268.

2. B. Surdu, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, VIII, 1965, p. 206, Anexe.

3. Document original în arhiva Muzeului Județean Arad, înregistrat sub nr. 1308. Textul este identic cu deosebirea că în rîndul al 25-lea în loc de: „ba, cerbicia și barbaria acestora crește din zi în zi” apare „ma cerbicia și barbaria acestora crește din zi în zi”.

pasivitate activă : refuzul colaborării („pasiviștii”) (4).

Se fac încercări de a convinge pe foștii frunțași să ia conducerea politică, ba se sugerează „convocarea congresului națio-

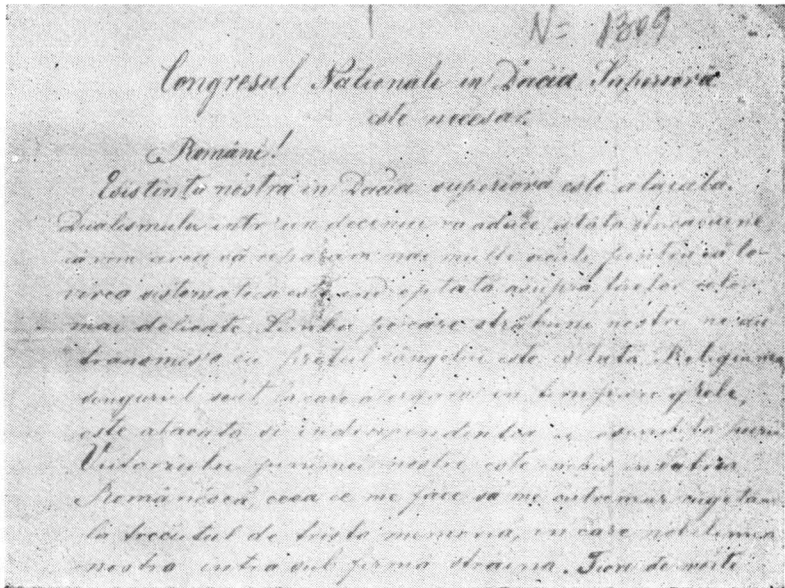

Fig. 1. Fragment din manuscrisul-manifest care cerea convocarea *Congresului Național*

4. Iată cum caracterizează istoricul B. Surdu momentul politic în articolul său „Conferința națională de la Miercurea 1869”, publicat în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, 1965, pag. 186: „În tabăra românească din Transilvania domnea însă oarecare confuzie, fiindcă nici unul din frunțașii politici nu îndrăznea să se pună, pe față, în capul mișcărilor locale și să canalizeze energiile spre o țintă clară și bine definită. Conducătorii politici de pînă atunci ai națiunii române stăteau în expectativă, deoarece nu aveau siguranța că vor fi urmați de masele poporului. Cei doi mitropoliți, Andrei Șaguna și Ioan Vancea, erau convinși că nu vor putea stăpîni noul curent din sînul opiniei publice, ori ei nu voiau și nu puteau să ducă o politică contrară opiniilor guvernului din Pesta, fără să periclitizeze instituții și avantaje, cîștigate cu atîta trudă, pentru bisericile lor, în perioada absolutistă și în era constituționalistă austriacă. Alți frunțași politici, cum erau Gheorghe Barițiu și Ioan Rațiu, nu puteau nici ei să ia inițiativa, fiindcă acțiunile lor erau îndeaproape supravegheate de autorități”.

nal la Blaj". Din aceste frământări a răsărit *manuscrisul-manifest* pe care-l publicăm, ca o continuare a campaniei începute prin foaia volantă și care manuscris circula tot clandestin, dovadă nota de a fi multiplicat, ca și foaia volantă. Și exemplarul acestui manuscris se găsește tot în arhiva Muzeului Județean din Arad (5).

Manifestul insistă asupra primejdiei care amenință existența națională „atacată prin dualism”. Se constată confuzia în care se află conducătorii politici și se spune că aceasta face necesară convocarea unui congres național „singura mîntuire cînd nu mai sîntem reprezentați nicăieri”. Constată, de asemenea, că evenimentele se dezvoltă ca și în trecut „în defavorul nostru, după capriciul altora”. În continuare, se arată că numai în congres se poate protesta valid. Aici, în congres, să se ceară recompensă pentru sîngele vărsat pentru tron de cei 40.000 în 1848 și pe care astăzi „perfidia” Austriei l-a „profanat” (6).

Aceeași atmosferă a luptelor dintre „activiști” și „pasiviști” o oglindește și poezia: *Ad declamandum* care începe cu versul devenit foarte cunoscut în acele timpuri:

„Trecut-au umbra legii și darul nu mai vine”, în care se arată ingratitudea împăratului față de români (7).

După ce se arată sacrificiile aduse în cursul vremii de către români și ingratitudea împăratului, se insistă asupra vredniciei

5. Manuscris original în arhiva Muzeului Județean Arad, înregistrat sub nr. 1509.

6. A se vedea anexa nr. 1.

7. La adunarea de la Miercurea „un discurs deosebit de tăios la adresa împăratului a pronunțat Ioachim Mureșianu. El a scos în evidență sacrificiile poporului român în 1848 și 1866. Ca răsplată—spune el mai departe — s-a convocat dieta din Pesta, unde românii nu-și pot trimite reprezentanții pe picior de egalitate cu celelalte naționalități. Nemeșii nu au nevoie „decît de o opincă și un picior desculț”, pentru a putea alege și a fi aleși, iar românilor li se pretinde un cens de 8 fl (oreni)”. Cf. B. Surdu, *op. cit.*, p. 194—195.

Ideile din acest discurs, care erau și ideile curente ale vremii, se cuprind concretizate în cele 13 strofe, de cîte 6 versuri, fiecare, ale poetului anonim, din acea vreme. Versul e de 14 silabe cu ritmul iambic de largă răsufare epică. Vezi textul manuscrisului (originalul e înregistrat în arhiva Muzeului Județean Arad sub nr. 1307) la anexa nr. 2.

poporului în trecutul de luptă, încurajându-l în credința că toate încercările dușmanului nu vor reuși, tiranii fiind sortii pieirii, oricât ar fi ei de tari. Sfârșitul elogiază lupta dusă „cu armele dreptății, pe drumul legiuit” a unor tineri ca Deseanu și Brîndușeanu.

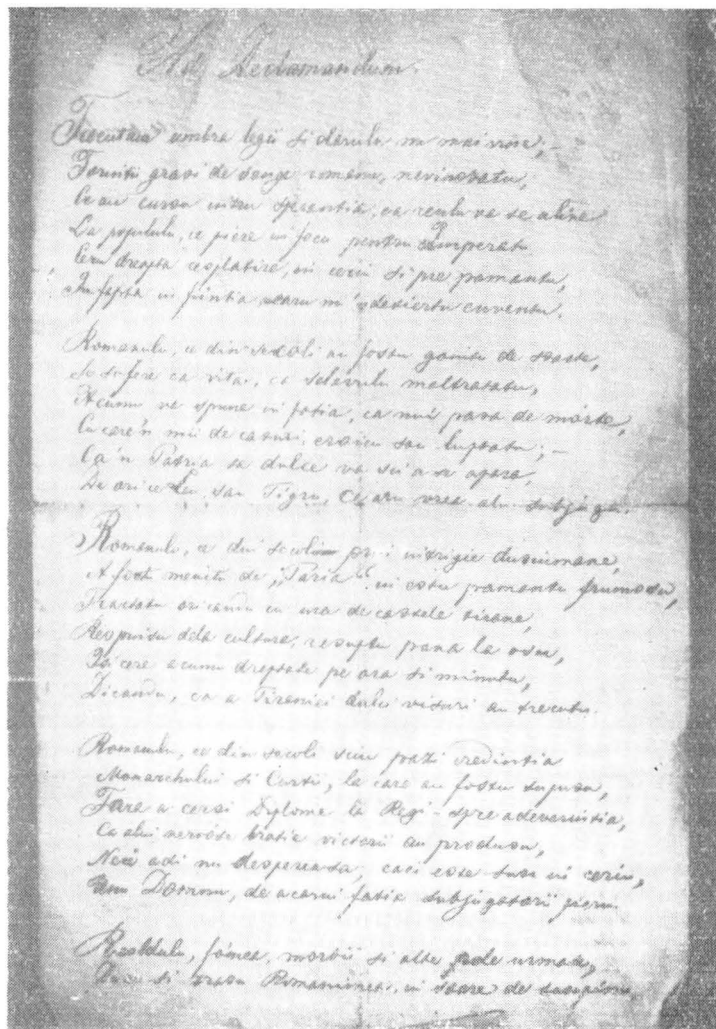

Fig. 2. Prima pagină a poeziei *Ad declamandum*

Referirea la cei doi luptători din părțile Aradului și Zărandului poate fi și o indicație că poetul anonim a fost din părțile arădane.

Documentele prezentate au scopul de a contribui la oglindirea atmosferei de luptă din epoca dualismului. Moment important în străduințele de eliberare a Transilvaniei, manifestate apoi cu toată dîrzenia mai ales în 1918, cînd lupta neostenită a maselor populare a condamnat conglomeratul austro-ungar la destrămare definitivă.

Anexa nr. 1

CONGRESUL NATIONALE IN DACIA SUPERIORĂ ESTE NECESAR

Români !

Existința noastră în Dacia superioară este atacată. Dualismul într'un deceniu va aduce atîta stricăciune, că vom avea să reparăm mai multe seculi, pentru că lovirea sistematică este îndreptată asupra firelor celor mai delicate. Limba pe care străbunii nostri ne-au transmis-o cu prețul sîngelui este esilată. Religiunea, singurul scut, la care alergam în timpuri grele, este atacată, și independința ei osîndită peirii. Viitoriulu junimei noastre este închis în Patria Românească, ceea ce ne face să ne cutremur cugețînd la trecutul de trista memoriă, în care nobilimea noastră intra sub firmă străină. Fiori de mörte trebuie să cuprinda pe ori ce român vëdënd ca acel popor bländ, din Dacia superioară va fi osîndit a remănea acum fără inteliginția, pentru care si-a stors tôte puterile sale.

Periculu este imininte. Inimicul cu pasi cutediatorii inaintedă spre a-si muia mîmile sacrilegie în sangele victimei innocente.

Confusiunea, în care ne aflăm oferind inimicului arme contra noastră, cere de necese întrebuintiarea ultimului midloc, cere *Congresul nationale*. Acesta este singura noastră mântuire în presinte, cänd numai suntemu reprezentati nicăiri. Evenimentele desvoltate fără noi, dupe capriciul altora, se făcu totu deauna contra noastră, dupe cum scim acêsta din trista esperientia a seculilor de suferintie. Deci trebuie sa ne luăm o atitudine dëmna, care să ne garentedie fiitorul; si acêsta nu se pöte face, de cät într'un congres national. Numai aici putem valida protestele făcute din tôte partile, putem protesta tötă natiunea cu energiă

contra barbarismului si perfidiei, ca osemintele noastre să nu fiă espuse blestemelor posterității; numai aci putem pretinde în virtutea dreptului moșia ingrasiata de sângele străbunilor, ca să nu osindim pe urmasii inocinti la miseria proletariatului; numai in congresul national putem pretinde drepturile răpite miselesce: egalitate politică si civile in numele justitiei, civilizatiunii si dreptului gintilor, ca să nu devenim paria indiană in patria noastră. Asa dar, *Congresul national*, in care sa cerem recompensa sangelui a 40.000 martiri versatu in 48 pentru tron si pe care astăzi perfidia Austriei l'a profanat.

Ardeleni! a nu cere congresu national este a nu mai putea eși din incuraturile presinte, este a ne da insine sentinta de mörte; este a lăsa pe fii nostrii legati de mâni si de picioare in lantiurile sclaviei.

Romani din tôte partile! datine sucursul vostru. căci cestiunea este: ..de trebue se mai traim ca Romani sau sa ne ingropăm in morment in contra destinului providentialu”.

Era voi betrâni, barbati, si tineri din Dacia superiora cereti *Congresul national* infruntînd ori ce pericolu, caci cauza este santa si *audaces fortuna adjuvat*.

Ţiti siguri de succes, caci nu sau născut încă tiranulu, care se pōta năbusi focul sacru in inima poporului, prin medu violinti. nici sa pōta opri lacrimile mamei, care-si plange fiul ucisu de mâna tiranului.

Inainte! si posteritatea va conserva pentru voi locul cel mai adânc in memoria sa; éra bine cuventarile deului protector al Romanismului va incorona mormintele vōstre!

NB. Toti Romanii in a caror mână va ajunge acésta scrisóre sunt rugati a o decopia si lăti in tôte partile.

X.

Arhiva Muzeului Judeţean Arad
Fond „Palatul Cultural”, nr. 1309

Anexa nr. 2

AD DECLAMANDUM

Trecutau umbra legii si darulu nu mai vine; —
Forintii grasi de sange romanu, nevinovatu.
Ce au cursu intru sperantia, ca reulu va se aline
La popululu, ce pieru in focu pentru Imperatu
Ceru dreapta respaltire, in ceriu si pre pamantu,
In fapta in fiintia, earu nu'n desiertu cuventu,

Romanulu, ce din secolu au fostu gonitu de soarte,
 Se suferu ca vita, ca sclavulu maltratatu.
 Acum va spune in fatia, ca nui pasa de mörte,
 Cu care'n mii de casuri eroieiu sau luptatu; —
 Ca'n Patria sa dulce va sci a se apara,
 De ori ce Leu, sau Tigru, ce aru vrea alu subjuga.

Romanulu, ce din secolu prin intrigie dusiumanu,
 A fostu meritulu de „Paria” in estu pamantu frumosu,
 Tractatu ori candu cu ura de castele tirane.
 Respiru dela cultura, resuptu pana la osu.
 Isi cere acumu dreptate pe ora si minutu.
 Dicandu, ca a Tiraniei dulci visuri au trecutu.

Romanulu, ce din secolu sciu pazi credintia
 Monarchului si Curtii, la care au fostu supusu,
 Fara a cerși Diplome la Regi — spre adeverintia.
 Ca alui nervöse bratie victorii au produsu,
 Neci adi nu despercasa, caci este susu in ceria.
 Unu Domnu, de a carui fatia subjugatorii pieru.

Resbelulu, fόμεa, morbiu si aite rele urmate.
 De au si trasu Romanimea, in stare de suspinu.
 Sub masca de fratie, pretestu si libertate,
 Vedindusa deodata in drumu ca peregrinu;
 Ma, simtiulu — barbatiei, virtutea de Romani,
 Si adi straluce in fatia, la juni si veterani !

In satele i frumöse, acumu ruini tartite.
 Se preumbla corbii selbategi din regiuni pustii,
 Servindu spre a loru natire, cadavrele strivite.
 Ce diacu pre jumetate afara — prin campii, —
 Si eata, ca Romanulu si adi nui desperatu,
 Caci crede in Pronie, si in cugetu nepatatu ! —

Asia e; Provedintia, la care clu se inchina,
 Iau intinsu pururea scutul si mana de ajutoriu.
 De nau peritu Romanulu, candu nu vedea lumina,
 Candu simtiulu libertatei era ucigatoriu,
 Acumu, candu Tirania se sbuciuma in dureri.
 Tu bravule Romane mai credi ca o se peri ? —

De nau peritu Romanulu, candu ordele varvare,
 Venia ca si locuste in agri semanati,
 Taindu fara de mila, rapindu fara crutiare,
 Lipsindu pre fii de Tata si pre sorori de frati,
 Acumu, candu bratiuit ageru in lume e cunoscutu,
 Tu bravule Romane mai credi ca esci perduu ?

De nau pieritu Romanulu, candu trei se oblegara,
 Prin Bole rusinose, cu negru juramentu,
 Salu tina in sclavie, a duce dile amara,
 Lipsitu precum de drepturi, asia si de pamantu,
 Acumu, candu Carta noa pre toti'i face frati
 Voi singuri seva temeti, ca veti fi lapadati?

De'i dreptu, ca tote in lume au culme si cununa.
 De care mai de parte a trece nui ertatu;
 Atunci si tu Romane, cu fratiti din preuna,
 Inchinate la sorte cu spiritu de barbatu,
 Caci tocma se te ingiti o balaurulu ferosu,
 In scurtu teva rescote intreaga si sanatosu !

Veniva o di fatala, candu intriga fatiora,
 Ce riese la cabale, va pune larva josu,
 Candu pisma, nedreptatea, voru fi espuse afara;
 Candu fulgerulu Proniei ce sbora luminosu,
 Va nemicii dusiurmani, ce pururea urdiescu,
 La planuri, cum se peara poporulu Romanescu.

Prevediu pre unu Alesandru, eroulu celu mai mare,
 Ce si tinsa despotismulu din resaritu la apusu,
 Silindu popoara brave la juga de apasare;
 Candu eata, deodată, suna un glasu de susu:
 „Ajunge”, si tiranulu se intorce in pamantu,
 Se stea la Tribunalulu Cerescu, spre asi da cuvantu.

Pasiti dari inainte, voi Grachii Romanimei
 Barbati in graiu si in fapta, cu spiritu Romanu,
 Voi Deseane, Brandusiane, tesaurulu Romanu,
 Alesi de Provedintia, se bateti pe dusiurmanu,
 Cu armele dreptatii, pe drumulu legiuitu,
 Si credeti, ca, alu vostru nume in ceru va fi maritu !

Finis !

Arhiva Muzeului Județean Arad
 Fond „Palatul Cultural”, nr. 1307.

DOCUMENTE AUS DEM ZEITALTER DES ÖSTERREICH-UN-
GARISCHEN DUALISMUS ÜBER DEN KAMPF ZUR
BEFREIUNG TRANSsYLVANIENS

Zusammenfassung

Die Periode des österreich-ungarischen Dualismus bedeutete eine Verstärkung der sozialen und nationalen Unterdrückung der Rumänen aus Transsylvanien.

Eine Reaktion gegen diese Lage äusserte sich in der Bewegung, die unter den Namen *Pronunciamentul de la Blaj din 1868* bekannt wurde. Es handelte sich um einen, in legalen Formen, ausgedrückten Protest gegen die Missachtung des Willens der Mehrheit der Einwohner Transsylvaniens.

In vorliegender Arbeit werden drei Dokumente, von denen zwei bisher unbekannt waren, vorgelegt und erläutert. Von diesen haben die bereits früher veröffentlichten *Epistole volante* (Flugblätter) versucht, das Volk um die Ideen des *Pronunciament-s* zu solidarisieren.

Als Widerhall des Protestes kann auch die spätere Annahme der aktivistischen und besonders der passivistischen Position führender rumänischer Politiker angesehen werden. Der Artikel *Congresul Național* und das Poem *Ad declamandum* — beide bisher unveröffentlicht — sind Früchte derselben Bewegung, die später zum bedeutsamen Akt der Vereinigung Transsylvaniens mit Rumänien, am 1. Dezember 1918, führten.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 — Teil des Manifestes mit der Forderung zur Einberufung eines Nationalkongresses.

Abb. 2 — Erste Seite des Poems *Ad declamandum*.

MIȘCĂRI CU CARACTER SOCIAL-AGRAR ÎN FOSTUL COMITAT ARAD LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

de OTTO GREFFNER

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în părțile de vest ale țării noastre se desfășoară puternice mișcări sociale în mediul rural. Forța motrice a acestor mișcări a constituit-o proletariatul agrar, dar și anumite pături ale țărănimii, în special cea săracă.

Cauzele acestor mișcări trebuie căutate în situația social-economică a vremii, precum și în situația politică în care se afla fostul imperiu austro-ungar la sfârșitul secolului al XIX-lea.

După revoluția din 1848, care a desființat iobăgia și alte câteva privilegii feudale, observăm o pătrundere mai accentuată a relațiilor capitaliste în economie.

Pătrunderea relațiilor capitaliste, mai ales în agricultură, a fost favorizată și de patentele imperiale din 1853 și 1854 care au legiferat transformarea proprietății feudale în proprietate privată de tip capitalist (1). Aceste legi, ca și cele urbariale din 1848, nu au satisfăcut însă nici pe departe cerințele maselor țărănești.

Pământurile urbariale au fost eliberate de sub sarcinile feudale, dar în posesiunea nobililor au rămas și pe mai departe pământurile alodiale, precum și fostele păduri și pășuni comunale.

1. Din istoria Transilvaniei, vol. II, ed. II, București, 1963, p. 144.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, majoritatea latifundiilor din fostul comitat Arad trecuseră la o gospodărire de tip capitalist. Condițiile de export însă erau foarte rele, de asemenea lipsea creditul și capitalul comercial fapt care împiedica în mare măsură dezvoltarea unei piețe interne statornice (2).

Lipsa capitalului și a creditului loveau mai greu gospodăriile țărănești, decât marile moșii. Țăranii erau lipsiți de mijloace bănești, de unelte perfecționate, producția lor era scăzută și se baza în multe locuri pe vechea tehnică feudală. În comitatul Arad, pe baza legilor urbariale sus amintite, iobagii au primit doar 20% din totalul de pământ cultivabil, iar majoritatea țăranilor nu posedau mai mult de $\frac{1}{4}$ sesie (3).

Prin încheierea pactului dualist din 1867, Transilvania a intrat într-o nouă perioadă a dezvoltării sale. Înglobată din punct de vedere politic și administrativ Ungariei, ea acum și-a pierdut complet autonomia.

Clasele dominante care au încheiat pactul dualist erau pe de o parte burghezia și aristocrația austriacă, pe de altă parte moșierimea maghiară susținută de unele elemente din marea burghezie (4).

Din punct de vedere economic, perioada de după încheierea pactului dualist din 1867 marchează în istoria Transilvaniei o dezvoltare mai accentuată a relațiilor capitaliste. Prin acordul din 1867, burghezia austriacă și-a asigurat poziția dominantă pe întreaga piață a monarhiei, mai ales în ceea ce privește produsele industriale, în schimb moșierimea maghiară își asigură același lucru pentru produsele sale agricole. Avântul economic general de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a făcut posibilă introducerea mecanizării și pe latifundiile arădene. S-au răspândit noi tipuri de pluguri, au apărut batozele și alte mașini agricole. S-a început organizarea administrării moderne a moșiilor cu ajutorul tehnicienilor de specialitate. Drept urmare a crescut productivitatea

2. Gaál Jenő, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása* (Descrierea situației economice, administrative și culturale a județului Arad și a orașului liber regesc Arad), Arad, 1898, p. 120—160.

3. O sesie cuprindea 26—30 iugăre pământ arabil și 6—10 iugăre finețe.

4. *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II, p. 109.

muncii și s-a mărit producția. Această modernizare a producției, manifestată și în comitatul Arad, a dus însă la un oarecare surplus de brațe de muncă în agricultură, măbind considerabil pătura proletariatului agricol. Un alt fenomen important, care a avut drept urmare îngroșarea rîndurilor țărănimii sărace și a proletariatului agrar, este concurența exercitată de marile moșii capitaliste asupra micilor producători.

Lucrînd cu o tehnică înapoiată, cu un inventar agricol insuficient, prețul de cost al produselor țărănimii era mai ridicat decît cel al produselor similare de pe moșiile capitaliste. Asistăm la un proces de ruinare a micii gospodării. Marile latifundii sufocau micile gospodării țărănești împiedicate în dezvoltarea lor. Pe măsura creșterii considerabile a mării proprietăți funciare, se accentua procesul de fărâmițare a micii proprietăți țărănești. Totodată, pe la sfîrșitul secolului trecut, se constată și o creștere a numărului de gospodării chiaburești, fapt care la rîndul său a dus la ascuțirea contradicțiilor de clasă în sînul țărănimii. Producția pe hectar a gospodăriilor țărănești din fostul comitat Arad era aproape cu 30—40% mai scăzută față de cea de pe marile domenii moșierești. De pildă, în comunele Pădureni, Vînători, Adea și în satele din jur, producția medie pe iugăr era la țărani de 4—6 chintale grîu și 6—8 chintale porumb. Pe locurile deluroase și muntoase, producția era și mai slabă, atîngînd doar 3—5 chintale grîu la iugăr (5).

Situația gravă a țărănimii reiese mai clar dacă analizăm proporția dintre pămînturile țărănești și marile moșii. De pildă, domeniul arhiducelui Iosif din Chișineu-Criș ocupa 42% din teritoriul a 11 comune, iar din hotarul comunei Tauț, care cuprindea 12.670 iugăre, 5.300 aparțineau moșiei Königsegg, iar 3.332 moșiei Gerhardt și numai 4.038 iugăre reveneau comunității țărănești din Tauți (6).

În hotarul comunei Curtici, moșia Almay deținea 3.579 iugăre, moșia Mocsony 2.312, moșia Purgly 1.465, iar cea a lui Vársárhelyi 1.220 iugăre (7). Moșii mai mari erau domeniul Wenck-

5. Gaál I., *op. cit.*, p. 135—159.

6. Gaál I., *op. cit.*, p. 203.

7. Somogyi Gyula, *Aradvármegye néprajzi leirása* (Descrierea etnografică a județului Arad), Arad, 1908, p. 160—162.

heim de la Şebiş care număra 32.933 iugăre, moşia Sulkovsky din Pincota cu 30.523 iugăre, moşia Károly de la Macea cu 7.467 iugăre. Pe lângă cele amintite mai existau în comitatul Arad încă numeroase moşii cu o întindere de la 500 pînă la 2.000 de iugăre în hotarul diferitelor comune (8).

La înrăutăţirea situaţiei ţăranilor, dar mai ales la îngroşarea rîndurilor proletarietului agrar, a contribuit în mare măsură şi sistemul de arendare a pămînturilor. În general, proprietarul a-renda pămîntul în parcele mari arendatorilor cu posibilităţi financiare bune, iar acolo unde puteau şi ţăranii obţine în arendă pămînturi, acest lucru se întîmpla în dezavantajul lor. Aceste arendări se făceau pe perioade scurte, de cîte 2—3 ani, şi cu arendă ridicată (foarte rar arendările depăşeau 4—5 ani). Pe moşiile contelui Károly din Macea, arendările se făceau către ţărani cu 13—15 florini pe iugăr, cu toate că, în general, arendele nu depăşeau 8 florini în alte părţi. Această situaţie o în-tîlnim şi în alte părţi ale comitatului Arad (Pincota, Seleuş, Ineu) (9).

O altă cauză care a contribuit la sărăcirea maselor ţărăneşti şi la înmulţirea proletarietului agricol a fost afluenţa spre pieţele europene a cerealelor din America. Preţul grîului american fiind mai scăzut a provocat o criză în cadrul agriculturii din Transilvania, agricultura devenind una din ramurile puţin rentabile ale economiei. Părţile arădene, fiind mari producătoare de cereale, aveau în mod deosebit de suferit. Moşierii, pentru a ieşi din criză, căutau să arunce toată greutatea pe spînera ţărănimii, astfel se explică condiţiile grele de arendare stabilite în această perioadă. Rezultatul a fost creşterea păturii ţărănimii sărace (10).

Între anii 1890—1900, numărul muncitorilor agricoli s-a ridicat considerabil, iar numărul micilor gospodării a scăzut simţitor. Deci, are loc un fenomen de ruinare a micilor gospodării ai căror proprietari trec în rîndurile proletarietului agricol. În comitatul Arad, numărul angajaţilor permanenţi (slugi) a crescut, în perioada 1890—1900, cu 13,7%, iar numărul muncitorilor

8. Gaál I., *op. cit.*, p. 204

9. Gaál I., *op. cit.*, p. 55

10. Gaál I., *op. cit.*, p. 119

agricoli zilieri cu 65,3% (11).

Aceste cifre sînt revelatoare și ne edifică pe deplin asupra situației sociale în mediul rural, în comitatul Arad, la sfîrșitul secolului al XIX-lea. În mod special, trebuie avută în vedere creșterea masivă, într-o perioadă relativ scurtă, a numărului muncitorilor zilieri, fapt care situează comitatul Arad printre primele comitate, în această privință, de pe cuprinsul fostei monarhii austro-ungare.

În general, venitul muncitorilor agricoli era redus și oscila de la o lună la alta, de la o zi la alta, de la o moșie la alta. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, media generală a unei zile de muncă la bărbați era de 59 creițari, la femei de 40 creițari și la copii de 23 creițari pe zi. Cu această sumă de bani, muncitorii agricoli abia puteau trăi de pe o zi pe alta, deoarece munca în agricultură fiind sezonieră acești muncitori nu găseau de lucru luni întregi (mai ales iarna) și trebuiau să-și agonisească cele trebuincioase traiului în timpul muncilor de sezon. Pentru a ne face o imagine despre puterea de cumpărare a cîștigului realizat de muncitorii agricoli, iată care erau prețurile principalelor produse agricole necesare traiului : grîu 6—7 florini un chintal, orz 4—5 florini un chintal, porumbul 4—6 florini, fînul 2—3 florini. Dacă aceste prețuri le comparăm cu venitul global al unui muncitor agricol pe an, care oscila în jurul a 100 florini, atunci ne putem da seama de nivelul de trai al acestor muncitori (12).

La nivelul de trai scăzut se mai adaugă și condițiile grele de locuit. Deseori, familii cu cîte 5—6 copii trăiau înghesuiți într-o cameră mică cu pămînt pe jos. Cît despre interior acestea erau insalubre, cu igrasie, ferestre mici. Despre asistență medicală și o protecție a muncii nici vorbă nu putea fi.

Toate cele prezentate mai sus constituiau cauze obiective și un tărîm prielnic pentru izbucnirea unor mișcări țărănești. Astfel, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, între muncitorii agricoli au început mari mișcări de rezistență față de clasele exploatare și, în general, față de regimul burghezo-moșieresc.

11. Cf. Magyar Statisztikai Közlemények (Comunicări statistice maghiare), vol. 46, p. 662—679.

12. Az Aradi kereskedelmi es iparkamara jelentései (Rapoartele camerei de comerț și industriale din Arad), Arad, 1884—1888.

Majoritatea acestor mișcări sînt spontane și izvorîte direct din situația social-economică susmenționată. În cîteva comune însă, se observă o legătură cu mișcarea socialistă de la orașe, fapt care se oglindește și prin creșterea numărului membrilor partidului social-democrat la țară. Ideile socialiste au prins teren mai ales în acele localități unde exista o pătură numeroasă a țărănimii sărace și în comunele mai mari unde legătura cu sectorul industrial din oraș era mai accentuată și exista și o pătură de mici meseriași ruinați de concurența capitalistă. Nu trebuie uitat faptul că Aradul era pe atunci un centru important al mișcării muncitorești din Transilvania. În 1891, Aradul era primul oraș din Transilvania unde exista o puternică organizație locală a Partidului Social-Democrat care-și extinde rețeaua organizatorică și asupra mediului rural (13). În comuna Șiria, de pildă, se cunoșteau, în anul 1891, 9 adepți ai mișcării socialiste (14). Și în alte comune mai mari, ca Pecica, Semlac, Pincota, se constată același lucru: mișcarea social-democrată începea să se intereseze din ce în ce mai mult de elementele sărace din mediul rural.

În vara anului 1891, mișcări țărănești se semnalează mai ales în două regiuni ale fostului județ Arad. Una este regiunea Podgoriei arădene, cu centrul în comuna Șiria, iar alta este regiunea comunelor Semlac, Pecica și Pereg.

În regiunea Podgoriei arădene, situația economică și socială mai sus schițată era mult agravată de o calamitate naturală care s-a abătut la sfîrșitul secolului trecut asupra regiunii viticole din aceste părți: distrugerea viilor de către filoxeră. Circa 80% din întreaga suprafață viticolă din hotarul comunelor Șiria, Galșa, Măderat a fost distrusă de această boală (15).

De pe urma acestui fapt sufereau mai ales țărani săraci care au obținut un venit foarte redus după recolta de struguri. Fără lucru au rămas și zilierii, cei care formau acea pătură a populației rurale care se angaja cu ziua la muncile viticole, deci proletariatul agrar.

Pentru a ne da seama de situația care s-a creat și de gravitatea ei, iată cîteva date statistice foarte relevatoare privind

13. Din istoria Transilvaniei, vol. II, ed. II, p. 255.

14. Arhivele comunei Șiria, Dosar 40/1901.

15. Arhivele comunei Șiria, Dosar anul 1900.

cîteva comune din Podgoric. Comuna Şiria avea o suprafață de 1.260 ha. vic, Pîncota 1.038 ha. (16). Această suprafață s-a redus la sfîrșitul secolului la 420 ha., la Şiria, și 310 ha., la Pîncota, datorită stricăciunilor provocate de filoxeră. Acest lucru a determinat o înrăutățire a situației economice a locuitorilor. Din totalul de 6.696 de locuitori, cît număra comuna Şiria în preajma anului 1900, 1519 erau cotați ca zilieri în statisticile vremii. O creștere asemănătoare se înregistrează în aproape toate comunele Podgoricii și denotă un puternic proces de pauperizare mai ales în rindurile țărânimii sărace care, astfel, îngroșa mereu pătura proletariatului agricol (17).

În sfîrșit, o altă cauză a mișcărilor de care ne ocupăm au fost abuzurile administrației.

Proprietarii funciari, în majoritate maghiari, pentru a-și păstra pozițiile lor economice, impuneau în fruntea comunelor oamenii lor care, bincînteles, reprezentau interesele lor. Majoritatea funcționarilor erau maghiari, pe cînd marea majoritate a țărănilor erau români. În urma acestei situații țărănimea trebuia să suporte pe lingă oprimarea socială și asuprirea națională. De aceea, aceste mișcări, de multe ori, pe lingă revendicări economice, cer și drepturi naționale, ca recunoașterea limbii române în administrație, presă națională etc.

Situația devine atît de gravă încît nici autoritățile nu au mai putut rămîne indiferente. În acest sens, situația economică precară a unei părți a populației este adusă și la cunoștința autorităților județene de către primpretorul plășii Şiria printr-un memoriu detaliat adresat prefectului comitatului Arad. În acest raport se arată că pătura săracă a populației este în continuă creștere, mai ales datorită distrugerii viilor de către filoxeră, și că îi lipsesc condițiile cele mai elementare de trai. De asemenea, se menționează că nu există nici o posibilitate de lucru pentru această armată de nevoiași și că ea constituie o sursă permanentă de neliniște pentru plasa Şiria (18).

16. Catalogul tîrgului de vin Arad—Podgoria din anul 1877, Arad, 1877, pag. 41.

17. Magyar Statisztikai Közlemények (Comunicări statistice maghiare), vol. II., pag. 674.

18. Arhiva prefecturii Arad, Acte administrative, pachet 3378/1900.

refacerea regiunilor viticole distruse, precum și împărțirea marilor proprietăți funciare în parcele mici în vederea arendării lor către țărani. Autoritățile, care s-au refugiat în comuna învecinată Șiria, cer ajutorul primpretorului. Acesta, în după masa zilei de 18 iunie 1891, intervine cu ajutorul jandarmeriei și împărștie țărani. Cinci țărani sînt arestați, fiind considerați conducătorii acestei răzvrătiri. Ulterior ei sînt însă eliberați, deoarece, la auzul arestărilor, în seara zilei de 18 iunie, se adună în fața primăriei aproape toată comuna precum și locuitorii din comunele învecinate (Șiria, Mîsca etc.) amenințînd autoritățile cu o nouă răzvrătire.

Spiritele se potolesc abia a doua zi, cînd autoritățile preturii din Șiria făgăduiesc că nu vor uza de nici un fel de represalii și nu vor lua măsuri împotriva celor care au luat parte la răzvrătire (20).

Acțiuni asemănătoare cu cea descrisă au loc în comunele Șiria și Covășînt, unde țărani și proletariatul agrar cer marilor moșieri împărșirea moșiilor în parcele mici și arendarea lor sărăcimii satelor și nu arendașilor care, la rîndul lor, subarendau aceste parcele țăranilor, însă cu arendă mult mai ridicată. De asemenea se cere ca arenda să fie uniformizată pe întreaga regiune a Podgoriei arădene. Cererea este înaintată atît autorităților comunale locale cît și moșierilor din partea locului. Cererile sînt însă respinse fără a se lua în seamă doleanțele țăranilor (21). Respingerea acestor doleanțe ale țăranilor face ca în tot cursul verii anului 1891, dar mai ales cu ocazia strîngerii recoltei de grîu și porumb, să continue mișcările maselor țărănești pe întreg cuprinsul Podgoriei Aradului. O formă a luptei împotriva situației economice existente, a fost atît rezistența pasivă cît și refuzul de a munci pe marile proprietăți funciare. În acest sens, autoritățile și marii proprietari se plîng mereu de rezistența țăranilor și muncitorilor zilieri care refuză să lucreze și fac agitație împotriva boğaților cerînd o retribuție bănească de 1 florin pe zi la seceriș și la săpatul viilor (22).

20. Arhivele comunei Șiria, Acte ale primpreturii Șiria, dosar 1890—1900.

21. Arhivele prefecturii Arad, Acte administrative, pachet 3378/1900.

22. *Ibidem*.

Intr-un alt raport către prefectura județului Arad, primpretura Șiria descrie situația ca fiind deosebit de serioasă pe raza plășii. Printre țărani există agitatori veniți din oraș, care îndeamnă proletariatul agrar și țăranimea săracă la rezistență față de autorități și față de moșieri. Sînt amintiți trei indivizi cu numele de Zsiros Ștefan, Ardelean Ioan și Frank Ioan, veniți de la Arad. Ei pot fi văzuți mai ales în casele țăranilor săraci unde organizează întruniri la care vin în special zilierii, argații și țăranii săraci. Se afirmă că aceștia au făcut agitație printre țăranii din comuna Șiria și comunele învecinate fiind, probabil, agenți ai mișcării socialiste (23). Printr-un ordin, Ministerul de interne de la Budapesta dă o circulară specială în ziua de 23 mai 1891 prin care autoritățile locale din comitatele Arad și Bichiș au drept să aresteze imediat orice persoană suspectă care ar face agitație între țărani. De asemenea, se prevede întărirea posturilor de jandarmi cu un efectiv dublu, iar la nevoie autoritățile locale vor putea folosi și unitățile militare care se află în localitățile comitatului. În acest sens, primpretura plasei Șiria cere prefecturii județului, avînd în vedere situația socială tulbură, întărirea unităților de jandarmi de pe raza plășii pentru a face față situației create (24). Luarea acestor măsuri de siguranță a însemnat, de fapt, accentuarea represiunilor. În ciuda acestui fapt, abia după culesul porumbului, deci în toamna anului 1891, spiritele se mai potolesc, deoarece simbria unei zile de muncă pentru bărbați s-a ridicat la 70 de creițari, iar pentru femei la 50 de creițari. Era, fără îndoială, o victorie parțială a țăranilor, rodul luptei comune și a persistenței.

O altă regiune unde au avut loc mișcări cu caracter agrar în vara anului 1891 este cîmpia Aradului, cu centrul în comunele Semlac și Pecica. Aici, mișcările țăărănești izbucnesc tot în luna iunie și au aceleași cauze economice. Nemaiputînd suporta situația economică creată, țăranii din comunele Semlac, Pecica, Pereg hotărăse să înainteze o petiție autorităților județene. Fiind însă oprîți să facă acest lucru, ei se adună în număr mare în comuna Semlac unde izbucnesc tulburări adînci în rîndurile țăranilor. Printr-un raport către subprefectul comitatului Arad, primpreto-

23. *Ibidem.*

24. *Ibidem.*

rul plășii Pecica descrie în felul următor tulburările care au izbucnit în comuna Semlac printre muncitorii zilieri și țărăimea săracă: în ziua de 7 iunie, o mare mulțime s-a adunat în fața primăriei cerînd stabilirea zilei de muncă la prețul de 1 florin, interzicerea săpatului de porumb cu plugul, recoltatul grîului să se facă cu o retribuție de 10% din totalul recoltei, ajutor de iarnă (lemne) etc. (25). Aceste cereri au fost aduse la cunoștința autorităților județene. Neprimind însă răspuns, țăranii au hotărît înaintarea unei petiții către Ministerul Agriculturii.

La cererea celor din Semlac s-au alăturat și comunele Pecica, Pereg și altele. Văzînd că autoritățile tărăgănează răspunsul și că se împotrivesc cererii muncitorilor agricoli și țăranimii sărace, aceștia se răzvrătesc în ziua de 27 iunie, înconjurînd primăria comunei Semlac. De abia după masă lumea a putut fi potolită, cînd se fac promisiuni din partea autorităților că doleanțele lor vor fi luate în seamă și vor fi înaintate Ministerului Agriculturii. Țăranii s-au împrăștiat spre casele lor. După cîteva zile, în comuna Semlac și în alte comune din împrejurimi, au fost aduse unități de jandarmi din Arad care s-au datat la represalii împotriva populației locale, rămînînd aici pînă în luna decembrie (26).

Timp de 5 luni de zile autoritățile au făcut investigații și cercetări pentru a descoperi cauzele adevărate ale acestor mișcări precum și pe cei care s-au făcut vinovați de agitarea spiritelor. Cu această ocazie, așa după cum arată un raport înaintat prefecturii din Arad, s-a constatat că, pe lîngă cauzele economice, care au determinat mișcarea, țăranii erau în contact și cu ideile socialiste ale vremii răspîndite printre ei de către așazișii „agenți ai mișcării socialiste” care se deplasau destul de frecvent de la Arad. Sînt semnalate cazuri cînd aceștia difuzau și manifeste cu conținut politic și țineau adunări la care participau mulți țărani.

Au fost reținuți pentru cercetări în acest răstimp 127 de țărani și mici meseriași din comunele Semlac, Pecica și Pereg. Dintre ei, 27 de persoane au fost aduse la Arad, în luna septembrie, unde au fost interogate de instanțele polițienești ale județului, și eliberate după 12 zile de detențiune. Autoritățile locale au pri-

25. *Ibidem*, pachet 1418/1900.

26. *Arhivele prefecturii Arad*, Acte administrative, pachet 3378/1900, f. 1410.

mit însă ordin de a-i supraveghea în continuare pe cei care erau considerați ca fiind „elemente periculoase pentru siguranța statului”. Celor 27 de țărani eliberați li s-a pus în vedere că vor fi arestați și deferiți justiției la cele mai mici semne de agitație care vor avea loc printre țărani în comunele respective (27). În urma acestor măsuri de represiune spiritele se mai liniștesc.

Liniștirea spiritelor nu a însemnat însă și sistarea mișcărilor țărănești. Ele au continuat și în anii următori, în forme foarte variate, uneori chiar violente.

De menționat că mișcările din fostul comitat Arad nu sînt totuși izolate, căci mișcări similare au loc și în comitatele Bihor, Timiș și Bichiș. De asemenea, trebuie să mai relevăm un aspect important ale acestor mișcări și anume că ele se deosebesc de mișcările anterioare țărănești prin faptul că în aceste răzvrătiri păturile țărănimii sărace dau dovadă de o oarecare maturitate politică care se explică prin legăturile, semnalate mai sus, cu mișcarea socialistă din acea vreme.

Mișcările prezentate, pe lângă faptul că erau îndreptate împotriva moșierilor și marilor arendași de la țară, cerînd reglementarea situației celor care lucrau cu ziua și a arendelor, erau îndreptate și împotriva puterii de stat, deci aveau și un caracter politic. De asemenea trebuie subliniat faptul că, pe lângă țărani români, la aceste mișcări au luat parte, avînd interese comune, și țărani săraci sau zilieri maghiari și germani. În concluzie, putem arăta că aceste mișcări se încadrează organic în lupta dusă de proletariat, între 1890—1904, în Arad și împrejurimi, pentru libertăți și drepturi democratice.

BEWEGUNGEN SOZIAL-AGRARISCHEN CHARAKTERS IM GEWESENEN KOMITAT ARAD AM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Im Sommer 1891 spielten sich im Gebiet des früheren Arader Komitats mächtige Bewegungen sozial-agrarischen Charakters

27. *Ibidem*, f. 1411.

ab, an denen das landwirtschaftliche Proletariat, aber auch die arme Bauernschaft teilnahm. Ursache dieser Unruhen war die wirtschaftliche Lage dieses Gebietes. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts verallgemeinert sich die Verbreitung des Kapitalismus in der Landwirtschaft. In den ackerbautreibenden Gebieten der Arader Ebene werden neue technische Mittel zur Bearbeitung des Bodens eingeführt (Dresch- und Sämaschinen sowie Düngemittel), die eine Erhöhung der Produktion, besonders auf den grossen kapitalistischen Gütern, ermöglichten. Die Konkurrenzunfähigkeit der Kleinbauernschaft führt zu einem Verarmungsprozess in ihren Reihen, die Zahl der landwirtschaftlichen Proletarier wächst an.

Die im Sommer 1891 ausgebrochenen Bewegungen konzentrierten sich in zwei Gegenden: im Arader Weinbaugebiet (Mittelpunkte Şiria und Galşa), sowie in der Arader Ebene (Zentren der Unruhen: Semlac und Pecica).

In der Arader Weinbaugegend wurde die wirtschaftliche Lage der Bauern durch den Schaden, den die Phyloxera angerichtet hat, verschlechtert. Die Weinbauer, zusammen mit dem landwirtschaftlichen Proletariat, begannen den Aufruhr gegen die Grossgrundbesitzer und Staatsorgane am 19. Juni. Die Bewegung in der Arader Ebene brach aus gleichen Ursachen aus, hier gesellte sich als Grund noch das ungerechte System der Verpachtungen.

Beide Bewegungen wurden niedergeschlagen, sie hatten jedoch einige Konzessionen wirtschaftlicher Natur als Ergebnis. Es kann auch auf ihre Verbindung mit den städtischen sozialistischen Bewegungen hingewiesen werden.

Die Niederwerfung der Bewegungen zeitigte bloss eine kurze Ruhedauer, in den folgenden Jahren brachen die Unruhen wieder aus.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 — Bericht des Bezirksrichters aus Şiria über Bauernunruhen, an den Arader Vizegespann.

ISTORIA ARTEI

DATE CU PRIVIRE LA DEZVOLTAREA PICTURII
ÎN ORAȘUL ARAD ȘI ÎMPREJURIMILE SALE
ÎN SECOLELE AL XVIII-LEA ȘI AL XIX-LEA

de IRMA FERENCZ

Dezvoltarea artelor plastice și, mai ales, a picturii, în părțile Aradului, a fost foarte puțin studiată pînă în prezent. Cercetările recente dovedesc că și în aceste părți a existat o intensă activitate artistică. Nu începe îndoială că prin această activitate, dovedită prin mulțimea și valoarea obiectelor de artă, prin documentele de arhivă și prin mărturiile presei contemporane, artiștii au adus o valoroasă contribuție la dezvoltarea patrimoniului cultural și artistic al poporului român.

Încă din secolul al XVIII-lea, dar mai ales începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Aradul devine un puternic centru economic, politic și cultural românesc, de unde pornesc inițiative rodnice. Este suficient să amintim acțiunea lui Moise Nicoară (1815) (1), evenimentele revoluției din 1848 (2) sau marile lupte din perioada regimului dualist (3).

Desigur că studierea realizărilor artistice din părțile Aradului necesită încă un efort îndelungat, de aceea vom încerca să dăm doar o scurtă informare asupra evoluției artelor plastice

-
1. Dr. Cornelia Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, f. d., p. 58.
 2. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, anul 1848.
 3. *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 643.

din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, urmînd ca materialul existent să fie dezvoltat și completat într-un studiu mai amplu.

Sub stăpînirea otomană s-a manifestat tendința enceritorilor de a transforma bisericile în moschee, distrugînd zugrăveala existentă și icoanele portabile (4); în consecință, din arta feudală a acestei perioade, ne-au rămas dovezi foarte puține, cum este pictura murală a mănăstirii Hodoș-Bodrog, în apropierea imediată a Aradului, lucrările datînd, probabil, din *prima jumătate a secolului al XVII-lea* (5).

După alungarea turcilor din părțile Aradului, în urma păcii de la Karlovitz (1699) (6), se creează confiniile (regimente) militare mureșene care au cuprins și populația română (7). În 1705, străvechea episcopie ortodoxă română se mută de la Ineu la Arad, dar noua stăpînire austriacă subordonează conducerea ei, ierarhilor sîrbi.

În aceste condiții, se intensifică construirea clădirilor bisericesti la Arad; astfel, pot fi menționate biserica Sf. Petru și Pavel, clădită între 1702—1706 (8), mănăstirea Sf. Simion Stilpnicul din Arad-Gai (1760—1762) (9) și capela romano-catolică Sf. Florian, clădită în 1757 (10).

—Aceste construcții au dat un deosebit avînt dezvoltării picturii bisericesti în *a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*.

În stadiul actual al cercetărilor putem conchide că, în perioada sus amintită, atît în jurul Aradului cît și în Arad, au activat numeroși *zugravi anonimi țărani*. Unele din operele lor se găsesc în colecția de artă bisericască din Arad-Gai și în cîteva biserici locale.

Alături de zugravii țărani se ridică figura marcantă a pictorului *Ștefan Tenetchi Ponerchiu*, unul din cei mai reprezentativi

4. Ion Frunzetti, *Pictorii bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957, p. 7.

5. Victor Vlăduceanu, *Mănăstirea Bodrog*, Timișoara, 1939, p. 5.

6. *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 210.

7. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din cîmpia Aradului*, Arad, 1940, p. 67.

8. Lakatos Otto, *Arad története* (Istoria Aradului), vol. II, Arad, 1881, p. 64.

9. Gheorghe Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădeni în secolul al XVIII-lea*, Arad, 1934, p. 53.

10. Lakatos Otto, *op. cit.*, vol. II, p. 52.

pictori din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. El se intitula „pictorul episcopului din Arad”, iar faima sa a depășit cu mult granițele orașului de pe Mureș, ajungînd pînă în cetatea unită a Blajului, unde a fost chemat să zugrăvească catedrala mitropolitană. De la el s-au păstrat o serie de ansambluri picturale cum sînt: iconostasul bisericii-mănăstire Sf. Simion Stîlpnicul de la Arad-Gai, fostă reședință de vară a episcopilor din Arad, pictată în anul 1767 (11), biserica Sf. Petru și Pavel din Arad, zugrăvită în anul 1772 (12), iconostasul bisericii din Lipova, între anii 1785—1787 (13), și o serie de icoane care se mai păstrează încă în diferite alte biserici din Arad și împrejurimi.

Fig. 1. Ștefan Tenețchi, Madona cu copilul.

Pictura bisericească a lui Tenețchi are un stil foarte apropiat de cel apusean și mai ales de cel al renașterii italiene. În opera lui apare o înfățișare mai realistă a chipului uman, evidențindu-se efortul de a depăși rigiditatea canoanelor bizantine.

11. Registrele de casă ale bisericii ortodoxe sîrbești din Arad, 1769.

12. *Ibidem*, 1772, fila 21; 1788, fila 29; 1787, fila 139.

13. Ion Frunzetti, *op. cit.*, p. 10.

Compozițiile artistului sînt bine construite, încadrate în peisaj, cu elemente realiste și cu cromatică bogată, mergînd spre un stil plastic propriu și eliminînd aproape cu totul amintirile decorativismului oriental.

După cum reiese din documentația existentă, în jurul lui Tenetchi s-au adunat cîțiva elevi care au pictat în maniera lui. Dintre ei se remarcă pictorul *Dimitrie Bocorovici*, care a depus o activitate bogată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (14), pictînd mai multe iconostase și icoane pentru bisericile din orașul Arad și împrejurimi. Dintre operele sale trebuie să amintim iconostasul vechii biserici din Pecica și icoanele aflate în biserica ortodoxă română din Arad-Gai și în cea ortodoxă-sîrbă din Arad. Tot lui Bocorovici îi aparține și pictura „Fecioara și pruncul”, care se află la Muzeul Județean Arad.

În jurul Aradului a lucrat învățătorul *Antonie Bila*, probabil un elev al lui Bocorovici. De la Antonie Bila s-au păstrat cîteva icoane printre care cea a „Madonei”, datată în ultima decadă a secolului al XVIII-lea.

Contemporan cu Antonie Bila este o rudă a lui Ștefan Tenetchi, *Dimitrie Tenetchi*, care lucrează într-o manieră mai apropiată de arta bizantină și de la care se păstrează cîteva icoane la biserica ortodoxă sîrbă din Arad.

Dintre pictorii formați, probabil, în școala lui Tenetchi și Bocorovici, se remarcă în *prima jumătate a secolului al XIX-lea*, preotul *Gheorghe Bila* din Pecica. De la el ne-au rămas atît icoane cît și iconostase, dintre care mai importante sînt cele 17 icoane zugrăvite în biserica Ineului (15), precum și o serie de alte icoane ce se păstrează în biserica din Șimand, unde pictorul s-a stabilit după anul 1856.

Gheorghe Bila, în afară de preocuparea pentru pictură, a desfășurat și o susținută activitate politică, fiind dintre cei care au luptat pentru înfăptuirea unei biserici naționale românești in-

14. Olga Dimitrievici, în lucrarea *Șt. Tenetchi*, în „Rad Voivodanski muzeia”, 1957, p. 13, vorbește despre Bocorovici Mihai, elev al lui Tenetchi. Pictura, aflată la Muzeul Județean Arad, e semnată de Dimitrie Bocorovici și e datată în 1775. Probabil că în familia Bocorovici au fost mai mulți pictori.

15. Dr. Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad, Sibiu*, 1927, p. 25.

dependente de ierarhia sârbească (16). Pe acest Gheorghe Bila îl reîntîlnim ca militant național și luptător pentru revendicări social-politice în anul revoluționar 1848. Pentru această activitate autoritățile habsburgice l-au îndepărtat din cadrul clerului (17).

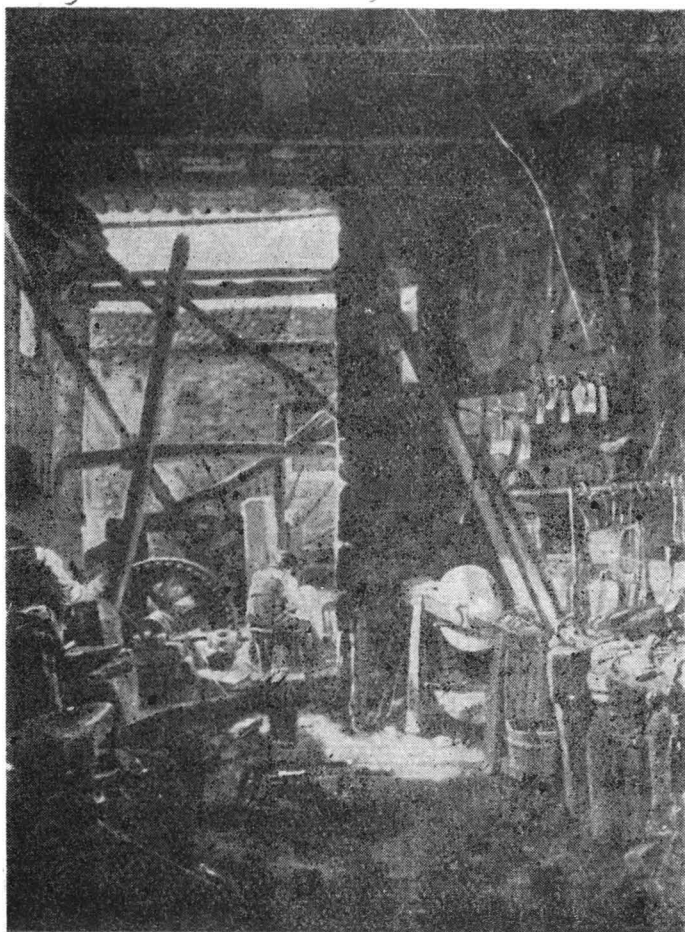

Fig. 2. *Gyulai Gaál Miklos*, Cioplitori în piatră.

16. Arhivele Statului Arad, actele comisariului imperial, nr. 6655/1850, 7300/1851, 7110, 4110, 4059, 6120/1852.

17. Arhivele Episcopiei ortodoxe române Arad, grupa I, dos. 91, grupa III, dos. 34 din 1857. (În anul 1856, Gheorghe Bila a fost reprimat în funcție).

Un alt zugrav, originar tot din Pecica, poate colaborator sau elev al lui Gheorghe Bila, este învățătorul *Nicolae Prohab*, despre care se presupune că a participat la zugrăvirea bisericii din Ineu, alături de Gheorghe Bila (18).

Drumul deschis de școala lui Tenetchi este continuat de școala lui *Nicola Alexici*, care a contribuit mult la laicizarea artei arădene. Nicola Alexici (1808—1873) este unul din maeștrii de seamă ai clasicismului sîrb. După studii făcute la Viena și în Italia se stabilește temporar la Timișoara, iar în anul 1841 definitiv la Arad, unde desfășoară o activitate foarte bogată pînă la moartea sa, survenită în 1873 (19). Artistul vine la Arad într-o epocă în care întărirea mișcării de unitate și eliberare națională a poporului român duce la creșterea conștiinței naționale, care se exteriorizează, printre altele, și prin construirea a numeroase școli și biserici (20). Faptul că Alexici s-a stabilit la Arad, pictînd biserici românești și numeroase iconostase, îi conferă un rol și în desăvîrșirea procesului de laicizare a picturii românești. De la el ne-au rămas iconostasele de la Cuvin (1841), Fibiș (1842), precum și cele trei lucrări din bisericile din Arad. În anul 1845, el pictează bolta bisericii Sf. Petru și Pavel din Arad (21) care reprezintă 4 scene biblice și 2 scene istorice. Pictura murală a lui Alexici se caracterizează printr-o compoziție bine construită și printr-o armonie caldă de culori. În anul 1863, iconostasul bisericii Sf. Petru și Pavel, pictat de Ștefan Tenetchi, a trebuit să fie adaptat la dimensiunile noi ale bisericii restaurate și de aceea el a fost înlocuit cu un nou iconostas zugrăvit de Nicola Alexici (22). Tot de același pictor au fost executate, în deceniul al șaptelea din secolul trecut, iconostasul bisericii vechi din Arad-Micălaca și cel al noii catedrale ortodoxe române din Arad, clădită în locul celei

18. Din acte, aflate la **Parohia ortodoxă română din Pecica**, reiese că învățătorul Prohab e dintr-o familie localnică și că a pictat diferite icoane pentru această biserică.

19. **Arhivele episcopiei ortodoxe române Arad**, registrul de decese. 1873.

20. **Arhivele Statului Arad**, acte administrative nr. 5535/1851, 4597/1850.

21. **Arhivele bisericii ortodoxe sîrbe Arad**, registrele de cheltuieli, 1845.

22. **Ibidem**, anul 1863—1864.

vechi care a fost demolată din ordinul autorităților habsburgice (23).

Pe lângă pictura bisericească, Alexici execută și numeroase portrete. Lucrările lui se caracterizează prin precizia desenului și

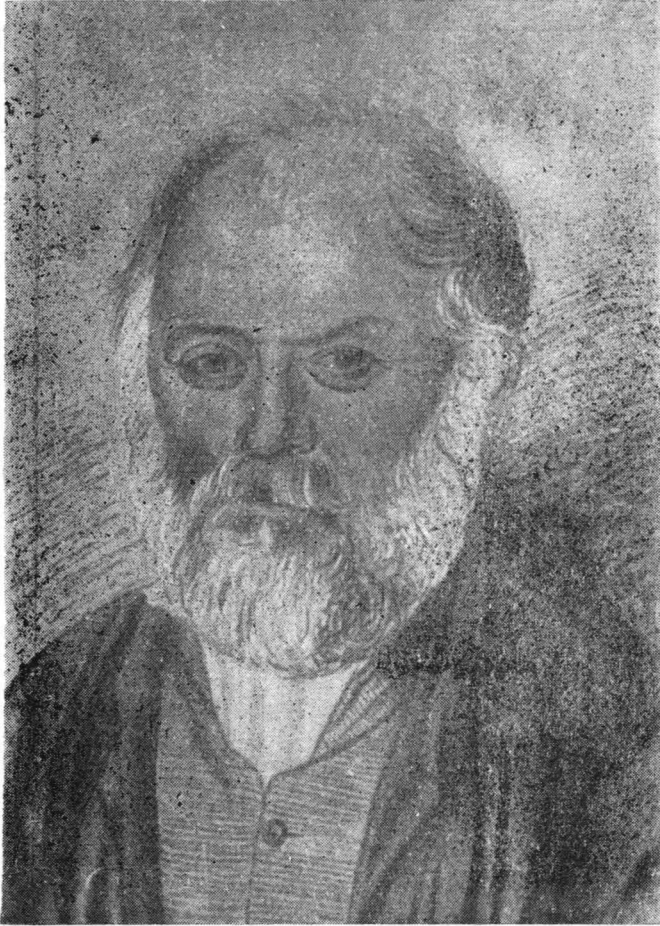

Fig. 3. *Pictor necunoscut*, Portret contemporan al revoluționarului hunedorean din 1848, Ștefan Vitan.

prin tendința de a reda plastic fizionomiile, interpretate cu profunzime psihologică.

23. Arhivele episcopiei ortodoxe române Arad, grupa I, dos. 66/1857.

În jurul lui Alexici se formează o adevărată școală. Printre elevii săi remarcăm pe portretistul *Novac Radovici* și pe ceilalți membri ai familiei Alexici, deveniți și ei pictori. Din prima generație amintim pe *Dușan Alexici*, care devine un bun meșteșugar, fără a putea fi considerat, totuși, artist, iar din generația a doua

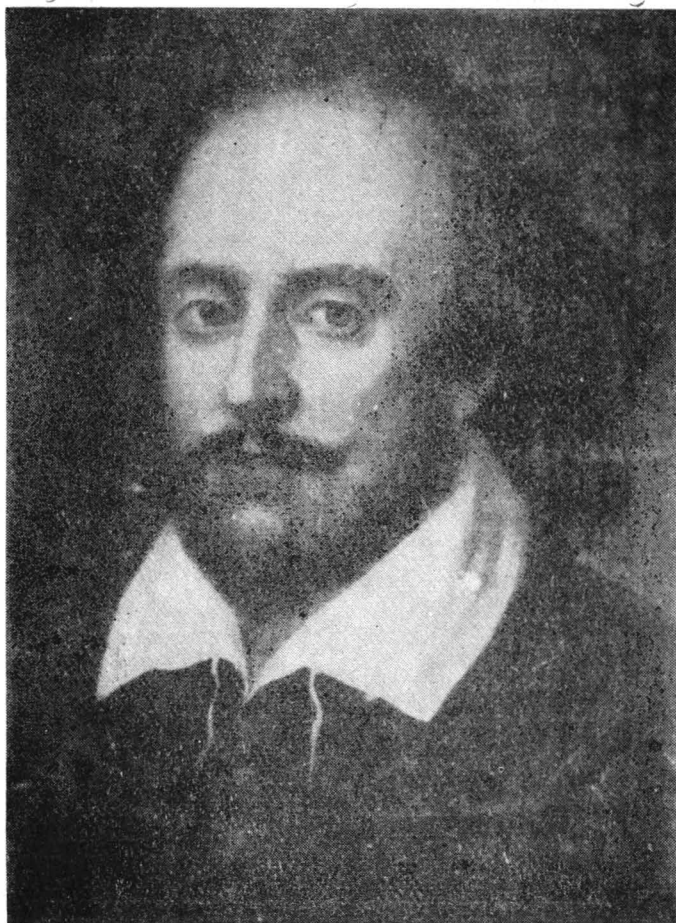

Fig. 4. Szamossy Elek, Portret de bărbat.

pe *Ștefan Alexici (1876—1923)*, care depășește posibilitățile artistice ale lui Nicola lărgindu-și totodată și aria tematică, executând și scene de gen, pe lângă pictura bisericească și portrete.

După cum s-a putut remarca din cele de mai sus, Aradul cunoaște, la începutul secolului al XIX-lea, alături de pictura bi-

sericească, o artă laică de șevalet. Pe lângă proprietarii latifundiari, care își comandau portretele la Viena, se ridică și negustori îmbogățiți care formează o bună clientelă pentru pictorii portrețiști. Pentru a face față noilor comenzi, numeroși artiști străini vin la Arad în prima jumătate a secolului al XIX-lea, con-

Fig. 5. *Böhm Pál*, Portret de bărbat.

tribuind prin activitatea lor la dezvoltarea gustului pentru artă și la formarea unor noi cadre de artiști arădeni. Dintre ei se remarcă, între anii 1840—1845, *Geltz Iosif* și *Jägermann Daniel*, pictori austrieци, care, pe lângă activitatea portretistică, au desfășurat și o activitate pedagogică primind în atelierile lor mai

mulți elevi pe care i-au inițiat în tainele picturii și, mai ales, în compozițiile istorice (24).

Revoluția de la 1848 se resimte și în pictură. Printre pictorii arădeni care au activat în *perioada anului 1848*, luptând în rândurile revoluționarilor maghiari, amintim pe frații *Vizkelety Emeric* (1819—1895) și *Adalbert* (1825—1864), de la care ne-au rămas nu numai portrete ale revoluționarilor, ci și compoziții cu aspecte din evenimentele revoluției ungare (25).

Pe lângă acești pictori academici, trebuie să mai amintim și numele lui *Parchetich Hugo*, pictor austriac, și *Gyulai Gaál Miklos* (1799—1854) care, după înăbușirea revoluției ungare, au fost închiși în temnița cetății Aradului, unde au pictat o serie de portrete ale revoluționarilor întemnițați și câteva compoziții cu teme sociale (26).

În a doua jumătate a secolului trecut, pictura arădeană se caracterizează în genere printr-o mai vizibilă înțelegere a vieții poporului și, în special, a realităților din viața țărănească. Mulți artiști, prețuind posibilitățile de activitate ce li se deschideau aici, se stabilesc temporar în Arad (27).

Printre cei care au depus o activitate artistică sau didactică trebuie să amintim pe pictorul academic *Szamossy Elek* (1826—1881) originar din Deva, care lucrează cu unele întreruperi la Arad, ca portretist, între anii 1859—1862 (28). Portretele sale se caracterizează prin grija unei observații atente și a unei aprofun-

24. Márki Sándor, *Arad vármegye története* (Istoria județului Arad), vol. II, 1895, p. 826.

25. *Történelmi és régészeti értesítő*, Timișoara, 1909, p. 73—78.

26. Dintre lucrările lui Gyulai Gaál Miklos remarcăm *Cioplitorii în piatră*, aflată la Muzeul Județean Arad, înfățișând un atelier din vremea sa. Tabloul este apreciabil nu numai prin calitățile sale picturale, dar mai ales prin faptul că el constituie un document istorico-social. Portretele revoluționarilor de Parchetich Hugo au mai multă valoare documentară decât valoare artistică, dar prin faptul că au popularizat chipurile revoluționarilor au dat portretului un sens politic și mobilizator.

27. Printre artiștii stabiliți temporar în Arad amintim pe Csillagi Ludovic, în jurul anului 1857, pe pictorul austriac Swoboda Eduard, în 1870, și pe pictorul olandez Van der Venne, în jurul anului 1857.

28. Scrisoarea lui Szamossy Elek către istoricul de artă Ormos Zsigmond publicată în *Történelmi és régészeti értesítő*, Timișoara, 1909, p. 98.

dări psihologice. Numele lui Szamosy este important și pentru faptul că el descoperă talentul pictorului *Mihai Munkácsy* (1844—1902) care, între anii 1858—1860, a fost calfă de tâmplar în Arad

Fig. 6. *Eduard Swoboda*, Portret de femeie.

(29). Remarcînd talentul excepțional al tînărului Munkácsy, Szamosy l-a luat cu sine, dîndu-i primele inițieri în pictură. Ei au lucrat împreună la Aradul Nou și la Buziaș, unde Munkácsy a pictat o serie de portrete și scene de gen inspirate din viața țărănului român (30).

29. Munkácsy *Souvenirs*, Paris, 1897, p. 8—15.

În anul 1862 se stabilește în Arad pictorul orădean *Böhm Pál* (1839—1903), care popularizează la Arad genuri noi ca peisajul, natura moartă și scenele de gen, în care redă imagini din viața omului simplu. Stilul lui dovedește o bună cunoaștere a operelor clasice. Pe lângă activitatea creatoare, Böhm Pál depune și o activitate didactică deschizând, în anul 1862, o școală de pictură și desen, care a fost prima școală organizată sistematic, de acest gen, în orașul Arad (31). Printre talentele tinere care se formează aici este și *Ladislau Paál* (1846—1879), originar din Zam (județul Hunedoara), care a devenit un peisagist de renume.

Tot în această perioadă se stabilește la Arad și pictorul *Mihai Șerban*. Cercetările efectuate recent au dat la iveală câteva documente despre acest pictor, al cărui nume pînă în prezent a fost necunoscut. Pe baza documentelor putem preciza că Mihai Șerban a fost un pictor academic, care s-a stabilit în orașul său natal, Arad, după studiile făcute la Pesta și Viena. În această vreme, pictorii români, avînd de luptat cu condițiile grele ce le erau impuse de politica imperiului austro-ungar, sînt nevoiți să se ocupe îndeosebi cu zugrăvirea bisericilor. Din această cauză, Mihai Șerban printr-un anunț de ziar își oferă serviciile sale artistice publicului român. În acest anunț el subliniază că este pictor arădean, care recent a deschis un atelier și primește orice comandă din cadrul picturii — pentru biserici, castele, sau alte genuri (32).

Faptul că pînă în prezent nu s-a depistat nici un tablou al pictorului Mihai Șerban, precum și faptul că există, încă, fie pe la diferite biserici, fie prin colecții particulare, o serie de alte lucrări necunoscute ale pictorilor amintiți mai sus, sau poate și ale altora, încă neidentificați, confirmă și mai mult necesitatea de a se întreprinde cercetări sistematice, pentru depistarea, studierea și valorificarea operelor de artă create de înaintașii noștri.

30. Dintre lucrările lui Munkácsy executate în această perioadă, amintim portretul unei tinere fete (Muzeul Județean Arad) și compoziția înfățișînd o familie de țărani români la odihnă (Muzeul de Artă din Budapesta).

31. Alföld, Arad, numerele din 10 nov. 1863, 21 oct. 1864, 19 mart. 1865, 15 oct. 1865 și 23 dec. 1866.

32. **Biserica și Școala.** Foaie bisericească, școlastică, literară și economică, Arad, 17 mart. 1878, p. 79.

**DONNÉES CONCERNANT LE DÉVELOPPEMENT DE LA
PEINTURE DANS LA VILLE D'ARAD ET SES ENVIRONS
AUX XVIII-e — XIX-e SIÈCLES**

Résumé

Le développement des arts et surtout celui de la peinture de par la région d'Arad a été peu étudié jusqu'à présent. Les recherches d'archives, les témoignages de la presse contemporaine, le dépistage et l'identification des oeuvres d'art prouvent qu'il a existé une intense activité artistique dans cette région aussi.

L'ouvrage fait ressortir le mouvement artistique local ainsi que la contribution fournie, aux XVIII-e et XIX-e siècles, par des artistes tels que : *Ştefan Teneşchi*, *Nicola Alexici*, *Gheorghe Bila*. Y figurent également les peintres révolutionnaires — les frères *Vizkelety* ou les peintres *Böhm Pál* et *Mihai Şerban* — qui ont déployé dans la seconde moitié du XIX-e siècle une riche activité didactique par laquelle ils ont contribué eux-aussi au développement du patrimoine culturel et artistique de la ville d'Arad.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 — *Ştefan Teneşchi*, La Vierge et l'enfant.
 Fig. 2 — *Gyulai Gaál Miklos*, Les tailleurs de pierre.
 Fig. 3 — *Peintre Anonyme*, Portrait contemporain du révolutionnaire de Hunedoara en 1848, *Ştefan Vitan*.
 Fig. 4 — *Szamossy Elek*, Portrait.
 Fig. 5 — *Böhm Pál*, Portrait.
 Fig. 6 — *Eduard Swoboda*, Portrait.

ISTORIA CULTURII

NOI DATE CU PRIVIRE LA FAMILIA LUI IOAN SLAVICI

de GEZA KOVACH și OVIDIU OLARIU

Despre I. Slavici s-au scris mai multe studii, câteva monografii, dar, cu toate acestea, există încă pete albe sau semne de întrebare în biografia sa. Ele pornesc, descori, de la memoriile scriitorului, nu totdeauna confirmate de documente. S-au constatat, nu odată, inadvertențe, puse, de unii — tentați să găsească justificări — pe seama scrierii târzii a amintirilor, când scriitorul nu ar mai fi avut siguranța datării exacte. Astfel, s-au încetățenit, fiind admise de comentatori, din lipsă de alte probe, greșeli de datare chiar a unor momente din viața scriitorului de un răsunset social mai larg, cum, de pildă, a fost revolta de la Păuliș notată greșit de Slavici, în 1872 (an acceptat de toți cercetătorii vieții și operei lui Slavici), și corectată (18 februarie 1873), abia în 1963, de prof. Ioan Niciu (1).

Din aceleași motive, unele date privind familia scriitorului sînt fie greșit notate, fie omise în diverse studii. De pildă, P. Marcea, în monografia închinată lui Slavici — altfel utilă și interesantă — trece cu ușurință, poate din lipsă de documente sau din reținere față de amintirile lui Slavici despre care, desigur, știe, că, pe alocuri, sînt pasibile rectificării, peste unele amănunte legate de părinții scriitorului și de locul de obîrșie al acestora. De exemplu, despre familia mamei scriitorului, Elena Borlea, în

1. I. Niciu, Un moment din viața lui Ioan Slavici : Revolta de la Păuliș, în „Limbă și literatură“, vol. VII, București, 1963, p. 405—410.

afara unei note de subsol (2), criticul nu amintește nimic, neputându-se de aici deduce dacă P. Marcea acceptă spusele lui Slavici, care susține migrația familiei mamei sale din Moldova, sau își însușește un alt punct de vedere, bunăoară cel formulat de V. Vintilescu (3), după care familia Borlea ar fi de prin părțile podgoriei arădene. De altfel, documentele resping, în parte, teoria lui Slavici, potrivit căreia „străbunii răposatei mele mame, Borleștii, au venit de la Borlești din județul Neamțului, în timpul lui Grigorie Ghica Vodă” (4) (sublinierea noastră), pentru simplul motiv că, înainte de domniile în Moldova ale lui Grigore Ghica I (1764—1767 și 1774—1777), familia Borlea este atestată la Șiria. Dar, chiar dacă „migrația” ar fi fost reală — ea putându-se petrece și înainte de mijlocul secolului al XVIII-lea — discuțiile sînt inutile cîtă vreme transumanța a avut loc cu un secol înaintea nașterii scriitorului, timp suficient pentru ardelenizarea familiei Borlea. Și, cîtă vreme arhiva furnizează aceste date, ultimul cuvînt trebuie să fie, desigur, al documentului. Spunînd acestea, ne referim și la prezentele rînduri care sînt dictate tot de vechi arhive, ele venind să sublinieze și originea șiriană — sau cel puțin vechimea în comună, între primele stabilite — a familiilor Slavici și Borlea. În plus, ele vin să atenueze o părere acreditată, fără să fi fost suficient verificată, cu privire la starea materială înfloritoare a familiei lui Slavici, propunîndu-și totodată și să clarifice problema, cunoscută destul de vag, pînă astăzi — și numai după declarațiile, de altfel unilaterale, ale lui Slavici din memorii — dar susținută cu convingere, de unii biografi.

Astfel, încă din 1940, Gh. Ciuhandu (5), publicînd *cele mai vechi urbarii din Arad* (6), din 1746, documentează existența acestor două familii, prin Slavici Arsenie (Szlavyt Arszintc), Borlea Ion (Borla Ioon), Borlea Vid (Borla Vid) și Borlea Antoniu

2. P. Marcea, **Ioan Slavici**, București, 1965, p. 9—10.

3. V. Vintilescu, **Ioan Slavici**, în „Orizont”, nr. 2, 1965, p. 63—72.

4. I. Slavici, *Literatura „românească” și d-nul Duiliu Zamfirescu*, în I. Slavici, *Amintiri*, 1967, p. 565.

5. Gh. Ciuhandu, *Românii din cimpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric pînă la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, Diecezana, Arad, 1940.

6. *Urbariu — conscripție iobăgească*.

Kereszt és Vezeték Nevek. <i>Labal Mezei telicseknek</i>	Jobbgy Helynek Mirendége.	Jobbgy Helynek.		Mirendége Szolgálat eggy kuba.	Kilenczed	Adózások.										
		Belső	Külső			Eftendobeli Arenda.	Tuzre való Fa.	Fonyás.	Ki fozott Vay.	Kappasz.	Caktra.	Tolja.	No.	Hely No.		
		Mivoltas.	Pórbay Mérére való.												Szántó Föld Hold.	0.4. Ember Vagó.
No.	Nap.	Fior.	oly.	Funt.	leze.	No.	Hely No.									
<i>Frank Látum</i>	<i>172</i>	<i>21 1/2</i>	<i>0 8/10</i>	<i>178</i>	<i>170</i>	<i>2547</i>	<i>50</i>	-	-	<i>143</i>	<i>202</i>	<i>204</i>	<i>178</i>	<i>5 1/2</i>		
<i>Sustyan János</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>13</i>	<i>52</i>	<i>20</i>	<i>52</i>	<i>1</i>	-	-	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>		
<i>Imi Leni</i>	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>13</i>	<i>0</i>	<i>20</i>	<i>52</i>	<i>1</i>	-	-	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>		<i>3</i>
<i>Dotta Filimon</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>13</i>	<i>0</i>	<i>20</i>	<i>52</i>	<i>1</i>	-	-	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>		
<i>Mihucz Jovan</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/2</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Amari Drundo</i>	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Gimicon Igni</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Batsik György</i>	<i>2/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>9</i>	<i>13</i>	<i>20</i>	<i>1</i>	-	-	<i>3/8</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>		<i>9</i>
<i>Almasai Midul</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Slaviry Nikola</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Delclai Gai</i>	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>13</i>	<i>0</i>	<i>20</i>	<i>52</i>	<i>1</i>	-	-	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>		<i>2</i>
<i>Dosa Tomi</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Simbicja György</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>13</i>	<i>0</i>	<i>20</i>	<i>52</i>	<i>1</i>	-	-	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>		<i>1</i>
<i>Slaviry Ghejan</i>	<i>1/8</i>	<i>3/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>9</i>	<i>13</i>	<i>20</i>	<i>1</i>	-	-	<i>3/8</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>	<i>3/4</i>		<i>9</i>
<i>Dragyani Mihucz</i>	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>2 1/2</i>	<i>12</i>	<i>0 1/2</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1/8</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>		<i>13</i>
<i>Siroka Loni</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>20</i>	<i>12</i>	<i>52</i>	<i>104</i>	<i>1</i>	-	-	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>12</i>	<i>12</i>		<i>8</i>
	<i>8 1/2</i>	<i>4</i>	<i>06</i>	<i>5</i>	<i>1</i>	<i>2054</i>	<i>45</i>			<i>104</i>	<i>66</i>	<i>66</i>	<i>166</i>	<i>166</i>		<i>8</i>

Fig. 1. Pagină din conscripția urbanială, pe anul 1772, a comunei Șiria în care apare familia Slavici.

Continuatio Tabellae Urbium

Kerefzt és Vezeték Nevek. <i>habas Neve -telüknek</i>	Jobbgy Helynek Mindössége.		Jobbgy Helynek.		Értendőbbi Szolgálat vagy Rabor.		Kilenczedik	Adózások.												
	Mivolta.		Belső	Külső	Mivolta.			Értendőbbi Árendák.	Tízre való Fa.	Fonyók.	VI. forrást Vagy.	Kárpány.	Céhek.	Tózsé.						
	Polónyi Mértőre való.	Szántó Föld Hold.	Bétt Ember Vagó.	Marháts Rabor.	Vagy E. helyett kézi Szolgálat.	Értendőbbi Árendák.									Tízre való Fa.	Fonyók.	VI. forrást Vagy.	Kárpány.	Céhek.	Tózsé.
	No.	Flor.	óly.	Funt.	Ért.															
<i>Franz Latin</i>	102	180	2	43	1018	52	72	105	9	7	11	1	1	17	1					
<i>Balochi Matyas</i>	8	8	2	4	13	6	13	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Dorogya Bani</i>	8	8	2	4	9	12	20	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Siklován Dorog</i>	8	8	2	4	9	12	20	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Hercz Selaiv</i>	8	8	2	4	12	6	13	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Borlya Csepán</i>	8	8	2	4	12	6	20	52	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Covny Csepán</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Proza Saul</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Todoroluj Marian</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Veszek Csepán</i>	1	2	26	12	52	101	1	1	2	2	12	1	1	12	1					
<i>Honor Dorog</i>	8	8	2	4	9	12	20	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Borlya Todor</i>	8	8	2	4	12	6	20	52	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Figura Matyas</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Vainos Mihály</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Abdelai Sándor</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
<i>Ciszerai Jora</i>	8	8	2	4	12	6	19	1	8	4	4	4	4	14	1					
	521	101	1012	125	309	1098		300	155	211	214	1210								

Fig. 2. Pagină din conscripția urbarială, pe anul 1772, a comunei Șiria în care e menționată familia Borlea.

(Borla Antoni) (7). Neobservate sau pierdute undeva în mulțimea datelor, statisticilor informatei cărți a lui Gh. Ciuhandu, ele sînt regăsite și confirmate de cercetările lui V. Vintilescu (8) care încearcă să închege și o genealogie după mamă a scriitorului, din păcate incompletă.

Datorită informațiilor lacunare, o genealogie completă și exactă nu se poate încă nici astăzi stabili, dar, din diferitele conscripții urbariale din Șiria, existente în arhivele arădene, găsim o serie de date care ne permit să urmărim, cu destulă precizie, dezvoltarea stării materiale a acestor familii, de la 1746 pînă la 1848. Aceste date sînt interesante nu numai din punct de vedere genealogic, ci și pentru cunoașterea relațiilor economice din sînul comunității țărănești din Șiria, stabilind, astfel, și locul familiei Slavici, respectiv Borlea, în societatea satului.

Spuneam mai sus că, în 1746, la Șiria, existau ambele familii prin Slavici Arsenie, Borlea Ioan, Borlea Vid și Borlea Antoniu; amîndouă familiile, după cum arată amintitul urbariu, din 1746, figurează ca iobagi cu sesii (9).

În conscripțiile urbariale din 1772, efectuate în timpul Maricii Tereza, găsim știri mai amănunțite. Există deja două familii Slavici: Slavici Nicola (Szlavity Nikola), iobag cu $\frac{1}{8}$ de sesie, și Slavici Ștefan (Szlavity Sztepan), iobag cu $\frac{2}{8}$ de sesie, amîndoi iobagi ai familiei Bohuș (10). Slavici Nicola dispune de $\frac{1}{2}$ iugăr intravilan, 3 și $\frac{1}{4}$ iugăre arătură, 1 și $\frac{1}{2}$ iugăre fineață, după care servește 13 zile de robotă cu palma, dînd și 1 florin darea de fum, a șaptea parte a recoltei ca dijmă și alte dări mai mărunte. Slavici Ștefan — dispunînd de $\frac{2}{8}$ de sesie — posedă din toate (pămînturi și obligații) de două ori mai mult.

Familia Borlea (Borlya), pînă la 1772, se ramifică în șapte familii. Astfel, în conscripțiile urbariale din acel an, găsim familiile Borlea Nicola, Borlea Mihu, Borlea Mihail, Borlea Anton,

7. Gh. Ciuhandu, op. cit., p. 162—165 (anexe).

8. Vezi nota 3, p. 68—69, cu mențiunea că V. Vintilescu îi omite pe ultimii doi (Borlea Vid și Borlea Antoniu).

9. Sesie — lot iobăgesc (delniță), la Șiria echivalent cu 20 de iugăre de arătură, 10 iugăre de fineață și $\frac{1}{2}$ iugăr intravilan, fragmentat proporțional în funcție de starea familiei.

10. Arhivele Tribunalului din Arad, acte urbariale, dosar Șiria, 1772.

iobagi cu $\frac{1}{8}$ de sesie, Borlea Petru, cu $\frac{2}{8}$ de sesie, precum și Borlea Ștefan și Borlea Teodor, cu $\frac{4}{8}$ de sesii. Ultimii doi dispuneau, pe familii, de $\frac{1}{2}$ iugăr intravilan, 13 iugăre arătură, 5 iugăre fîneață, după acestea servind 52 de zile de robotă cu palma și dînd dijma cuvenită, darea de fum și alte dări mai mici (11).

Pentru a ne da mai bine seama de locul familiilor Slavici și Borlea în comună sînt necesare și alte date cu privire la Șiria. Astfel, în comună, pe domeniile Bohus, gospodăreau 175 de familii de iobagi pe $41\frac{3}{8}$ de sesii, la care se mai adaugă 7 jeleri cu casă și 2 jeleri fără casă. Cele 175 de familii au dispus de $53\frac{3}{8}$ iugăre intravilan, $1155\frac{1}{2}$ iugăre arătură, 794 iugăre fîneață, după care serveau 5340 de zile de robotă cu palma, dînd, peste dijma, și 175 de florini darea de fum, 57 iții (12) de unt, 102 cocoși, 102 pui și 616 ouă. Din aceștia, 70 de țărani mai dispuneau, la un loc, de 16 iugăre pruniște, iar 158 de familii de 209 $\frac{1}{2}$ sape de vii (13). Studiind stratificarea țăranilor observăm că, din cele 175 de familii de iobagi, 99 de familii sînt cu $\frac{1}{8}$ de sesie, 8 familii cu $\frac{4}{8}$ de sesie, 6 familii cu $\frac{5}{8}$ de sesie și 2 familii cu $\frac{6}{8}$ de sesie.

Tabloul satului va deveni integral numai dacă analizăm și situația celei de a doua părți a comunei, și anume partea de pe domeniul cameral, unde 320 de familii de țărani gospodăreau pe $112\frac{1}{8}$ de sesie, avînd, în total, $102\frac{5}{8}$ iugăre de intravilan, 2908 iugăre arătură și $1341\frac{1}{2}$ iugăre fîneață. După acestea, ei au servit 11.661 de zile de robotă cu palma, fiind obligați să dea și 320 de florini darea de fum, $112\frac{1}{2}$ iții de unt, 224 de cocoși, 224 de pui și 1345 de ouă. Din aceștia, 133 de familii de iobagi au mai dispus de $27\frac{1}{4}$ de iugăre de pruniște și 224 de familii de $445\frac{1}{2}$ de sape de vii (fossore). Au mai trăit pe domeniu 1 jeler cu casă și 4 jeleri fără casă.

Cele 320 de familii de iobagi se stratifică astfel: 126 de familii aveau $\frac{1}{8}$ de sesie, 73 de familii aveau $\frac{2}{8}$ de sesie, 85 de

11. *Ibidem.*

12. Iția — unitate de măsură de cub, echivalentă, aproximativ, cu 1,5 l.

13. Sapă — unitate de măsură cadastrală, reprezentînd suprafața pe care un om lucrează într-o zi, echivalentă, aproximativ, cu 96—104 stînjeni pătrați

familii $\frac{4}{8}$ de sesie și 36 de familii aveau posesiuni mai mari (14).

Földtul. név	Helység	Jobbágy Birtokoknak									
		Közép		Közép		Közép		Közép		Közép	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Jobbágyok Nemei számos Földtul. Parcellákkal, Kenderföld és szőlővel											
1	Abod-telek	27	20	800	78						800
	Kisvárosi Pólya	1075	220	2385							2 185
	Második Szőlő	14	177	2084		67					2 184
	Szemesföld Szőlő	14	177	2084							2 184
	Kasza	1075	220	2385							2 969 200
	Kenderföld	16	20	198							198
	Összesen	11220 74 678 27									
2	Kisvárosi Pólya	27	20	800	78						800
	Kisvárosi Pólya	1075	220	2385							2 185
	Második Szőlő	14	177	2084		67					2 184
	Szemesföld Szőlő	14	177	2084							2 184
	Kasza	1075	220	2385							2 969 200
	Kenderföld	16	20	198							198
	Összesen	11220 74 678 27									
3	Kisvárosi Pólya	27	20	800	78						800
	Kisvárosi Pólya	1075	220	2385							2 185
	Második Szőlő	14	177	2084		67					2 184
	Szemesföld Szőlő	14	177	2084							2 184
	Kasza	1075	220	2385							2 969 200
	Kenderföld	16	20	198							198
	Összesen	11220 74 678 27									
4	Kisvárosi Pólya	27	20	800	78						800
	Kisvárosi Pólya	1075	220	2385							2 185
	Második Szőlő	14	177	2084		67					2 184
	Szemesföld Szőlő	14	177	2084							2 184
	Kasza	1075	220	2385							2 969 200
	Kenderföld	16	20	198							198
	Összesen	11220 74 678 27									
	Összesen	11220 74 678 27									

Fig. 3. O pagină dintr-o conscripție urbanială, pe anul 1834, a comunei Șiria.

14. Arhivele Tribunalului din Arad, acte urbaniale, conscripții, dosar Șiria, 1772.

Analizînd, după această succintă situație comparativă, locul familiei Slavici în societatea satului, constatăm că ea făcea parte din norodul sărac (cei cu $\frac{1}{8}$ sau cu $\frac{2}{8}$ de sesie), iar din familia Borlea, cei mai mulți (5 familii) făceau parte tot dintre săraci ($\frac{1}{8}$ — $\frac{2}{8}$ de sesie), doar două familii (Borlea Ștefan și Borlea Teodor) intrînd în rîndul mijlocașilor ($\frac{4}{8}$ de sesie). Comparînd datele din 1772 cu cele din 1746 observăm că cele două familii Borlea s-au ridicat cu trudă deosebită, prin defrișări și desteleniri, de la starea de iobagi cu optimi de sesie pînă la starea de mijlocași, asigurîndu-și fiecare loturile necesare pentru trai, deși, în această perioadă, în multe locuri se face simțit și procesul de jelerizare.

Noi conscripții urbariale sînt efectuate la Șiria în 1834. Cu această ocazie, la nr. 705, apare o singură familie Slavici, Slavici Gheorghe (Szlavity Gyorgye), fiul lui Ioan, iobag cu $\frac{2}{8}$ de sesie,

	16	25	198				
<i>Borlea Ștefan</i>			11220	1/8	6 1/2	2 1/8	
<i>Slavici Gyorgye</i>							
<i>Borlea Teodor</i>	20	10	800	1/8			800
<i>Osio Tordulo</i>	1	175	299	2985			2
<i>Măscuțil Tordulo</i>	1	14	177	2200	6 1/8		2
<i>Harmăuțil Tordulo</i>	1	14	178	2200			2
<i>Kasalo</i>	1	15	206	2169		2 1/8	2
<i>Kender Tordulo</i>	1	6	90	198			198
<i>Slavici</i>	10	55	550				550
<i>Borlea Ștefan</i>			11870	1/8	6 1/2	2 1/8	
<i>Olbal</i>							1278

Fig. 4. Fragment din conscripția șiriană din 1834, în care figurează Slavici Gheorghe, frate cu bunicul scriitorului.

avînd $\frac{3}{8}$ de iugăr intravilan, $\frac{6}{8}$ iugăre arătură, $\frac{2}{8}$ iugăre fi-neată, 198 de stînjeni pătrați cînepiște și 550 de stînjeni pătrați pruniște. Probabil este vorba de unchiul după mamă al tatălui (cel care îl adoptase pe tatăl lui), despre care, mai tîrziu, Slavici spunea că ar fi fost „cel mai însemnat dintre părinții mei sufle-

tești” (15). Intre timp, în familie, a apărut meseria de cojocar, alături de ocupația de agricultor, deoarece lotul amintit abia dacă asigura traiul în condițiile gospodăriei cu trei tarlale. Lucrul acesta reiese și mai clar dacă luăm în considerare că Slavici Ioan și fiul său Gheorghe aveau în condițiile stării materiale a comunei Șiria, numai 4 boi, 1 vițel și o vacă, fără porci și fără oi.

Deși în conșcripțiile urbariale nu figurează, este luat în evidență, cu ocazia recensământului animalelor, și un Slavici Ilie, cu un singur cal, probabil jeler fără pământ (16). Credem că nu greșim dacă aici l-am căuta pe bunicul lui Slavici, feciorul căruia fusese adoptat de unchiul mai bogat (Slavici Gheorghe).

Dacă în ramura tatălui originea scriitorului pare să fie în bună măsură clarificată cel puțin din punctul de vedere al stării materiale, situația se prezintă mult mai încurcat în ramura familiară a mamei. Astfel, în conșcripțiile urbariale din 1834, există 7 familii Borlea cu câte $\frac{1}{4}$ de sesie (Pera, Pavel, Todor, Iuon, Petru, Mitru și Ilie), 2 familii cu $\frac{1}{2}$ de sesie (Pavel și Costea), care sînt dijmuite cu a șaptea parte (septima), și încă 3 familii Borlea cu $\frac{1}{4}$ de sesie (Avram, Teodor și Pavel), care sînt dijmuite cu a noua parte a recoltei (nona). În afara acestor 12 familii Borlea, menționate mai sus, se mai adaugă încă 2 familii de jeleri (Borlea Pavel și Borlea Moise), care îngroșau numărul celor 270 de jeleri cîți erau, atunci, în total, în Șiria.

În conșcripția animalelor din 1833 mai apar Borle Iova, Borle Floare, Borle Mihail, Borle Filip, Borle Gavril și Borle Litva, poate feciori despărțiți de casa părintească.

După șeptelul de animale, între familiile numite mai sus, se prezintă drept cei mai înstăriți Borlea Teodor (cu 2 cai, 4 boi, 2 viței, 3 vaci, 2 porci și 15 oi) și Borlea Petru (cu 2 cai, 2 boi, 2 vaci, 7 porci și 8 oi) (17). Comparînd situația acestor 2 fa-

15. I. Slavici, *Lumea prin care am trecut*, 1929. p. 16; *Vezi și Amintiri*, 1967, p. 190.

16. *Arhivele Tribunalului din Arad*, acte urbariale, conșcripții din 1834, dosarul Șiria. Potrivit părerii lui D. Vatamaniuc, autorul unei masive monografii Slavici, aflată sub tipar, poate fi vorba și de o transcriere greșită, deoarece Slavici Ilie a murit în 13 nartie 1829 (a se vedea Registrul nr. 1037, de morți, al comunei Șiria pe anii 1827—1831, poziția 139, 1829, păstrat la Arhivele Statului din Arad). N-ar fi exclus însă, să fi existat un al doilea Slavici Ilie.

17. *Arhivele Tribunalului din Arad*, procesele urbariale, 1834.

milii cu situația generală a comunei, putem trage concluzia că făceau parte dintre familiile mai înstărite. Astfel, dintre 1.076 de familii de țărani, 303 nu aveau vite de jug sau cai. De altfel, șeptelul total de animale, ale celor peste 1000 de familii, s-a ridicat numai la 526 boi, 531 vaci, 92 viței, 833 cai, 570 porci, 2966 oi și 87 de capre (18).

În stabilirea corectă a locului familiilor Slavici și Borlea în cadrul satului trebuie să ținem seama și de conscripția generală a țăranimii. Din acest punct de vedere întâlnim 270 de familii de jeleri, fără pământ, și 753 de familii (19) de iobagi cu sesii, care se stratifică astfel: 666 de familii cu $\frac{1}{4}$ de sesie, 2 familii cu $\frac{3}{8}$ de sesie, 80 de familii cu $\frac{1}{2}$ de sesie, 2 familii cu $\frac{3}{4}$ de sesie și 3 familii cu 1 sesie întreagă.

Din cele văzute pînă acum, datele extrase din urbarii, cu mici excepții, susțin în prea mică măsură afirmația potrivit căreia starea materială a familiilor Slavici și Borlea ar fi fost dintre cele mai bune. Mai mult, slaviceștii conscripțiilor din 1834 — adică cei mai apropiați de data nașterii scriitorului, deci și ca grad de rudenie — apar ca iobagi (Ion și Gheorghe) sau jeleri (Ilie), iar dintre numeroasele familii Borlea apărute în același urbariu (12 familii cu părți de sesie, 2 familii de jeleri și alți 6 Borlea mai dificil de identificat, probabil nefamiliști), numai 2 familii intră în rîndul celor mai înstărite. După toate acestea, evident, este cel puțin nesigură tragerea unor concluzii definitive de tipul celor acceptate pînă nu demult, acest lucru fiind posibil numai datorită necunoașterii situației reale și admiterii — fără raportare la documente — a celor spuse de Slavici în amintiri. De altfel, credem că ceea ce intenționăm să schițăm în continuare — fără a intra în amănunte — va mai contribui, poate, cu ceva, la elucidarea problemei, subliniind și alte aspecte, puțin cunoscute, cu privire la familia Slavici.

În perioada întocmirii ultimelor conscripții urbariale (1834) — deci în timpul vieții bunicilor lui Slavici — are loc la Șiria procesul de formare a marelui domeniu alodial al familiei Bohus. Cu această ocazie sînt efectuate mai multe hotărniciri terminate

18. *Ibidem.*

19. Diferența de 53 de familii (pînă la 1076) reiese din conscripția posesorilor de animale, netrecuți încă cu gospodării aparte.

cu răpirea unor pământuri iobăgești, în total 301⁴/₈ iugăre arătură, provenită din diferite defrișări și desțeleniri, și 12 iugăre de pruniște. Cu ocazia remăsurării pășunilor, pășunea cea mai bună a țăranilor a fost, de asemenea, luată și preschimbată cu pășuni slabe, de pe munți și dealuri (20). Comuna, în consecință, intențiază un proces care a ajuns pînă la curtea din Viena. În toate aceste acțiuni au fost cointeresate atît familiile Slavici cît și familiile Borlea.

Deoarece arăturile și pășunile răpite de la țărani nu au fost restituite, în 15 martie 1835 a izbucnit la Șiria o răscoală la care a participat întreaga comună. Pentru potolirea răscoalei, fișpanul (21) Bohus, care era și stăpînul feudal al comunei, aduce în comună o companie de lăncieri, iar a doua zi, pentru mai multă siguranță, încă 50 de soldați de la Sîntana, care — după 4 zile — au izbutit să înăbușe răscoala (22).

La toate aceste mișcări țărănești au luat parte și bunicii lui I. Slavici.

Considerăm că cele aduse de acest material completează și rectifică unele elemente de biografie, avîndu-și locul lor modest într-o viitoare monografie Slavici, ele contribuind, indirect, la corelarea și explicarea unor momente din viața sau opera scriitorului. În ce ne privește ne limităm numai în a le scoate la lumină, lăsînd pe seama altora judecățile definitive, concluziile și, desigur, cercetarea faptică în ce măsură toate aceste evenimente din viața bunicilor și părinților scriitorului, starea social-economică a acestora, amintirea vieții iobăgești, truda țăranilor în vederea mării suprafetelor arabile, lupta împotriva abuzurilor domnești și împotriva tendințelor de ciuntire a posesiunilor iobăgești, cît și alte amănunte din viața familiei au izbutit să îmbogățească imaginația vie a scriitorului, să trezească atașamentul cald manifestat de Ioan Slavici în scrierile sale față de oamenii pămîntului.

20. Arhivele Tribunalului din Arad, acte urbariale, dosar Șiria.

21. Fișpan — comitetele suprem al comitatului (al județului).

22. Arhivele Tribunalului din Arad, acte urbariale, dosar Șiria.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA FAMILLE DE IOAN SLAVICI

Résumé

Le présent ouvrage — fruit des recherches de certaines archives locales — s'est proposé de confronter les sources archivistiques avec les données mémorialistes. Dans ses mémoires, publiés sous le titre „*Lumea prin care am trecut*” (Le monde par lequel j'ai passé), Slavici nous fait croire que sa famille aurait eu une situation matérielle florissante. La plupart des chercheurs de la vie et de l'oeuvre de Slavici ont puisé aux mémoires cette affirmation, mais laquelle, jusqu'à présent, n'avait point été confirmée par des documents.

En vertu d'un riche et inédit matériel informatif, trouvé dans les Archives du Tribunal d'Arad, les auteurs prouvent que les Slavici, ainsi que la majeure partie des Borlești (la famille de la mère) appartiennent au bas peuple, ayant été serfs ou vilains à Șiria, son village natal. En même temps vient également se clarifier le problème de la position sociale des deux familles dans la dite commune.

A l'appui des affirmations de ci-dessus, les auteurs fournissent des données—concernant la situation matérielle du village et des familles Slavici (Szlavyt ou Szlavits) et Borlea (Borla, Borlya ou Borle) — extraites des conscriptions de serfs de la commune de Șiria au cours des années 1746, 1772 et 1834.

L'importance des documents mis en discussion réside encore dans le fait qu'ils nous fournissent certains addenda à caractère généalogique et aussi dans ce que — en passant du domaine inexact du souvenir dans celui du document plus précis — ils attestent l'ancienneté de la famille de Slavici dans la commune, y présente au moins un siècle avant la naissance de l'écrivain.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 — Page de la conscription des serfs en 1772, de la commune de Șiria où figure la famille Slavici.
- Fig. 2 — Page de la conscription des serfs en 1772, de la commune de Șiria où la famille Borlea est mentionnée.
- Fig. 3 — Une page d'une conscription de la commune de Șiria de l'année 1834.
- Fig. 4 — Fragment de la conscription de la commune de Șiria où figure Slavici Gheorghe, frère du grand-père de l'écrivain.

DIN CORESPONDENȚA INEDITĂ A LUI IOAN BIANU
CĂTRE I. SLAVICI (1887—1889)

de PARASCHIVA KOLOSVARI

În colecția de documente și manuscrise păstrate la Muzeul memorial „I. Slavici” din Șiria, se găsește și o parte din corespondența acestui însemnat scriitor transilvănean.

Acest fond conține scrisori de la diferite persoane cu care Slavici a corespondat în perioada anilor 1887—1889, timp în care el a fost redactorul *Tribunei* de la Sibiu.

Scrisorile, care pînă acum sînt inedite, au fost donate muzeului din Șiria, în anul 1959, de către fiica scriitorului, Fulvia Struțeanu.

Dintre scrisorile amintite, mai valoroase prin conținutul lor sînt cele adresate lui I. Slavici de către Ioan Bianu, unul din cei mai de seamă cărturari ai vremii (1).

Prietenia lui Bianu cu Slavici se cimentează după ce acesta din urmă este numit secretar al comisiei pentru publicarea documentelor copiate din Arhiva de la Viena privitoare la istoria românilor, colecție inițiată și patronată materialicește de către

1. Ioan Bianu (1856—1935), profesor la Universitatea din Eucurești și membru al Academiei Române, a fost organizatorul Bibliotecii Academiei și pionul principal al Bibliotecii românești, începînd cu anul 1880. Împreună cu Nerva Hodoș a publicat, între altele, „Bibliografia românească veche” și „Catalogul manuscriselor românești”.

Eudoxiu de Hurmuzaki (2).

La această muncă deosebit de importantă privind strângerea și editarea de date din izvoare străine despre trecutul neamului românesc, Slavici a lucrat timp de peste douăzeci de ani, traducînd în românește documente maghiare, germane, italiene și latine.

Începînd din anul 1887, aceste documente au început să fie publicate de către Academia Română.

Ideile comune de care erau animați au făcut din Bianu un prețuit povătuitor, care îi dădea deseori îndrumări lui Slavici privind prelucrarea științifică a documentelor găsite, sfătuiindu-l în privința traducerii și sistematizării lor.

Intr-una din scrisori, Bianu îl îndeamnă pe Slavici să continue cercetarea manuscriselor pe care acesta le-a descoperit în Arhivele Sașilor din Sibiu, documente care, deși prezentau o importanță deosebită pentru istoria Transilvaniei și a legăturilor Sibiului cu Țara Românească și Moldova, au fost neglijate de alți cercetători.

Pe lângă faptul că, din cînd în cînd, îi cere lui Slavici diferite exemplare din ziarul ce-l redacta, Bianu îl îndeamnă ca, în ciuda tuturor piedicilor, să continue importanta acțiune la care s-a angajat, să nu se lase influențat de sfaturile altora, care îi propun o tactică nouă, și să aibă în vedere totdeauna faptul de a mănevră în așa fel în conducerea ziarului încît să asigure *Tribunei* continuitatea de apariție. Bianu înțelegea prin aceasta evitarea din partea lui Slavici de a-și pierde libertatea personală, în urma articolelor găsite de cenzură ca fiind prea violente.

Legat de problema traducerii și publicării documentelor Hurmuzaki, în scrisoarea din 30 aprilie (12 mai) 1887, Bianu îl înștiințează pe Slavici despre expedierea unor documente scrise în limba latină, privind anii 1575—1600, provenite din arhivele poloneze. Totodată îi dă îndrumări amănunțite: „Trebuie multă băgare de seamă ca să nu se facă greșeli la tipărire...” (3). Bianu îi dă indicații precise lui Slavici în privința metodologiei pe care acesta s-o urmeze în legătură cu clasarea și păstrarea prețioaselor manuscrise după tipărirea lor: „...spre a se ști în viitor care unde

2. P. Marcea, *I. Slavici*, București, 1965, pag. 59.

3. A se vedea *Arhiva Muzeului Județean Arad (A. M.A.)* nr. 382.

s-a tipărit" (4).

În alte două scrisori, trimise în anul 1889, îi aduce cuvinte de laudă: „Ești aplaudat pentru căutarea în Arhivele sașilor sibiieni...” (5). Aici Bianu scoate în evidență faptul că Slavici este aproape unicul intelectual român care a început cercetarea sistematică a documentelor în aceste importante și bogate arhive din Sibiu. „Mă bucur foarte de cele ce-mi scri despre arhiva de acolo”, scrie Bianu arătându-i lui Slavici cum să facă clasificarea documentelor găsite : „Acest indice să fie în două părți, una pentru documentele privitoare la relațiile cu Moldova și Muntenia, alta pentru documentele privitoare la relațiile românilor de acolo” (6).

Prin munca depusă la traducerea acestor documente, Slavici avea legătură permanentă cu cei de la București, trimitea copiile inventarelor și rapoartele către președintele comisiei documentelor Hurmuzaki „... pentru ca pe baza aceluia raport să se facă convenitele însărcinări oficiale” (7).

Datorită acestei munci de lungă durată, Slavici a avut posibilitatea să cerceteze și să adune foarte multe date, pe care le-a folosit apoi pentru romanele și piesele sale istorice (8).

În scrisoarea din 24 aprilie (5 mai) 1889, Bianu îi arată lui Slavici greutățile legate de aprobarea subvențiilor propuse pentru documentele Hurmuzaki, subvenții veșnic primejduite de a fi reduse : „Mari asalturi se fac împotriva bietului buget a lui Hurmuzaki”, remarcă cu amărăciune Bianu (9) .

Mai departe, îl informează pe Slavici despre activitatea lăudabilă a lui Kogălniceanu, care și el era membru în comisia documentelor : „...este puternic apărător, sperăm că toată suma va fi salvată; dar chiar comisia bugetară a lăsat 15.000 lei în buget, și poate să pue iarăși și pe celelalte 18.000 cari mai erau” (10).

Din scrisori se poate trage concluzia că, pentru această lucrare de cercetător și traducător, Slavici primea periodic o anu-

4. *Ibidem.*

5. *A. M. A.* nr. 393.

6. *A. M. A.* nr. 392.

7. *Ibidem.*

8. P. Marcea, *op. cit.*, pag. 50

9. *A. M. A.* nr. 396.

10. *Ibidem.*

mită sumă de bani, care îi era trimisă personal de Bianu. Astfel, prietenul bucureștean, îi scrie într-o scrisoare din anul 1887 : „Alăturat acesteia îți trimit lei 360 (trei sute șase zeci) și te rog

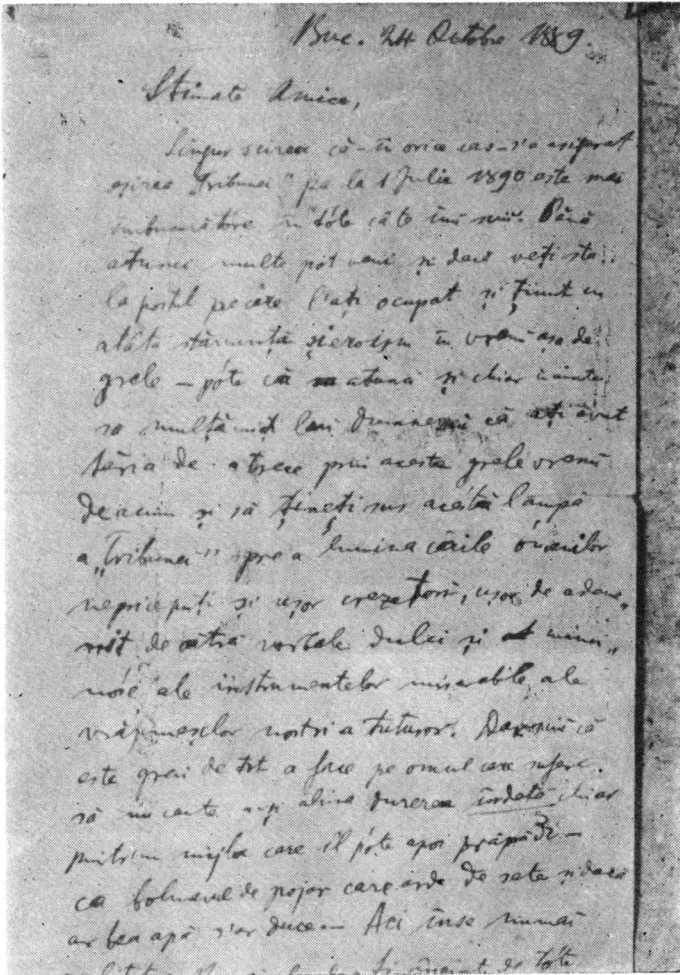

Fig. 1. Fragment dintr-o scrisoare a lui Ion Bianu către Slavici.

nu lua în nume de rău că ți-i trimit așa târziu, dar nu-mi era cu putință a ți-i trimite mai înainte” (11).

11. A. M. A. nr. 379.

În alte scrisori din 1889, Bianu scria : „Astăzi s-a luat înțelegerea definitivă să ți se dea o mie de la partea traducere” (12), sau : „Mâne cred că-ți trimet ceva sunător” (13).

Pe lângă „diurna” trimisă, Bianu l-a sprijinit pe Slavici din punct de vedere moral și material în momente grele, trimițându-i bani de nenumărate ori. Astfel, în anul 1889, Bianu îi scria : „În întâia jumătate a lui Maiu al nostru — dacă nu pe la început îți voi trimite deosebit vre-o mie de florini în contul meu separat; pentru cura, aerul și verdeța după care îți arde inima” (14).

Tot în această scrisoare, care a fost scrisă, probabil, imediat după ieșirea lui Slavici din închisoarea de la Vâc (Ungaria), îi comunică : „La Sibiu sper mult că îți voi putea și eu, cu greutate — dar sper că va fi cu puțință — să-ți trimet vreo sută de florini lunar, ca să poți să-ți faci față trebuințelor traiului cât timp va ține starea de lucruri de acuma” (15).

Semnificativ este faptul că perioada în care au fost redactate scrisorile lui Bianu către Slavici corespunde cu anii în care s-a intensificat lupta românilor din Transilvania împotriva asupririi naționale.

Ziarului *Tribuna* îi revenea sarcina de a lupta pentru unitatea culturală și politică a românilor transilvăneni.

Ca director al *Tribunei*, Slavici întâmpina multe greutateți din partea autorităților maghiare, avînd mai multe procese de presă pînă în anul 1888, cînd a fost condamnat la un an de închisoare la Vâc (16).

Pe lângă faptul că era văzut foarte rău de autoritățile ungare, Slavici avea de înfruntat și pe adversarii politici români care, prin ziarul *Luminătorul*, editat la Timișoara, luptau : „... pentru noua direcțiune care va trebui luată de *Tribuna*” (17).

În legătură cu aceasta, Bianu îi scria lui Slavici care se afla în închisoare : „Oh! de ai fi afară, la Sibiu am fi mai liniștiți, mai siguri...” (18).

În ciuda faptului că era întemnițat, Slavici, în acest timp, lu-

12. A. M. A. nr. 393.

13. A. M. A. nr. 392.

14. A. M. A. nr. 396.

15. *Ibidem*.

16. P. Marcea, *op. cit.*, pag. 95

17. A. M. A. nr. 388 .

cra, în continuare, la documentele Hurmuzaki, seria și publica articole la *Tribuna*.

Scrisoarea din 20 noiembrie (2 decembrie 1888) ne arată că Bianu îl ținea la curent pe Slavici cu diferite probleme, îi trimitea la închisoarea din Văc calendare, broșuri și reviste.

Față de greutatea de a lua o hotărîre în legătură cu situația sa, după ieșirea din închisoare, Bianu îl încurajează : „să-ți cauți mai întâi de sănătatea d-tale și a lor d-tale; apoi să te întorci la Sibiu, unde vei hotărî ce este de făcut”. „Pînă atunci nu te sbuciuma, căci este în deșert; o deciziune pripită de a părăsi frumoasa acțiune de acolo s-ar putea să regreți foarte mult dar va fi atunci prea tîrziu” (19.)

Ultima scrisoare a lui Bianu, din 24 octombrie 1889, lămurește întoarcerea lui Slavici la Sibiu și reluarea activității acestuia la *Tribuna*.

Legat de aceasta, Bianu îi scrie : „Singur știrea că în orice caz s-a asigurat ieșirea *Tribunei* pe la 1 iulie 1890 este mai îmbucurătoare în toate cîte îmi scrii” (20).

Bianu era adînc legat de Slavici, pe care îl prețuia ca pe un susținător înflăcărat al cauzei românilor din Transilvania. Aceasta reiese și din următoarele rînduri : „... dacă veți sta la postul pe care l-ați ocupat și ținut cu atîta stăruință și eroism în vremi așa de grele”, „... să țineți sus aceasta lampă a *Tribunei* spre a lumina căile oamenilor nepricepuți” (21).

Bianu vedea în ziarul *Tribuna* și în adepții săi o făclie care avea menirea să țină trează conștiința românilor transilvăneni : „... trebuie să vă păstrați ca un grup care vede clar și lîngă care să se grupeze iar oamenii cînd trîmbița cea mare va suna așa ca toți să audă și să priceapă” (22).

Din cele arătate mai sus reiese faptul că Ioan Bianu, I. Slavici și nenumărați slujitori ai scrisului românesc au reușit, în acest timp, să dea un impuls publicării unor documente românești.

Scrisorile lui Bianu confirmă și puternicul atașament al lui Slavici față de *Tribuna*. Fiind unul dintre întemeietorii ei, Slavici

18. *Ibidem*.

19. A. M. A. nr. 396.

20. A. M. A. nr. 390.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

a lucrat cu toată pasiunea sa pentru a face din acest ziar purtătorul de cuvânt al românilor transilvăneni în lupta acestora pentru revendicări naționale și culturale. În plus, deși puține la număr, aceste scrisori, aduc totuși, unele completări de amănunt, privind biografia scriitorului arădan.

AUS DER UNVERÖFFENTLICHTEN KORRESPONDENZ IOAN BIANU AN IOAN SLAVICI (1887—1889)

Zusammenfassung

Im Gedenkhaus „Ioan Slavici“ aus Șiria wird ein Teil der Korrespondenz von Ioan Slavici aufbewahrt. Zwischen den Handschriften befinden sich auch sieben Briefe von Ioan Bianu, die in der Periode von 1887—1889 an Ioan Slavici gesendet wurden.

Diese Briefe enthalten Ratschläge und wertvolle Hinweise des Bukarester Freundes. Sie beweisen gleichzeitig die moralische und materielle Hilfe, die Bianu Slavici in einem bewegten Lebensabschnitt des bekannten transsylvanischen Schriftstellers angeeignet liess.

In den Briefen ratet Bianu Slavici an, die Aktion für Entdeckung und Übersetzung einiger Dokumente zur Geschichte des rumänischen Volkes fortzusetzen. Da dieses Unternehmen von grosser Wichtigkeit für die Herausgabe der Dokumenten-Kollektion Hurmuzaki war, wird Slavici aufgefordert, besonders die Handschriften des Sächsischen Nationalarchivs in Sibiu (Hermannstadt) zu erforschen.

Bezüglich der zeitgenössischen politischen Lage ratet Bianu, Slavici möge, in seiner Eigenschaft als Direktor der Zeitung „Tribuna“ (Sibiu) den Kampf gegen die nationale Unterdrückung der Rumänen Transsylvaniens fortsetzen und dieser rumänischen Tageszeitung die ununterbrochene Erscheinung sichern.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 — Ein an Slavici gerichteter Brief von Ioan Bianu.

PREOCUPĂRI PENTRU LIMBĂ ȘI LITERATURĂ IN PUBLICISTICA LUI G. COȘBUC

de OVIDIU OLARIU

Potrivit convingerii lui George Coșbuc, „suprema putere a artei va fi întotdeauna adevărul”. Iar „adevărul în artă e una cu frumosul”. În plus, împletirea adevăr-artă trebuie să fie dictată de un puternic deziderat: identificarea scriitorului cu sufletul poporului său. Ideea, exprimată într-o prefață la un volum de versuri ale unui tânăr poet (1), este o oglindă a credinței lui Coșbuc cu privire la menirea artistului în societate. Este însă necesar să adăugăm că, în cazul lui G. Coșbuc, concepția despre literatură este o parte integrantă a convingerilor sale, mai largi, a opticii sale asupra vieții, în ansamblul ei. Ea se reflectă în întreaga sa operă și este greșit a pretinde că se poate formula conceptul de gândire al unui scriitor luând în seamă doar o singură latură a activității sale cum, uneori, se mai obișnuiește. Precizarea ne pare necesară deoarece judecățile critice asupra lui Coșbuc s-au limitat, în general — ca și în alte situații asemănătoare — la lucrările beletristice, în cazul de față asupra poeziei. Ori presa

1. I. Costin, **Spre primăvară**, Versuri, cu o prefață de G. Coșbuc, Eucurești, Editura Carol Müller, 1896. Vezi, sub titlul **Adevărul în artă**, și în **Tribuna**, XIII, nr. 134, 18/30 iunie 1896, p. 533. Cu titlul **Contra poezilor farisei** articolul este, de asemenea, reprodus în microantologia G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă**, E.S.P.L.A., București, 1960, p.29-32. Referințe la articol fac și G. Scridon, I. Domșa în **George Coșbuc. Bibliografie**, Editura Academiei, București, 1965, p. 90-91 și 137-138.

timpului oferă posibilitatea cunoașterii unei prezențe spirituale cu preocupări de o mare varietate, a unei personalități de o curiozitate puțin obișnuită în cercetarea omenescului, socialului, stăpînită de o vie inteligență, de o atentă observație și echilibrată în aprecieri. Toate acestea — însușiri definitorii în formarea artistului autentic — sînt prezente în paginile atît de variate ale articolelor sale care izbutesc să completeze într-un mod surprinzător, oarecum inedit, imaginea acceptată despre poet. Se poate spune, cu alte cuvinte, că publicistica lui Coșbuc — care, prin cîteva articole, se află în atenția rîndurilor de față — impune modificarea portretului scriitorului, conturat, după cum se știe, de-a lungul timpului, printr-o largă (poezia) și, totuși, nu îndeajuns de cuprinzătoare selecție. Trăsăturile caracteristice ale scriului său concură la identificarea în aceste paginî de proză a creatorului de larg orizont, posesor al unor cunoștințe temeinice, bogate și de adîncime, a scriitorului care — deși încă în bună măsură ignorat sub acest aspect — se afirmă cu dezinvoltură printr-o judecată literară solidă, densă în idei și de o certă originalitate (2). Iată ceea ce ne face să anticipăm că publicistica sa promovează, incontestabil, un alt Coșbuc, despre care s-a amintit mai rar, și numai în trecut, un Coșbuc ale cărui aceste calități, mai puțin cunoscute, nu numai că nu au fost evidențiate ei, dimpotrivă, au fost puse, prin însăși ignorarea lor, de către unii la îndoială (3).

Colaborator la zeci de reviste și ziare (4), autor, uneori nesemnat, a sute de articole (5), unele dintre ele (majoritatea) aproape uitate, altele (nici acestea puține) pierzîndu-și cu timpul pînă și paternitatea, G. Coșbuc se prezintă — deși nu mulți sînt

2. Asupra multilateralității lui G. Coșbuc s-au mai rostit, cu diferite prilejuri, opinii, dar rareori au fost aduse argumente din afara beletristicii sale sau traducerilor, care să justifice și să însoțească acest punct de vedere.

3. Nu s-ar putea, totuși, spune că G. Coșbuc nu s-a bucurat, fie și sporadic, de recunoașterea și a acestor merite. Între prețuitorii săi, dintre contemporani de pildă, s-au numărat I. L. Caragiale, Ion Bîanu ș. a. Vezi în această problemă **Cuvîntul introductiv** al lui Al. Duțu la G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă**, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 6.

4. G. Scridon și I. Domșa, în „Lista periodicelor la care a colaborat G. Coșbuc“, publicată în **op. cit.**, p. 29—31, indică 41 de ziare și reviste.

5. În amintita **Bibliografie** (vezi notele 1 și 4), un instrument

cei convingși întru totul de o asemenea părere — drept tipul scriitorului complet.

Din păcate, cele mai multe din articolele sale au rămas înuormintate în publicațiile timpului fapt ce explică insuficiența lor cunoaștere (6). Nu s-a realizat încă adunarea acestora într-o cuprinzătoare culegere ceea ce, evident, ar fi redat, într-o măsură mult mai mare, multitudinea și valoarea acestor preocupări.

indispensabil de lucru în cercetarea vieții și operei lui George Coșbuc — în afara a 85 de titluri de schițe, de povestiri autobiografice, istorice, didactice sau literare (p. 82—90, pozițiile 520—604) și în afara altor cîterva zeci de proze, de asemenea nominalizate, cuprinzînd scrieri atribuite (p. 120), incluse în volume (p. 135—138) sau în culegeri (p. 138—141), traduceri (p. 149—150), corespondență (p.119—120) — sînt amintite **peste 250 de titluri de articole** (p. 90—118, pozițiile 605—861) care, în cuprinsul lor, iau în dezbateri multiple și variate probleme pe teme din cele mai interesante, uneori chiar curioase.

Aceeași **Bibliografie**, în „Indicele alfabetic al operei pe titluri de lucrări“ (p. 257—275), la subcapitolul **Proza** — cuprinzînd scrieri beletristice (inclusiv volumele) și publicistice — citează 430 de titluri.

6. Surprinde faptul că publicistica lui Coșbuc lipsește chiar și din cuprinsul celor mai de seamă istorii ale literaturii române. Autorii lor, fără excepție, se limitează la poetul și traducătorul Coșbuc, fără a aminti, fie și sumar, de publicist. Se comentează, uneori, proza literară deși aceasta este sub nivelul celor mai bune — și sînt multe— din articolele lui Coșbuc. Asemănătoare este situația în studiile, mai vechi sau mai noi, consacrate activității scriitorului. O monografie, chiar și de mici dimensiuni, intitulată **George Coșbuc** — cum, bunăoară, este, spre a da un exemplu luat din ultimii ani, cea semnată de D. Micu — obligă la prezentarea în t r e g i i activității. Din păcate însă, lucrurile nu se înfățișează, în cele mai multe cazuri, așa. Iar în editări de genul celei amintite mai sus, cînd prefața unui volum de **Versuri** (E.P.L., București, 1961) se transformă într-un studiu intitulat **George Coșbuc** (Editura Tineretului, București, 1966), ar fi fost mai potrivit ca editura să procedeze nu la o însemnare pe reversul copertei interioare care să ateste — preventiv — un lucru ce, oricum, s-ar fi observat, ci să fi încercat o r e a l ă colaborare cu autorul în scopul aducerii unui m i n i m de completări sau al stabilirii unui titlu adecvat conținutului.

Cît despre lucrări care efectiv să-și fi propus discutarea scrierilor publicistice ale lui Coșbuc sau cel puțin a unor probleme ridicate de ele, acestea, deși s-au înmulțit în ultimul timp, sînt încă, din păcate, cît se poate de rare comparativ cu alte aprecieri pe marginea operei, poetice spre exemplu, a lui Coșbuc (spre edificare a se consulta

Tot ce s-a făcut a fost gruparea, încă din 1897, a unui număr de proverbe și zicători ca parte a unei cărți de conținut mixt (7), precum și editarea, în 1960, sub îngrijirea și cu prefața, la obiect, a lui Al. Dușu, într-o selecție de dimensiuni relativ modeste, dar fiind judicios gândită și avînd un caracter antologic (8), a unora dintre articolele scrise de Coșbuc între anii 1895—1913 și apărute în *Tribuna poporului*, *Tribuna și Românul*, *Semănătorul*, *Universul literar*, *Flacăra*, *Vatra*, *Epoca*, *Familia*, *Albina* și *Viața literară*. Deși la apariție ediția a umplut un gol care, astăzi, în treacăt spus, din nou se face observat, ea nu reușește, din cauza specificului colecției în care a apărut și proporțiilor acesteia, să dea o reprezentare cu adevărat reală asupra volumului publicisticii coșbuciene și, poate, chiar și asupra forței ei de expresie. În ansamblu însă, editorul urmează principiul importanței articolelor. S-a avut, totodată, în vedere și cuprinderea în această microantologie, pe cît posibil, a cît mai multe periodice la care a colaborat G. Coșbuc.

În prodigioasa sa activitate, scriitorul a risipit — iar publicațiile menționate mai sus nu sînt decît o parte din periodicele la care a colaborat (9) — nenumărate pagini de istorie și, mai

Bibliografia lui G. Scridon și I. Domșa care trimite la scrieri de și despre Coșbuc pe nu mai puțin de 1734 de poziții!).

Amintim, între ele, studiile lui Gavril Scridon care, în cartea sa „Pagini despre Coșbuc” (București, Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1957, 230 p.), a consacrat un întreg capitol — **Coșbuc și problemele limbii** — unor aspecte de natură lingvistică ale publicisticii scriitorului, și **Cuvîntul introductiv** al lui Al. Dușu la culegerea de foarte mult așteptata ediție critică George Coșbuc (**Opere alese**, I, Poezii, E.P.L., Colecția „Scriitori români”, București, 1966), a stabilit, deși prezentării prozei literare și publicistice i-a rezervat numai cîteva pagini (XXXIX—XLIII), cu precizie și mult simț al echilibrului — ordonînd valorile — însemnătatea, limitele și locul prozei în opera lui Coșbuc.

De reținut, înscriindu-se între primele analize mai detaliate și care a acordat, de asemenea, publicisticii locul binemeritat în opera scriitorului, și **Cuvîntul introductiv** al lui Al. Dușu la culegerea de articole Coșbuc pe care a publicat-o (vezi nota 8).

7. G. Coșbuc, **Versuri și proză**, Edătura Biblioteca noastră, Tipografia diecezană, Caransebeș, 1897.

8. G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă**, E.S.P.L.A., Colecția „Mica bibliotecă critică”, București, 1960.

9. Vezi nota 4.

alea, de critică literară, articole privind probleme de limbă literară, reflecții pe marginea unor proverbe sau zicători, interpretări și prelucrări ale unor tradiții sau legende, aprecieri referitoare la diferite alte specii ale creației orale sau judecăți de ansamblu privind folclorul literar românesc și universal, precum și articole cu conținut social-cultural, cu caracter de combatere a superstițiilor, de medicină populară sau, în general, de știință popularizată.

Dar referințele de față nu intenționează o tratare exhaustivă a problemei. Luând ca punct de plecare articole pe această temă, în care prezența judecății critice a lui Coșbuc se face simțită, ne-am propus — limitându-ne la periodicele arădane *Tribuna poporului*, *Tribuna* și *Românul* — să scoatem în relief unele trăsături ale personalității scriitorului, în scopul întregirii, după cum spuneam și mai sus, a unui necesar dar insuficient cunoscut portret al său, în scopul apropierii de chipul real al poetului.

Prin conținutul lor vrednic de interes, am remarcat câteva articole (10) — semnificative în privința modului în care privește scriitorul problemele limbii și literaturii — precum și

10. Nu a fost în intenția autorului acestor rânduri discutarea tuturor articolelor publicate în presa arădană. Din destul de numeroasele (chiar multe, de domeniul zecilor, dacă ținem seamă și de fragmentele de proză literară) prezențe în cele trei publicații locale, ne-am oprit — potrivit unor criterii de apreciere strict personale — asupra unui restrâns număr de colaborări care, deși nu doresc să stabilească, prin excludere, ierarhii valorice, izbutesc, credem, să se înscrie între cele mai grăitoare articole ale lui Coșbuc apărute în periodicele arădane. Ne-au stat, astfel, în atenție 9 articole, dintre care 2—3 au fost prezentate doar în treacăt, ca lucrări corelative. Din cele 9 articole, 7 au apărut în *Tribuna poporului*, 1 în *Tribuna* și 1 în *Românul*. Pentru a ușura urmărirea lor în continuare, dăm, mai jos, grupate — în ordinea apariției lor în lucrare — titlurile acestora :

A prins prepeleția de coadă, *Tribuna poporului*, Anad, II, nr. 64, 4/16 aprilie 1898, p. 306 (a apărut independent, dar cu precizarea apartenenței la un cunoscut ciclu: *Din vorba ăluia. Zicători explicate*); *Zicători explicate* I. Asvirile cu barda-n lună, II. Marea cu sarea, III. A vorbi de călare, *Tribuna poporului*, II, nr. 2, 3/15 ianuarie 1898, p. 7-8; *Ursul*, *Tribuna poporului*, II, nr. 67, 11/23 aprilie 1898, p. 328; *Absurditatea unei explicațiuni*, *Tribuna poporului*, III, nr. 70, 10/22 aprilie 1899, p. 4—5; *Babele sfinte în mitologia noastră*, *Tribuna poporului*, IV, nr. 60—65 (exceptând nr. 62), 29 martie/11 aprilie—5/18 aprilie 1900; *Leacurile populare*, *Tribuna*, VIII, nr. 243, 25 decembrie

proze conținând diferite jocuri de inteligență, de limbă ș.a. Dar, pentru că în intenția noastră nu a fost cuprinderea a tot ceea ce a publicat Coșbuc pe această temă — nici măcar a tuturor colaborărilor din presa arădană (11) — și, în consecință, discutarea detaliată, științifică, analitică a acestora, rîndurile de față au drept țel, între altele, și să consemneze, aici, unele din gîndurile atît de actuale ale marelui scriitor, să le redea circulației literare. Un

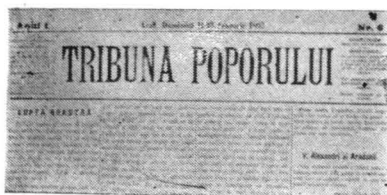

Fig. 1. *Tribuna poporului*
(1897—1903)

Fig. 2. *Tribuna* (1904—1912)

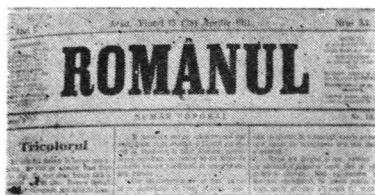

Fig. 3. *Românul*
(1911—1916; 1918—1919)

Fig. 1—3. Ziare arădane al căror colaborator a fost George Coșbuc.

1904/7 ianuarie 1905, p. 9—10; **Curiosități de-ale limbii românești**, *Tribuna poporului*, IV, nr. 90, 14/27 mai 1900, p. 2—3; **Ticuri literare**, *Tribuna poporului*, III, nr. 102, 26 mai/7 iunie 1899, p. 2—3; **Latin ori slav**, *Românul*, II, nr. 40, 19 februarie/3 martie 1912, p. 1—3. Dintr-acestea, 3 articole (**Absurditatea unei explicațiuni**, **Ticuri literare**, **Latin ori slav**) au fost reeditate în culegerea : G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă** (București, 1960).

11. O modestă și succintă—dar utilă—contribuție în această problemă, neincluzînd, din păcate, toate scrierile apărute în periodicele locale, este articolul lui I. Niciu, **Coșbuc și Aradul** (în *Ziridava. Studii și cercetări*, I, Arad, 1967, p. 73—81). Autorul și-a propus să marcheze

alt rost al lor este, totodată, acela de a dezvălui varietatea interesului manifestat de G. Coșbuc față de actul cultural-artistic, față de fenomenul literar și lingvistic, de a pune în lumină ceea ce am subliniat, la începutul acestor însemnări, că oferă, cu dăr-

„Momentele mari de contact, manifestate fie prin prezența personală a poetului la Arad, fie prin colaborarea mai stăruitoare la presa de aici“.

Colaborarea lui Coșbuc la presa locală durează, cu intermitențe, peste 15 ani. Primul articol apare în **Tribuna poporului** la 23 ianuarie 1897, iar ultimul în **Românul** la 28 aprilie 1912. În tot acest interval de timp, semnătura lui Coșbuc poate fi întâlnită — după cum reiese din articolul citat — în paginile ziarelor arădane și, nu odată, în ale calendarelor editate de acestea, sub poezii, proză, traduceri, de peste 130 de ori dacă socotim și apariția, pe părți (fragmente), a scrierilor literare în proză (Din **Războiul nostru pentru neatarnare** se publică, sub titlul **Pagini din istoria României. Luptele românilor din 1877—78**, 23 de fragmente, iar din **Povestea unei coroane de oțel** 42 de fragmente).

Cu toate că I. Niciu afirma că va înfățișa ambele fețe ale legăturilor lui Coșbuc cu Aradul (prezență și colaborări), articolul dezvoltă — exceptând câteva referințe generale cu privire la popasurile arădane ale scriitorului — în special **colaborarea** lui Coșbuc la presa locală. Mai puțin amintită, dar nu lipsită de interes — pentru care dăm aici câteva date de tradiție orală neconsemnate de I. Niciu — **prezența** poetului în Arad aduce și ea câteva știri puțin cunoscute din viața lui Coșbuc. Memoria orașului îl reține fie înconjurat de stima, prețuirea și afecțiunea grupului de redactori și scriitori locali grupați în jurul periodicelor aici apărute, fie singur sau în tovărășia unor scriitori din România — între care mai des e pomenit numele lui Caragiale — aflați în trecere sau vremelnic stabiliți în Arad. Coșbuc obișnuia să tragă la fostul hotel și restaurant „Cornul vânătorului“ — situat pe actuala str. Eminescu, colț cu b-dul Republicii — loc de refugiu și preferat, se pare, în scurtele sale opriri.

Cinstindu-i numele și opera, în iunie 1929, la peste un deceniu de la moartea scriitorului, arădanii îi dezvelesc, în cel mai pitoresc și central loc al orașului — piața Palatului Cultural — bustul, creație a sculptorului Gh. Groza (vezi, în afara articolului lui I. Niciu — p. 81 — și Ovidiu Olariu, **În legătură cu statuile lui Xenopol și Coșbuc de la Arad**, comunicare — în manuscris — prezentată la a II-a sesiune de comunicări științifice a Muzeului Județean Arad, 10—11 decembrie 1966, și la a III-a sesiune pe țară a muzeelor, București, 20—23 decembrie 1966). La festivitățile prilejuite de acest eveniment a conferențiat prietenul lui Coșbuc, profesorul G. Bogdan-Duică, cel dintîi spirit critic care i-a pătruns și înțeles opera, care i-a încurajat începuturile sibiene, același care, împreună cu arădanul Slavici și părintele Galaction, i-a condus, în 9 mai 1918, la cimitirul Bellu.

nicie, studiul presei epocii : multilateralitatea direcțiilor sale de activitate publicistică, fondul temeinic al întinșelor și feluritelor

Fig. 4. Bustul lui George Coșbuc din fața Palatului Cultural din Arad.

sale cunoștințe, diversitatea percepției, structurată — în cazul unei activități dimensionată pe coordonatele realizărilor coșbuciene — pe mai multe profiluri intelectuale.

Este interesant de observat că poetul *conversează* pe marginea unor variate probleme, bunăoară de limbă, argumentele folosite — de formație teoretică, uneori, ca împreunare a ideilor, de natură pur intelectuală — dovedind o serioasă și prelungită aprofundare a chestiunilor care îl interesează, în acest caz lingvistice,

dar izvorînd, în același timp — latura practică, reală a lucrurilor — din tradiția populară cunoscută de scriitor încă din primii ani de viață, din contactul cu realitățile locale ardelenice. Aspectul intelectualizant coexistă în aceste scrieri în cel mai reușit mod cu cel tradițional, popular. Expunerea utilizează însă limbajul mediu de prezentare, adaptîndu-se, de fiecare dată, necesităților de lectură ale cititorului lipsit de pretenții. Altfel spus, ea se adresează unui larg public, este pe înțelesul tuturor, dar — condiție *sine qua non* — este și înarmată cu o ireproșabilă logică și cu o conduită de judecată dictată de bunul simț, de dintotdeauna, al poporului. De aceea, chiar și atunci cînd unor păreri li se poate imputa lipsa, chipurile, a unei armuri științifice, cu greutate pot fi respinse formulările, exemplificările lui Coșbuc, bazate pe cel mai firesc și clar raționament. Iată de ce opiniile, punctele sale de vedere îl conduc mereu pe lector la reflecție, îndemnîndu-l să-și caute singur exemplele, mobilizîndu-i puterea de înțelegere.

Coșbuc însă nu emite niciodată pretenții savante, nu adoptă tonul academic al unei inexpugnabile catedre didactice. Scriitorul gîndește asupra problemelor ridicate. Dialoghează, își pune întrebări, caută explicații, realizează teze comparate, intuiește originea străveche a unor expresii, precum și înțelesul lor primar. E necesar să menționăm că mobilul înțelegerii își găsește întotdeauna sursa în învățăturile poporului. Avînd cunoștință, spre exemplu, că singurul rînd al unei zicături, al unui proverb exprimă sau, mai corect formulat, ascunde, în el, concentrarea maximă a unor idei verificate și de aplicabilitate imediată, Coșbuc încearcă, și de cele mai multe ori reușește, să lege finalitatea proverbului de gîndul de început al creatorului său, sau, altfel zis, să parcurgă drumul apei de la vărsare spre izvor.

Un proverb — gîndește țaranul, iar scriitorul transcrie — este „vorba ăluia”, dar *ăla*, după cum de repetate ori în istoria sa folclorul românesc a dovedit-o, nu aruncă niciodată „vorba” în vînt. Iar cînd o „zice”, „ăla” are convingerea adevărului cuprins în cele cîteva cuvinte, spune involuntar, și totuși conștient, o zicătoare. Să luăm, spre exemplu, unele din rostirile cărora Coșbuc le dezvăluie tîlcul.

„A prins prepeleția de coadă” (12) este, ca cele mai multe

12. *Tribuna poporului*, II, nr. 64, 4/16 aprilie 1898, p. 306. Înainte de apariția în publicația arădănească, zicătoarea a fost tipărită în

expresii de acest gen, o zicătoare deja încetățenită în popor. Iși are, precum și celelalte, înțelesul ei, acceptat de trecerea anilor și de cei care, în vorbire, folosesc zicătorile. Dar, cu scurgerea deceniilor, nu odată tilcurile pot fi pierdute sau, în cazuri ferice, substituite altora de care sînt, eventual, legate prin formă sau prin conținut. Și, atunci, scriitorul, făcînd o adevărată istoriologie a proverbelor și zicătorilor, le dă înțelegerea fundamentală, de la origine, le exprimă echivalentul, indică și elementele judecății de înrudire cu alte asemenea „vorbe”, le arată pe cele care pot duce la confuzie — tocmai în scopul evitării acesteia — explică în ce constă apropierea, prin argumente logice, sociale, istorice, lingvistice.

Ce înseamnă, pe limba tuturor, „A prins prepeliția de coadă”!?

Mulindu-și cu iscusință gîndirea după judecata populară, George Coșbuc, prin explicația sa, încearcă disimulat — cu scopul de a provoca cititorului aprecieri proprii, asemănătoare sau chiar identice cu ale acelor care întrebunțează această vorbă populară în mod obișnuit sau cu ale acelor care o citesc în pauza dintre două munci — să impună și ideea că nimic nu este mai simplu decît a-i găsi înțelesul real. De aceea, tălmăcirea dată de scriitor pornește, de foarte multe ori, de la o primă enunțare, extrem de lapidară, într-o propoziție, cîteodată eliptică, a sensului general al zicătoarei și, cuprins în acesta, al celui final. Abia apoi, după traducerea directă și fără echivoc a proverbului sau zicătoarei, urmează explicarea genezei expresiei populare.

În cazul de față, „înțelesul” este (a se observa notația simplă — nu simplistă — și, pe linia înțelegerii antonpannești a zicătoarei, găsirea cu ușurință a corespondentului adecvat) de „a fi lăudăros peste măsură, închipuit din calea afară” (13).

Nu vrem să spunem că ne aflăm în fața *singurei* sau a *celeii mai potrivite* explicații, după cum nu putem decreta obligatorie însușirea celor spuse de Coșbuc. Ne găsim însă, cu siguranță, în fața unei explicații apropiată de adevăr, dată în spiritul felului de a gîndi al poporului, a cărui experiență de viață o include și

Vatra (nr. 1, 1895), în ciclul „Vorba ăluia”, împreună cu alte „Zicători explicate”, și în culegerea G. Coșbuc, **Versuri și proză** (Caransebeș, 1897) (vezi G. Scridon și I. Domșa. **op. cit.**, p. 95).

13. **Tribuna poporului**, II, nr. 64, 4/16 aprilie 1898, p. 306.

care îi dă viabilitate și drept de legitimitate. Trebuie în același timp să remarcăm că formularea — prin folosirea puterii de sugestie, de asociabilitate, de corelare a cuvintelor zicătoarei ori, uneori, chiar a acesteia luată, în întregul ei, global — este însoțită, întotdeauna, de o abundență de argumente împrumutate din aceeași lume a zicătorilor sau din a altor producții populare, înrudite cu acestea, în general din lumea creațiilor orale. Procedul amintește de Anton Pann, dar pe o altă treaptă a utilizării exemplilor, la Coșbuc primind, în locul narațiunii și anecdoticului, argumentul de natură intelectuală.

Pornind de la cuvântul „coadă”, din proverbul amintit („A prins prepeliția de coadă”), Coșbuc amintește și alte vorbe populare cu caracter aforistic pe această temă, preluate fie, direct, din „gura” poporului, fie, indirect, din „Povestea vorbii”. Legătura este firească, logică și concluziile apar de la sine: «Coadă animalelor a dat prilej la nașterea multor proverbi și zicători, așa bună-oară : „Din coada de pisică nu faci sită de mătase”; „Coadă cînelui nouă ani să o îndreptezi, că ea tot colac rămîne”; „Caprei îi cade coada de rîie, și ea tot în sus o ține”; „D-aia n-are ursul coadă”; „Și-a făcut coada colac”; „A plecat cu coada între picioare”, etc.» (14). Observații la prima vedere naive, stîrnind un zîmbet reținut, dar nu lipsite de interes și inteligență, comunică, scoțînd expresia din banalitate, o *judecată*, în afara oricărui dubiu, originală, care, la drept vorbind, în caz de eliminare din discuție a glumelor — de altfel autentice — generate de cuvântul coadă și de prezența sa în cele mai curioase îmbinări de cuvinte (15), nu a mai fost, pînă la Coșbuc, în modul în care aceasta apare în *Zicătorile sale explicate*, de nimeni formulată.

Avînd ca punct de plecare un proverb notat de Anton Pann (16), precum și constatarea că „prepelețele n-au coadă de loc”,

14. *Ibidem*.

15. Cele citeva zicători citate mai sus îi prilejuiesc lui Coșbuc, pe bună dreptate, inedita remarcă : „Lipsa cozii i s-a părut Românilui așa de caracteristică, în cît a făcut-o termin de comparație”.

16. Coșbuc transcrie proverbul cu fidelitate după „Povestea vorbii” (vezi A. Pann, *Scrieri literare*, volumul II, E.P.L., București, 1963, p. 130). Observăm, totuși, omiterea din textul dat de către Coșbuc — poate fi și o eroare tipografică — a pronumelui *ea* : „Prepeleța se ține că e cu coadă, și (ea) îi e numai pînă la noadă”. Și, în sfîrșit, o remarcă de formă : la Anton Pann proverbul e orînduit în versuri.

George Coșbuc, folosindu-se de o comparație al cărei obiect este luat tot din lumea prepelițelor fără de coadă („prepețița n-o poți prinde de coadă, fiind că nu are de loc”), demonstrează că, tot astfel, „Lăudărosul și inchipuitul (...) e în stare să ți se laude, că poate face și acest lucru” (17). Ideea este susținută și printr-o altă rostire populară, din aceeași familie: „Ehei! Au făcut multe, au prins chiar și prepețița de coadă!” (18), expresie notată de scriitor și care — consemnează el — poate avea, potrivit unor păreri, și sensul de „a fi turtit de băutura” (19). Dar, această ultimă — și discutabilă — posibilitate de interpretare provine, apreciază Coșbuc, dintr-o confuzie sau, se pare, dintr-o substituție, dintr-un transfer de înțeles: „a prinde purceaua de coadă” (= „a fi beat”) (20).

Asemănător procedează Coșbuc și în descifrarea semnificației unei alte zicători de circulație: „Asvirle cu barda-n lună” (21). Înțelesul general, și cel mai simplu, nu poate fi decât acesta: „Se zice despre omul cu fire iute, omul cu capul a mină, care se duce orbiș spre primejdie și cu care nu e bine să te prinzi tovarăș” (22). De notat că, mergînd pe linia populară — în dosul vorbelor de țile folclorului ascunzînd profunde cugetări asupra vieții și naturii, învățături — scriitorul, în același spirit, atrage atenția, în vederea sublinierii caracterului educativ al zicătoarei, asupra pericolului unei astfel de tovrășii.

Ca și înțelepciunea poporului, izvorită din experiențe repetate, seculare, sensului dat de către poet i se găsește sorgintea în vremuri îndepărtate. Înaintînd pe firul străvechi care duce, în mod sigur, la geneza expresiei populare, el dă lămuriri cu privire la etimologia cuvîntului, la obîrșia antică a obiceiului. Se face totodată relația cu cealaltă zicătoare: „dă cu barda-n Dumnezeu” (23) care — arată, în continuare, Coșbuc — „se raportă

17. *Tribuna poporului*, II, nr. 64, 4/16 aprilie 1898, p. 306.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*.

21. *Tribuna poporului*, II, nr. 2, 3/15 ianuarie 1898, p. 7—8. Odată cu aceasta, făcînd obiectul aceleiași cercetări, sînt comentate alte 2 zicători. Titlul complet al articolului este: **Zicători explicate I. Asvirle cu barda-n lună**, II. Marea cu sarea, III. A vorbi de călare.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*.

la omul nebun, la cel-ce se revrătește contra tuturor legilor sociale și morale, la anarchist”.

Același este procesul logic și în zicătorile „Marea cu sarea” (24) sau „A vorbi de călare” (25).

Asociații mai interesante sînt făcute pe marginea celei dintii. Rezultanta — cînd scriitorul echivalează zicătoarea înțelegerii generale — este însă, ca de obicei, de o simplitate dezarmantă și, prin cuprinsul ei precis exprimat, voit clar, din care se elimină orice posibilitate de echivoc, stîrnește, la cel ce o ascultă, o impresie similară, prin franchețea soluției date, celei lăsată de legenda oului lui Columb. Dar simpla formulare a zicătorilor nu duce la descifrarea sensului lor. Infățiate așa, izolat, ele, deseori, nu vorbesc orișicui. Lasă, paradoxal, impresia unor întrebări, chiar dacă, în fond, conținutul lor este enunțativ. Cu alte cuvinte, ele cer dezvoltarea și explicarea ideii prezentă în formă concentrată. Iar răspunsul lui Coșbuc pare, de fiecare dată, deci și în acest caz, cît se poate de firesc; el împrăștie nota aparentă de dificultate dirijînd cititorul spre credința că numai acesta putea fi cel așteptat.

Care este, așadar, accepția care poate fi dată expresiei populare „Marea cu sarea”?

Gîndul lui Coșbuc, pe care ne limităm în a-l consemna lăsîndu-i lectorului satisfacția de a-i aprecia sau nu justetea, îndrumă spre „*cel-ce face făgădueli peste măsură* (s.n.) de mari și din capul locului cu intențiunea de a nu le ținea”. Interesantă și constituind un îmbietor punct de plecare pentru schimbul de idei, ni se pare convingerea lui George Coșbuc potrivit căreia „Marea cu sarea” își are originea în „*marea cu z a r e a*, adică cu toate îndepărtările, cu tot cuprinsul orizontului” (26).

Cît despre cealaltă vorbă cu tîlc, „A vorbi de călare”, ea se traduce prin „*a vorbi cu mîndrie, cu dispreț* (s.n.), a vorbi de sus și a te uita (în text *a te uite*, n.n.) peste umăr la cel cu care vorbești” (27).

Avînd aceeași proveniență și explicație genetică, și un conținut tematic vizibil legat de al acestei ultime zicători menționate, este citată de Coșbuc — cu tentația de a afișa pînă și greutatea

24. Ibidem.

25. Ibidem.

26. Ibidem.

27. Ibidem.

stabilirii primatului—și expresia („tot de origină română”, recte *romană!*) „A-și juca calul” (28).

Discutarea zicătorilor este, prin urmare, și în exemplele de mai sus, o ocazie pentru scriitor de a face — fără să pară, totuși, ostentativ — dovada erudiției sale, a multilateralității cunoștințelor sale și, mai cu seamă, a capacității de a provoca, deseori în nuante aproape imperceptibile, relații între lucruri, fenomene, idei de conținut oarecum corelat. Discutarea zicătorilor este însă, fără îndoială, și un fericit prilej de a pune în valoare o altă față a originalității lui Coșbuc, iar conținutul asemănător al unora dintre zicători cu scrieri similare ale lui A. Pann nu o știrbește cu nimic. Ba, dimpotrivă, dacă luăm în considerare că este vorba numai de identitate de *preocupări* și nu de similitudini de tratare. Ceea ce îi deosebește, totuși, pe cei doi scriitori cu nebănuite afinități este că, atît prin textul popular, cît și, în special, prin interpretare, Coșbuc aduce elemente complet noi. În privința interpretării, el s-a detașat de A. Pann făcînd nu atît o operă literară, cît una filologică și, deseori, mai ales dacă lărgim sfera aprecierilor și la celelalte studii care au ca obiect folclorul, una filozofică.

Exemplele, împrumutate din această literatură comentată a proverbelor și zicătorilor, s-ar putea înmulți și ceea ce merită a fi reliefat este modul în care înțelege scriitorul să tilcuiască vorbele „ăluia”. Eliminînd caracterul diletant în analiza conținutului, interesat de găsirea argumentelor logice și de a da — într-o formă de prezentare accesibilă — ținuta adecvată, G. Coșbuc își face o adevărată plăcere din descifrarea, din pătrunderea sensului real al zicătoarei. De altfel, pasiunea pentru folclor, manifestată aici în haina cercetării lucide, a fost una din preocupările de prim plan ale activității sale literare prilejuindu-i, în articole lipsite de intenția de a se face remarcate ori de pretenția de a imprima linii directe, aprecieri care au depășit nivelul de înțelegere al amatorului, intrînd în sfera interesului de specialitate. Reține, deseori, nota de pitoresc a observației, reflecția nu odată de caracter inedit, asociația, uneori curioasă, stabilită între obiecte, apropierea de tip spectaculos.

Nu intră însă în atenția noastră evidențierea tuturor acestor

28. *Ibidem*,

aspecte și cu atât mai puțin cuprinderea tuturor preocupărilor folclorice ale scriitorului, mai ales că G. Coșbuc s-a ocupat de majoritatea speciilor literaturii noastre populare, unora dintre ele — de pildă bocetului, descîntecului, proverbelor, ghicitorilor, baladelor și altor creații orale—consacrîndu-le pagini interesante, prezentări analitico-sintetice. Credem, totuși, avenită precizarea că la G. Coșbuc forma de prezentare nu se înfățișează, întotdeauna, în forme identice. Nu odată scriitorul renunță la etimologii, la teze comparate, la istoriologia expresiei populare, împrumutînd elementele povestirii cotidiene, anecdoticul de factură orală, însemnurile snoavei sau legendei. Și acestea sînt valabile, în mod firesc, mai cu seamă în cazul acelor specii ale folclorului literar care au fost amintite mai sus și, în special, atunci cînd este vorba de legende.

Curiozitatea, instinctul orientativ, capacitatea de pătrundere a stărilor de lucruri și de determinare a elementelor de echilibru și de legătură totodată, de stabilire a punții între gîndirea populară, în aparență simplă, dar, în fapt, profundă, și realitatea de viață înconjurătoare, toate acestea nu-i îngăduie însă lui Coșbuc să rămînă prea mult timp la nararea obișnuită, rezumativă a unui conținut. De altfel, după cum s-a străduit să dovedească, de cele mai multe ori printr-un stil indirect, în creația orală simplitatea — lucru, astăzi, bine cunoscut, dar, la timpul acela, mai puțin afirmat — este, fără îndoială, aparență căci, în realitate, folclorul este rodul unei gîndiri înțelepte, a poporului, gîndire concentrată la maximum și care, tocmai prin densitatea de expresie, îi lasă ochiului neformat o impresie superficială, dar evident nereală, de simplitate. Iată de ce Coșbuc simte nevoia să intre în miezul conținutului, mai bine zis în ceea ce se ascunde în spațele cuvintelor, în ceea ce a vrut sau nu să spună, inițial, creatorul popular. Și dacă, spre exemplu, legenda „Ursul” (29) păstrează caracterul textului folcloric, de simplă povestire, de prezentare a unor întîmplări de pe vremea cînd Dumnezeu umbla cu Sfîntul Petru pe pămînt „și se uitau la munți și la văi; și dacă nu erau munții potriviți cu făptura, îi mai îndrepta pe colea și

29. *Tribuna poporului*, II, nr. 67, 11/23 aprilie 1898, p. 328. Anterior a apărut în *Albina* (nr. 24, 1898). *Transilvania* (nr. 65, 1898). *Telegraful român* (nr. 37, 1898) (vezi G. Scridon și I. Domșa, *op. cit.*, p. 102).

pe coala”, autorul anonim explicînd cum a ajuns, datorită albinelor, de „a rămas ursul fără urechi și fără coadă” (30), în alte lucrări, cum ar fi, de pildă, „Absurditatea unei explicațiuni” (31), G. Coșbuc, pornind de la o legendă și folosindu-se cu multă larghețe de cunoștințele sale teoretice, de logica firească dictată de evoluția naturală și de rațiune, dă textului popular, care, în cazul de față, este povestea Dochiei, un alt alt sens decît cel curent. Dar și aici, ca și în alte scrieri, logica și bunul simț îi călăuzesc orice interpretare. El folosește materialul *faptic* oferit de această improvizație populară — „cunoscută pretutindeni între Români” — și pe care o numește simplu „a babei Dochia cu noră-sa”. Coșbuc intuiește punctele puțin rezistente ale acestei creații orale și le supune judecății sale critice, fără a simți în sine acea putere „de a explica legenda”, tărie trăită, după cum însuși afirmă, de „Toți culegătorii” (32).

De la început, prin expresia tipic populară „Ferească Dumnezeu!”, Coșbuc combate ceea ce au numit unii „o închipuire a cuceririi Daciei”, apreciind că povestirea, „cum o văd publicată, e absurdă”, iar „Explicarea ei (interpretarea dată de către diferiți comentatori, între care se afla și G. Asachi, n.n.) și mai absurdă” (33).

Adevărata traducere, adevărata transpunere a conținutului operci la realitatea omenească de viață „Nu e așa”. „E nenatural așa” ne încredințează scriitorul. Iar accepția, înțelesul pe care,

30. Nu se poate vorbi în această legendă despre o analiză a conținutului de idei, despre o **interpretare**. Contrastînd cu obișnuita vervă a articolelor sale pe teme de limbă și folclor, Coșbuc nu aduce aici nimic deosebit. Analiza rămîne doar o **intenție**, cititorului înfățișîndu-i-se o banală rezumare a cuprinsului legendei.

În aceeași perioadă se ocupă de această legendă, încercînd, în plus față de Coșbuc, fixarea ei în corsetul unei specii literare — **deceul** — și B. P. Hașdeu. În **Etymologicum Magnum Romaniae**, eruditul filolog oferă specialiștilor o variată și interesantă gamă de considerații pe marginea basmului și a creațiilor înrudite cu el, în rîndul cărora figurează și legenda „Ursului”, argument epico-folcloric — sui-generis — a cauzei pentru care „n-are ursul coadă”. Analiza pe care o face Hașdeu basmului este, de altfel, cea mai cuprinzătoare și cea mai documentată din cultura românească de pînă la el.

31. **Tribuna poporului**, III, nr. 70, 10/22 aprilie 1899, p. 4—5. Anterior a apărut în **Familia** (nr. 14, 1899) (vezi G. Scridon și I. Domșa, *op. cit.*, p. 103).

32. **Ibidem.**

33. **Ibidem.**

în continuare, el le dă, au fost dictate de două considerente, ambele logice și vădind pe de o parte prețuirea acordată tradiției orale, pe de altă parte aprecierea culturii popoarelor : „Așa știu eu povestea, nu numai auzită de la mama, ci așa am citit, că o spun litvanii, sîrbii, bulgarii, rușii, polonii și chiar ungurii” (34).

Cu toate că exemplificările limitează cadrul aproape numai la popoarele slave, Coșbuc consideră că circulația motivului este mult mai largă : „ (...) povestea nu e românească — vreau să zic, nu e numai a românilor — și, după cît e dovedit pînă acum, o cunosc mai toate popoarele din Europa” (35).

Greșeala făcută de cercetarea anterioară în strădania de aflare a adevăratei semnificații a acestei istorioare rezidă, apreciază scriitorul, și din despicierea firului în patru sau, nu odată, din insuficiența pregătire teoretică : „Nu e bine să caute însuș culegătorul a da explicații legendelor. A explica o legendă e lucru mai greu și cere multă înțelepciune și multe cunoștințe despre legendele altor popoare”. Refuzînd să accepte interpretarea încetățenită, potrivit căreia Dochia ar corespunde Daciei („... să nu ne silim să vedem în ori-care legendă pe Traian, și pe nepoții lui Romul. Noi tot români rămînem, chiar și dacă mărturisim că cutare legendă e sîrbească ori bulgărească”), Coșbuc etichetează o asemenea încercare de explicare a motivului folcloric al Dochiei drept „o poveste simplă, (...) banală și fără nici o licărire de poezie” și, în cercetarea întreprinsă, îi găsește un alt tîlc, pe cît de ascuns, pe atît de profund, care va face ca, într-adevăr, istoria Dochiei să fie „o poezie adîncă”, cu „un rost uimitor de frumos”, fapt pentru care — explicabil — „toate popoarele Europei o spun nu de 2 mii de ani, dar poate de 4, de 5 mii de ani dacă nu aici, dar prin Asia, de unde au pornit” (36).

După cum se poate vedea, este, în înțelegerea dată de Coșbuc, nu numai găsirea în fondul operei a frumuseții și adîncimii gîndirii populare sau stabilirea unui înaintat grad de vechime, ci și sesizarea întrepătrunderii producțiilor sau, mai restrîns, a motivelor folclorice ale diferitelor popoare, constatări care fundamentează în analiza textului o concluzie cel puțin firească : „Și tocmai fiind că o spun atîtea popoare, ea n-are de-a face cu Dacia

34. *Ibidem*

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*.

și cu Traian. Ce-or fi avînd de împărțit ungerii cu Traian? *Legenda Dochiei* (37) există — probabil — și la arabi și la persieni și la popoarele de pe lîngă Gange (Gange, n.n.); ce-au avut ăștia cu Traian? Și încă cu mii de ani înainte de-a fi Traian pe lume!” (38).

Toate acestea i-au permis deci lui Coșbuc să stabilească, desigur aproximativ, vechimea acestei creații populare și să rostească, avînd ca reazem bogata argumentație enunțată mai sus, că „*Legenda „Dochiei”* e una dintre cele mai vechi povești ale lumii, nu a românilor, și una dintre cele mai pretutindeni cunoscută» (39).

Dar istoria *Dochiei* trebuie să aibă, bineînțeles, și un sens. El trebuie căutat în conținutul operei care este, înainte de toate, „o poveste solară”. Și, de bună seamă, tocmai în aceasta, și tocmai aici, trebuie căutată explicația înțelegerii dată de către Coșbuc mitului babei *Dochia* și nurilor sale.

Stabilind contacte, relații de determinare între conținutul legendei și diverse elemente cosmice, George Coșbuc promovează,

37. In Tribuna poporului, *Dochia* este transcrisă *Dacia*. Este, evident, o greșeală, infirmată de conținutul întregului articol și corectată în culegerea (1960) îngrijită de Al. Dușu.

În privința reproducerii din publicații a textelor, editorul, în general, s-a străduit să fie fidel originalului. Reținem, totuși, unele neglijențe cum ar fi omisiuni, substituiți sau adăugiri de semne de punctuație, de litere, uneori chiar de cuvinte (!). Dacă „pierderea” sau substituirea unor semne de punctuație nu are, practic, consecințe, în cazurile de față unele fiind făcute probabil intenționat de către editor în vederea corectării unor greșeli tipografice sau, eventual, chiar a unor greșeli provenite din manuscris, se întîmplă însă, uneori — din fericire și în aceste cazuri fără urmări deosebite — să aibă loc și omiteri, repetări, adăugiri de cuvinte etc. care, în mod normal, pot deforma, pentru cititorul neavizat, sensul. Iată cîteva (**adăugiri**) din „scăpările” ediției, raportate la **Tribuna poporului** : **multă** („A explica o legendă e lucru greu și cere multă, **multă** înțelepciune și multe cunoștințe”), **și** (fenomenele naturale au zăpăcit oamenii, „iar ei **și** le-au explicat în chip miraculos”) etc. Situații asemănătoare, unele chiar nedorite (asupra acestora vom reveni), se întîlnesc și în alte articole, inclusiv în cele din cuprinsul rîndurilor de față.

În ce ne privește, am fost întru totul fideli în transcrierea publicațiilor pe care le-am folosit, corectînd numai greșelile — de tipar — care nu lăsau nici o îndoială asupra caracterului lor.

39. *Ibidem*.

38. *Tribuna poporului*, III, nr. 70, 10/22 aprilie 1899, p. 4—5.

mai bine zis reamintește, o idee mai veche și anume că întotdeauna fenomenele naturale — ploile, vînturile, fulgerele, eclipsele etc., despre care vorbesc poveștile solare — „au zăpăcit întii pe oameni, iar ei le-au explicat în chip miraculos”.

Cînd faptul de viață este legat de fenomene naturale mai dificil de explicat, de pretinse miracole, apropierea între acestea este făcută prin viziunea, accentuat imaginară, a gîndirii populare, prin modul de a explica lucrurile al țaranilor noștri : „Cînd se întunecă soarele, îl mînîncă vîrcolacii, cînd tună aleargă Sf. Ilie cu carul prin nouri, cînd se cutremură pămîntul, se mișcă pescii pe care stă pămîntul (...)” etc. (40).

La dezvăluirea adevărului despre legenda babei Dochia, scriitorul, în treacăt, dar cu o remarcabilă intuiție a realității de viață din natură, apelează la eterna scurgere, ritmică și, totuși, neregulată, mereu nouă și, desigur, aceeași, a anotimpurilor, raportează — pentru o dreaptă înțelegere a conținutului acestei creații orale — variate stări ale naturii la numeroși sfinți populari (Sf. Toderii, Prorocul Ilie, Foca, Păliile etc.) amintiți, în vorbirea poporului, cu ocazia unor manifestări ale acelor forțe ale naturii care încă nu și-au găsit, pentru majoritatea populației de la sate, explicația științifică. De aici și rostul întrebărilor pe care și le pune Coșbuc : „Ce sunt Sf. Toderii? Prorocul Ilie? Atanasie al Ciumii? Moșii? Haralambie cu aripi de foc? (...) Și ce e în urmă baba Dochia?” (41).

Logica scriitorului, născută din experiențele seculare și verificate de viață ale traiului țaranilor, este pătrunsă, și în acest caz, de mult adevăr : „E întîmplare, că începutul primăverii e tocmai în zilele babei Dochia? Că începutul toamnei e tocmai la Sf. Măria-mică? Nu. Toate sunt chibzuite și potrivit așezate și au un rost solar”. Toate sînt—conchide, în cele din urmă, scriitorul— „întrupări ale fenomenelor din natură”. Baba este „timpul răutăcios și vecinic schimbător de la începutul primăverii” (tipărit *primăvării*, n.n.). Nora „e însăși natura ce se redeșteaptă din amorteală” (42).

Pentru o mai corectă înțelegere, să urmărim judecata poetului devenit comentator de legende : „E iarnă. Pămîntul e acoperit cu zăpadă — ca și cu o lîină albă — cerul e acoperit de nori

40. *Ibidem*.

41. *Ibidem*.

42. *Ibidem*.

negri, ca și cu o lână neagră. Se apropie de Martie. Baba cere nurorii sale să-i facă lina cea albă, neagră. Ce adică? Să topească zăpada, ca să se vadă pământul, care e negru. Nora (natura) nu poate face. O face însă soarele, care e sfântul Petru” (43).

Și, astfel, împletindu-se bunul simț cu rațiunea, într-o relație concisă și simplă, se dau lămuriri menite să aducă precizări de natură finală, explicații hotărâte atât de logică cât și de legile —consecvente, reale, științifice—ale naturii. În același spirit și stil, la sfârșitul acestei antrenante piese de proză, doveditoare, în felul ei, și a concepției care stă la baza gândirii critice a lui George Coșbuc, așa cum era aceasta în realitate — scilicet, coerentă, asociativă — se indică și proveniența numelui Dochia, cel care a dus la răspîndita și general acceptata confuzie.

Cu toate că în scopul prezentelor rînduri nu intră reproducerea — *in extenso* — a argumentației lui Coșbuc, în care, de altfel, fără doar și poate, se întilnesc și formulări de minimă rezistență, transcriem, pentru frumusețea conținutului și echilibrul relațiilor logice, comentariul final al acestui microstudiu numit, cu naturalețe și firească simplitate, „Absurditatea unei explicațiuni”:

«Amăgite de căldură, răsar flori în martie; baba (*i*)ese cu oile pe munte. Dar de odată vin „zilele babei” cu ger, cu viscol (lucru ce se întîmplă în fiecare an la începutul lui martie) florile pier, baba înghiață, de și ia pe rînd nouă cojoace.

Ce sunt aceste nouă cojoace? De obicei timpul rău, la începutul primăverii, țin(e) 9 zile. Toți vorbim de cele 9 babe. Acest timp rău e pricinuit de soare : tocmai într-aceste zile soarele trece peste ecuator, din partea Nordului pe partea Sudului. Aceste treceri ale soarelui (equinoctii) două pe an, primăvara și toamna, aduc schimbări de vreme, vînturi și ploi. Cele nouă cojoace sunt cele 9 zile răutăcioase.

De ce e vorba de o babă? Pentru că babele sunt de felul lor cicălitoare și răutăcioase, baba e tipul vremii rele. De ce noră sau fată vitregă? Căci cerul într-adevăr se poartă cu cîmpiile, la începutul primăverii, ca o mamă cu fata vitregă, sau o soacră rea cu nora. Dar de ce pe baba o chiamă Dochia? (în textul din „Tribuna poporului” a apărut *Dochio*, n.n.). La alte popoare o chiamă ca și la români, ear pricina o puteți găsi în calendar.

43. *Ibidem*.

Deschide-l : ce sfânt cade pe ziua de 1 martie, ziua întâi a luni de primăvară? Sfânta muceniță Evdochia. Apoi, cei ce au așezat sfintii în calendare Patriarhii de la Roma, de la Țarigrad, sinoadele bisericești creștine, de sigur nu s-au gândit la Dacia și la Traian și nici la Români, și n-ar fi zis doar : haid să punem pe ziua de (i)eri pe Dochia, ca să se potrivească cu legenda babei.

Nu. Intîmplarea a făcut ca pe ziua de 1 Martie, sinoadele au ales de patron pe Evdochia. Și noi românii am luat-o ca „baba” a legendei. Dacă o chema altfel, baba noastră nu s-ar fi numit Dochia și nu ne-ar fi dat de lucru s-o asemănăm cu Dacia lui Traian» (44).

Prezența unor fenomene naturale influențează însă interpretarea și în alte scrieri populare. De aceea, nu cu legenda Dochiei se încheie „poveștile solare”, după cum nu numai în această legendă sînt întîlniți, sau numai amintiți, sfinți. Este, desigur, așa cum s-a mai spus, și rezultatul interferenței, dar pe alt plan, a motivelor în folclorul nostru, precum și în cel universal, rezultatul circulației și reluării lor, este, totodată, și o notă de specific a literaturii orale românești.

Tocmai aceste elemente de specific folcloric românesc, această prezență activă și umană a sfinților, creează ceea ce Coșbuc a numit, cu o expresie sugestivă — cuprinsă și în titlul unui articol — *mitologia română*. Preocupat de a da o explicație științifică unor credințe populare cum ar fi, spre exemplu, acelea despre des întîlnitele în folclorul literar românesc Sfintele Vineri, Duminică, Luni și Miercuri, George Coșbuc, într-un mod asemănător celui din „Absurditatea unei explicațiuni”, în articolul „Babele sfinte în mitologia noastră” (45), raportează sfintele noastre, acțiunile lor la natură, la anotimpuri.

Plecînd de la raționamentul popular, intuit prin descendență și loc natal în formă primară de către scriitor, Coșbuc, situîndu-se față de creatorul anonim pe o treaptă evident superioară a finalizării ideii, arată că „Sfintele noastre personifică timpul de la o răsărire de soare pînă la alta. Fiecare își are porțiunea sa de timp, ear' însușirile ce se dau fiecăreia în basme au să corespun-

44. *Ibidem*.

45. *Tribuna poporului*, IV, nr. 60—65 (exceptînd nr. 62), 29 martie/11 aprilie—5/18 aprilie 1900.

dă pe cît se poate de exact cu fenomenele anumitei porțiuni de timp”. De exemplu «faptul zilei și faptul nopții (...) privite ca popasurile de căpetenie ale soarelui (...) în două părți, privite ca egale (...) două fenomene sunt reprezentate și personificate în sfînta Mercuri și sfînta Vînceri, cele mai de căpetenie sfinte ale basmelor, ear' în credințe și obiceiuri „zilele” cele mai sfinte din săptămîină» (46).

Se poate vorbi, și în acest caz, al interpretării de către Coșbuc a prezenței sfîntilor în legendele sau basmele noastre, în literatura populară românească în general, despre o inteligență aplicativă a scriitorului, situată, incontestabil, deasupra nivelului obișnuit, cu predispoziții spre căutare, spre observație — în sensul remarcării, al studierii — cu înclinații spre cunoaștere variată.

Dar legăturile de idei stabilite de scriitor merg, și în cazul de față, și mai departe. Astfel, el vorbește de „duplicitatea amurului” concretizată — prin folosirea unor raționamente împrumutînd elemente ale simbolurilor — în contrapunerea noțiunilor de „lumină” și „întuneric” (în același text ortografiat și „întunerec”) celor de „înviere” și „moarte”.

Este, cu certitudine, și aceasta, după cum sperăm că o vor dovedi rîndurile ce urmează, o filozofie. Insuficient de tranșantă, insuficient de argumentată, dar, oricum, o filozofie. Aceea a căutării realității în conținutul, uneori abscons, al basmelor populare. Este, în același timp, dovada unei gîndiri scriitoricești caracterizată prin originalitate, perspicacitate. Totodată este și un aspect al unor relații de idei născute din înțelepciunea poporului, spre care sîntem îndreptați, ca și în celelalte producții populare analizate, și de comentariul articolului în discuție : „Am atras atenția aiurea, asupra concepției că ziua cu noaptea se luptă, ca personificate în șerpi, în tauri etc. Țăranul și astăzi zice : era pe vremea cînd se luptă ziua cu noaptea” (47).

Bineînțeles, cu toată străduința depusă de George Coșbuc pentru a convinge, în fond, și în acest articol s-au emis doar niște păreri, care nu incumbă și necesitatea acceptării lor. Dar, cu toate acestea, trebuie să recunoaștem cel puțin nota aparte, incon-

46. *Tribuna poporului*, IV, nr. 60, 29 martie/11 aprilie 1900, p. 2—3.

47. *Tribuna poporului*, IV, nr. 63, 2/15 aprilie 1900, p. 2—3.

testabil interesantă, a concluziilor prezentate de Coșbuc la discutarea corelată, în încheierea articolului, a raportului-relație între *sfînt* și *natură*: „Să resumăm. Sfînta Vineri e Amurgul. Sfînta Mercuri răvărsatul zilei. Intre ele e Sfînta Joi, care personifică căldura cea distrugătoare, și Sfînta Duminecă, personificînd lumina și căldura ca puteri învietoare și rodnice.

Marța și Sîmbăta sunt reprezentări ale nopții (...). În urmă, Sfînta Luni probabil e personificarea luni. Nu sunt sfinte Marța și Sîmbăta; (...) Adevărat sfinte sunt Mercuri și Vineri” (48).

În felul în care este aici folosit, cuvîntul *sfînt* mai poate primi o semnificație. El capătă un sens generalizator, similar celui biblic, și anume acela de investire a personajelor cu însușiri profund omenești. Reluînd ideea din citatul anterior, se reformulează — adîncindu-se — concluzia prin care sînt conturate două principii de natură filozofică — *binele* și *răul* — statornice și antonimice, ale basmelor: „Eroul solar face în drumul său popasuri la vr'o sfîntă oare-care și de obicei cere de la ele sfaturi și ajutor. Patru dintre sfinte: Vineri, Duminecă, Luni și Mercuri, reprezintă principiul binelui și sunt blînde, bune și totdeauna gata să ajute pe erou; celelalte trei, Joi, Marți și Sîmbăta sunt răutăcioase, de aceea eroii solari le ocolesc căci ele reprezintă principiul răului” (49).

În sfîrșit, din cele expuse rezultă o altă prețioasă explicație conform căreia „Toate aceste sfinte în mitologia noastră reprezintă noțiunii concrete”. Ele „sunt personificări lămurite ca fața soarelui”. Dar, din păcate, „Culegătorii de povești (...) de multe ori le amestecă, le dau șoluri cu totul contrarii caracterului lor” (50).

Sînt, desigur, în aceste raționamente — conexînd profunziunii și agerimii de gîndire a poporului inteligența și flerul poetului (care le face să grăiască) — elemente ale unei mascate filozofii populare născută din înțelepciune, cunoaștere, experiență și superstiție. Iar insesizabila lor prezență în credințele folclorice este, fără îndoială, un *modus vivendi* al filozofiei poporului pe care Coșbuc se străduiește să o descopere și să o tîlmăcească.

48. *Tribuna poporului*, IV, nr. 65, 5/18 aprilie 1900, p. 2—3.

49. *Tribuna poporului*, IV, nr. 60, 29 martie/11 aprilie 1900, p. 2—3.

50. *Ibidem*.

Meritul său în aceasta constă, indiferent dacă rezultatele la care a ajuns sînt sau nu acceptate de noi, indiferent dacă ele mai sînt sau nu *astăzi* valabile.

Asociațiile făcute de scriitor pe această temă — de un interes aparte — nu sînt însă unice. În încercarea sa de a pătrunde și de a explica sistemul filozofic al gândirii poporului, Coșbuc nu se limitează numai la atît. De aceea *obiectul* preocupărilor sale adesea surprinde, pare, la prima vedere, ciudat. Se oprește și asupra unor lucruri care, ca și la explicarea legendelor, pe undeva, întîlnesc superstiția, confuzia. Dar, în dosul confuziei, se adăpostește. și de astă dată — fapt remarcat de scriitor — o logică lucidă, consecventă și temeinică, rezultantă a unor raporturi stabilite pe baza celor mai firești și naturalizate, prin vîrsta și experiența generațiilor, legi ale existenței omenești.

De pildă, așa numitele *leacuri* populare, întîlnite, pînă nu demult, frecvent în vorbirea și deprinderile babelor satului, vădesc, înainte de toate, în folosința lor, în combaterea empirică a bolilor, o notă de utilitate — urmare a aceleiași îndelungate practici de viață — dar și îmbinarea, aspect care, de asemenea, nu trebuie neglijat, a unor elemente ale realității concrete cu imaginația, ultima, la rîndul ei, generatoare a superstiției, misticismului. Putem vorbi, așadar, despre o directă și continuă legătură a *conținutului* leacurilor populare, care a dus la nașterea lor, cu realitatea de viață înconjurătoare. Doar că transmiterea prin timp a avut drept rezultat alterarea, uneori chiar pierderea, sensului lor real, a adevărului ascuns îndărătul concentratei formule prin care sînt enunțate, creindu-se, astfel, posibilități de lansare a unor mistificări și de găsire (altă consecință!) a locului potrivit pentru explicații neștiințifice.

Modul în care sînt comentate în popor leacurile băbești, în largă lor răspîndire și aplicare, ridică, la o privire superficială, probleme contradictorii și, implicit, derutează. Tocmai acest aspect a reținut, în primul rînd, atenția lui Coșbuc în interesantele confruntări pe care le-a încercat în „Leacurile populare” (51). Și,

51. *Tribuna*, Arad, VIII, nr. 243, 25 decembrie 1904/7 ianuarie 1905, p. 9—10. Articolul a apărut numai în presa arădănană. Facem această mențiune, deoarece, deși mai sînt opere literare sau publicistice în aceeași situație — *Latin ori slav (Românul)*, nr. 40, 19 februarie/3 martie 1912), dintre cele comentate în lucrarea de față — numeroase

evident, aici trebuie căutat și rostul comentariului său pe marginea acestora. În ce privește scopul urmărit de scriitor în acest articol, el se dezvăluie în dorința sa de a face — încă odată — remarcată ideea că, și în rostirile simple, în judecățile aparent întimplătoare ale poporului, logica, gândirea disciplinată, relația exactă își au locul lor precis, bine determinat.

Nefiind departe însă articolul în discuție nici de o joacă subtilă și voluntară a unei gândiri scriitoricești mobile și iscusite, sau de plăcerea amuzamentului inteligent și de calitate, explicarea legăturii dintre leacul băbesc și boală servește, totuși, în fond, argumentării aceleiași idei : profunzimea de judecată a poporului. Dar, pornind de la dorința de a sublinia adâncimea de judecată a poporului, s-ar părea că scriitorul mai intuește un adevăr esențial potrivit căruia rostirea populară, de factură artistică, care, devenind creație, și-a câștigat atributul oralității, transmiterii — propriu folclorului literar — enunță întotdeauna nu numai efectul unei experiențe de viață, ci și concentrarea maximă, exprimată simplu și lipsită de orice gratuitate, a unei idei circulată și, tocmai *pentru și prin* aceasta, colectivă.

Să nu înțelegem însă cumva că, în forma în care este întâlnit în uzanța populară, leacul băbesc vorbește de la sine, își dă în vileag identitatea, susținându-și necesitatea practică, aplicabilitatea.

Dimpotrivă, în felul în care este transmis și transcris, el apare, în absența explicațiilor suplimentare, ca ceva încâlcit, nesupus legilor rațiunii; mai mult, uneori, apare drept inutil, rod al unor nemotivate superstiții născute din cine știe ce întimplătoare legături dintre boală și leac și, deci, lipsit — aparent — tocmai de legătura cu viața, cu boala pe care trebuie să o tămăduiască, în consecință cu atât mai greu de crezut în eficiența, în calitățile sale.

Pledoaria lui Coșbuc are darul de a arăta că prezența în credințele poporului a „leacului” nu este deloc întimplătoare, că denumirea dată acestora nu este rezultat al unor îmbinări ilogice, în formularea lor existând, indiscutabil — lucru nu numai sugerat de scriitor, ci și dovedit — un tilc, o motivație : «Nodurile cari se fac pe sub piele, la om ori la animal și care se numește

articole ale lui Coșbuc au apărut, este știut, uneori la interval foarte scurt, în mai multe periodice.

„cîrțiță”, se vindecă dacă le spălăm cu apa în care am pus țărîna de mușoroi, ori dacă le presărăm cu praful ce rămîne dintr-o cîrțiță arsă. Dacă nu mă înșel, nodul acesta, cîrțița, se numește și „arici”, dar numai la cai. Se înțelege, schimbînd numele boalei, ai schimbat și pe al leacului. Deci, leacul lui? Taie de viu un arici și lipește carnea caldă pe nodurile de sub piele ale calului. Aceste două leacuri pot să fie și adevărate; dar tot adevărat este, că ori boala a luat numele de la leac, ori leacul a fost căutat după numele boalei. Dar acum n-ai să te îndoești : tusea măgărească o vindeci dacă bei must de balebă de măgar, sau dacă săruți măgarul pe rădăcina cozii» (52).

Se poate cu ușurință observa că George Coșbuc stabilește legătura dintre „leac” și ceea ce a dus la geneza acestuia. Și, paralel, îl explică. Aceasta nu înseamnă însă că scriitorul este neapărat pătruns de recomandările pe care le face cu privire la folosirea „medicamentului”, mai cu seamă că este la îndemîna orîșicui, este vizibil fără prea mari dificultăți, tonul ironic, ușor persiflant al comentariului său. Din contră, linia delimitativă între convingerile lui George Coșbuc și obiectul preocupărilor sale este evidentă. Iar intervențiile următoare, avînd rostul de a limpezi lucrurile, sînt cît se poate de grăitoare : „Fără îndoială, boala, în cazul acesta, și leacul ei tot atîta potrivire au cît și nuca cu perețele. Dar se potrivește numele” (53).

Caracterul aplicativ al acestei medicine primitive, care a dus la folosirea leacurilor băbești, este înfățișat de Coșbuc prin o serie de înlănțuiri de idei, nu odată surprinzătoare, greu de prevăzut prin capacitatea sugestivă a acelorăși asociații, specific coșbuciene: «Bubele dulci se vindecă cu zeamă de frunză de măr dulce. Așa aud, eu nu știu. Dar mai întîi îmi vine să cred, că „dulceața” a apropiat leacul de boală, căci bubele sunt dulci și mărul e dulce. O zic asta, pentru că bubele dulci se pot vindeca și cu lapte din țîța unei femei, iar aici leacul iarăși e dulce — e vorba de lapte dulce. Dar mai e și al treilea leac (...)» etc. (54).

Scriitorul, după cum se poate remarca, face legătura între leac și numele leacului, avînd, de asemenea, în atenția sa și rapor-

52. *Tribuna*, VIII, nr. 243, 25 decembrie 1904/7 ianuarie 1905, p. 9—10.

53. *Ibidem*.

54. *Ibidem*.

tul existent între *leac* și *numele bolii*.

Notații similare sînt prilejuite și de analizarea altui leac popular.

Cîteva excelente și, în același timp, neobișnuite corelări de idei fac legătura între *boală de ureche*, *urechelniță* și... *varză de stîncă*! Nedumerirea de prim moment lasă loc cuvenitei lămuriri: varza de stîncă, la „chip”, „cam aduce cu o ureche, și de aceea i se zice și urechelniță”. Preocupat de redarea cît mai exactă a modului de a gîndi și a vedea lucrurile al babelor, încercînd să se substituie mentalității, uneori premeditat naivă, a acestora, Coșbuc, prefăcut convins, continuă: „iar dacă i se zice așa trebuie să fie bună pentru urechi”.

O altă explicație pentru acest nou leac discutat s-ar mai găsi, precizează scriitorul, și în „numele ei moldovenesc, căci varza e curechi la Moldoveni, iar planta se numește curechiuș, și churechiușe (...), și e lesne să înțelegi urechiușe” (55).

Dintre teoriile dezvoltate pe marginea unor leacuri băbești, teorii de tipul celor enunțate mai sus — și numărul lor nu este mic — multe sînt, în totalitatea lor, așa cum recunoaște și Coșbuc, de proveniență exclusiv și nealterat populară („Vezi cît de poznașe sunt babele !”) și pot genera—mai corect zis cauzează — superstiții. Pentru a folosi expresia scriitorului, ele sînt acelea care „nasc credințele din nume”, asemenea situații ducînd, de cele mai multe ori, la „lucruri fără noimă”.

Subliniam că relațiile de idei sînt, deseori, de-a dreptul imprevizibile sau de domeniul surprizelor, uneori — aș adăuga — poate chiar derutante. O mostră de acest fel este și leacul de natură cinegetică, a cărui folosire o cităm — rezumativ — în rîndurile ce urmează. Este foarte greu de stabilit în acest caz dacă, într-adevăr, se poate vorbi, cum crede Coșbuc, despre un leac (fie și de mică răspîndire) din rîndul celor cuprinse în „farmacopeea” credințelor populare—în consecință *brevetate* de babele satelor—sau dacă avem de a face numai cu o anecdotă transferată și, pînă la urmă, acceptată între leacurile băbești pe baza unor speculații intelectuale neprecizate încă. Ne referim la „leacul pentru junghietură”.

La un conținut curios și la o recomandare „medicamentoasă”

55. *Ibidem*.

fermă, ce îi smulge lui Coșbuc o compasivă exclamație : „Bietul om” — gîndindu-se la cel nevoit să macereze un asemenea „medicament” — „doftoroaiele” satelor scotează (oare?) — *ex abrupto* — pe o acțiune miraculoasă : „să înghiți alicele dintr-un (i)epure de curînd împușcat. Precum fuge iepurile de alice, așa are să fugă și junghietura!” (56). Rețeta este urmată de replica pomenită mai sus care, generalizată, dezvăluie poziția clară a scriitorului față de presupusa farmacoterapie a tuturor acestor încercări de tămăduire : „Bietul om, își mai încarcă stomacul cu alice!”.

Se înțelege că tratamentul aplicat de baba „doftoroaie” este variat, se adaptează de la caz la caz, fapt pentru care — chiar dacă scriitorul nu insistă în toate situațiile asupra farmacodinamiei leacurilor populare — și exemplificările lui Coșbuc sînt mai bogate nelimitîndu-se la cele cîteva care au fost citate și comentate mai sus. Astfel, „fetele se spală cu calomfir ca să le crească părul”, albeața „se vindecă” cu „lucruri albe. Cu lapte dulce, cu zahăr pisat și suflat în ochi, cu cornițe albe de melc” și cîte altele (57).

Om de solidă formație intelectuală, Coșbuc a știut că există și numeroase leacuri populare, plante medicinale cu un real efect terapeutic. Scriitorul nu se ocupă însă de acest aspect — a cărui acțiune pozitivă o lasă pe seama specialiștilor — ci atrage atenția asupra celeilalte fețe, asupra efectului nociv al multora din aceste credințe, fiind conștient de larga răspîndire și aplicare — nesupravegheată — a leacurilor. În acest fel, prezentarea unora din practicile medicale populare vine în sprijinul combaterii superstițiilor, textul incluzînd și mențiunea cît sînt de „vătămătoare sănătății ori bunelor moravuri” aceste „credințe”.

Nu trebuie să restrîngem însă sfera acțiunii articolelor și studiilor lui Coșbuc cu această tematică numai la combaterea superstițiilor, a misticismului, la popularizarea științei și luminarea poporului, sau numai la plăcerea dezvăluirii, în scopul cunoașterii lor, a unor ciudate deprinderi populare. Insemnătatea lor mai rezultă din ceva.

Intr-un timp cînd scriitorii nu aveau asemenea îndeletniciri, Coșbuc cercetează, efectiv, rolul și acțiunea — negativă sau pozitivă — a medicinei populare în dezvoltarea socială. Este foarte a-

56. *Ibidem.*

57. *Ibidem.*

devărat că studiile sale nu se înscriu pe un teren virgin, înaintea lor făcându-se, încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și alte cercetări. Dar acestea — de altfel și ele destul de rare — nu au aparținut unor scriitori, ci au fost întreprinse de doi din cei mai de seamă medici români ai veacului: Constantin Caracaș (1773—1828) și Costache Vîrnav (1806—1877).

Pe linia unor tradiții cărturărești și științifice ale culturii românești, care și în domeniul leacurilor populare își au începuturile în persoana prințului D. Cantemir, George Coșbuc își identifică preocupările cu acelea ale celor doi distinși înaintași, medici și cărturari, care în cercetările lor au pus pe prim plan studiile privitoare la sănătatea și bolile populației, la leacurile populare și întrebuițarea lor conform teraputicii empirice populare. Ei sînt aceia care au dat și primele liste tipărite în Moldova și Muntenia ale plantelor de leac cunoscute de către popor. Avînd în vedere remarcabila contribuție etnoiatică și etnobotanică farmaceutică a acestora — îndeosebi a lui C. Vîrnav care este și redactorul primei reviste medicale românești (*Povățuitorul sănătății și al economiei*, Iași, 1844) — contribuție considerată în istoria medicinei românești drept o etapă hotărîtoare în valorificarea tezaurului farmaceutic popular (58), cu atît mai meritorie ne apare în acest context activitatea omului de cultură și scriitorului G. Coșbuc (59).

Ne oprim însă — în prezentarea acestui capitol al activității publicistice a lui George Coșbuc destinat cunoașterii unor preocupări de medicină populară, precum și luptei împotriva superstițiilor — aici. Nu mai insistăm asupra înțelesului, respectiv interpretării date de către scriitor și, cu atît mai puțin, asupra credințelor

58. V. L. Bologa, Elisabeta Elekes și Alexandra Vasiadi, **Informații de etnobotanică farmaceutică românească în opera medicului moldovean dr. Costache Vîrnav**, în „Studii și cercetări de medicină”, anul XII, nr. 1, 1961, Editura Academiei Republicii Populare Române.

59. Dintre contemporanii săi, Coșbuc cunoaște îndeaproape activitatea și opera medicului și botanistului dr. Dimitrie Brîndză (1846—1895).

Autor a numeroase studii, dintre care se detașează sintezele „Podromul florei române” (1879—1883) și „Flora Dobrogei” (1898) — în „Dicționarul enciclopedic român” (I, 1962, p. 424) „Flora descriptivă a Dobrogei” (1891) — remarcabilul naturalist este citat de către Coșbuc în articolul **Numiri dacice de plante în limba română** (vezi G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă**, București, 1960, p. 115).

populare, în sinc. Și aceasta, fiindcă, pe de o parte, excelențele prezentări făcute leacurilor populare sînt, desigur, edificatoare chiar și dacă analiza este limitată numai la două—trei cazuri, iar pe de altă parte pentru că voluntara și vădit aleasa înșiruire a celorlalte leacuri în trecut menționate — argumentate, în stabilirea obîrșiei și evoluției lor, ca și în alte împrejurări asemănătoare, pe străvechea logică populară a relațiilor dintre obiecte, denumiri de ființe, animale, plante, boli etc. — vorbește și ea singură, fără să mai necesite și alte exemple ori alte reazemuri teoretice. În concluzie, am mai rememora pentru lapidaritatea și valabilitatea ei ideea—probatorie, și astăzi, a competenței lui Coșbuc — a *influenței etimologiei populare asupra practicii sociale*, precum și cea a *realei vechimi a leacurilor populare la români*. Chiar dacă nu coborîm prea adînc în lumea strămoșilor, nu este, totuși, lipsit de interes să reamintim că în Dacia s-a practicat cu pricepere medicina populară, pogorîtorii din Zamolxes fiind cunoscuți și ca meșteri în leacuri și tămăduiri (60).

*

* *

În partea introductivă a lucrării, precizăm că în țelul nostru este doar punctarea și reactualizarea, prin cîteva titluri și idei, a

60. Deși în **Leacurile poporale**, Coșbuc nu face referințe la leacuri de proveniență dacică, el are știință că dacii, ca și „strămoșii noștri romani“, practicau o medicină populară. În articolul **Numiri dacice de plante în limba română**, apărut în 1904 în revistele **Albina** (nr. 44, 45) și **Epoca** (nr. 219) (vezi G. Scridon, I. Domșa, **op. cit.**, p. 99) și reprodus în volumul G. Coșbuc, **Despre literatură și limbă** (p. 111-116), Coșbuc apreciază că dintre numirile de plante și buruienile de leac de „origină străină“ existente în limba română o bună parte sînt dacice. În sprijinul ipotezei sale el aduce cercetările întreprinse de „doi vestiți medici romani“, Dioscorides și Apuleius, care, scriind „despre buruienile de leac și înșirîndu-le“, s-au „ocupat mult și cu medicina populară, sau cum i-am zice, cea băbească, a dacilor“. Coșbuc constata însă că, din păcate, știrile vechi sînt neindestulătoare. Astfel, chiar și cumulate, denumirile considerate dacice de către cei doi învățați ai antichității „cu toatele sînt abia 44 de plante“.

Reținînd în cercetarea întreprinsă ca, probabil, autohtone sufixele **usta** sau **asta** și exprîmîndu-și acordul cu privire la existența în limba română a citorva zeci de cuvinte de origină dacă, Coșbuc socotește „o întrebare cu anevoios răspuns“ a preciza care sînt „plantele care și-au păstrat nume dacice, sau ce numiri dacice de plante avem

unora din meritele publicisticii lui Coșbuc și nu o analiză exhaustivă a acesteia, luată în întregul ei. Dar, în pofida acestora, nu putem să încheiem prezentele însemnări numai cu aspectele de factură sau origine populară — uncori ținând de concepția asupra literaturii — ale gândirii critice coșbuciene, cu toate că, și singure acestea, pot, fără greutate, forma obiectul aparte al unui studiu. Periodicele arădane — pentru a căror intrare în istoria presei și culturii românești și-a lăsat, cu dărnicie, însemnul și George Coșbuc — mai cuprind articole care probează originalitatea judecății critice a scriitorului în probleme de limbă și literatură sau care aduc date suplimentare cu privire la crezul său literar (61). Și, de consemnat, articole care, la un studiu atent, se dovedesc a fi nu din cele mai lipsite de însemnătate în publicistica lui Coșbuc. Este adevărat, acestea, cu unele excepții — de întrepătrundere, de legătură între creația orală și cea cultă — atacă mai cu seamă aspecte ale creației culte. Iar interferența amintită, natural, este pe planul întâlnirii ideilor. Dar să aducem câteva dovezi.

Interesat nu numai de folclorul literar, de ciudătenile gândirii poporului, de aparentele întortochieri—cît de limpezi, totuși!—ale inteligenței innăscute a acestuia (concretizate în zicători, proverbe, ghicitori etc.), ci și de modele mai puțin anonime sau de exemple care, pur și simplu, reprezintă cu adevărat *curiozități* ale limbii, aspecte specifice, străine altor popoare, elemente ale originalității sale lingvistice, George Coșbuc, în același limbaj accesibil, inteligent și cursiv, confirmă, din nou, în articolul „Curiozități de-ale limbii românești” (62), multilateralitatea și vastitatea cunoștințelor și preocupărilor sale. În plus, scoate în relief și marea sa pasiune de culegător al rarităților lingvistice. Cunoscător excelent al limbii noastre, scriitorul exclamă : „Curioase lucruri are și limba românească ! După legile rostirii noastre, bunăoară, o silabă nu poate să aibă mai mult de cinci anumite consonante dentale, rostite printre dinți, ear' acestea să fie așa așezate, ca vocala să fie

în limba noastră”. Din numeroasele denumiri de plante atribuite dacilor, Coșbuc, cu exigența unui veritabil om de știință care se păzește de concluzii pripite, afirmă că numai „una singură” — *sfecla* — poate fi considerată, „fără îndoială”, dacică (citatele sînt date după ediția din 1960 alcătuită de Al. Duțu).

61. A se consulta în această problemă *Bibliografia întocmită de G. Scridon și I. Domșa*.

62. *Tribuna poporului*, IV, nr. 90, 14/27 mai 1900, p. 2—3.

la mijloc” (63). Exemplele date sînt numeroase și bogate în sensuri, dovedind spirit selectiv și, deci, preocupări prelungite în timp, preocupări de durată. Puțini, chiar între lingviști, au vădit la noi, în epoca sa, asemenea pasiuni, la fel de necesare în analiza limbii ca și studiul propriu-zis al acesteia. Explicațiile sînt simple și evită folosirea unei terminologii savante, după cum se întîmplă, spre exemplu, cu „vorba”—pentru a folosi cuvîntul întrebuintat de Coșbuc —*crâng* : „Probați s-o roștiți, cu dinții strînși și cu buzele puțin desfăcute: nici buzele nu le veți mișca de loc, nici dinții” (64).

Analiza compoziției fonetice a cuvîntului în discuție aduce după sine constatarea firească a numărului redus, în limba română, de cuvinte monosilabice formate din mai multe consoanante. În vederea susținerii acestei idei sînt menționate cuvinte silabă alcătuite, exceptînd vocala, din 5 consoanante : *strîng*, *strîmt*, *strîns*, *strîmb*, *strung* etc., exemplele atrăgînd după sine observația : „băgați de seamă că în toate trebuie să fie *s* și *r* la început (sau ș ori z). Fără *r* nu se poate. Cu șese consoanante n-ar pute exista o silabă, decît compusă din tot cîte doi, *s*, *t*, și *r*, deci un *strîrst* (...)” (65).

Și, totuși, deși cele prezentate pot fi aspecte interesante ale limbii noastre, „Acestea — afirmă Coșbuc — nu sunt curiozități”. Mai aproape de ceea ce el numește o „curiositate” sînt unele posibile reduceri de silabe, cu ciudate consecințe generate de acțiunea de diminuaire a numărului de silabe și litere. Spre exemplu, suprimînd cîteva sunete dintr-un cuvînt, de la sfîrșit, numărul sunetelor rămase în cuvîntul respectiv se reduce, în mod firesc, cu numărul celor suprimate. Dar, precizează scriitorul, există situații în care „Dacă tai o silabă de la sfîrșit, în loc să ai două silabe în urmă, ai patru!”. Din păcate, această cu adevărat curiozitate este greu de crezut întrucît autorul se rezumă la afirmație. În comentariul său, Coșbuc vizează și alte asemenea ciudățenii, unele de domeniul — sîntem tentați să credem — al fanteziei, cum, de pildă, ar fi cea *anticipată* mai înainte. Astfel, vorbește despre existența unui verb care „se poate ceti și întors, dar’ ce ție mirarea e, că,

63. *Ibidem*.

64. *Ibidem*.

65. *Ibidem*.

cetindu-l invers, în loc să ai un verb, ai trei !” (66).

O situație aproximativ identică este aceea a unui adjectiv compus din patru „litere”, despre care, dacă se poate accepta că prin eliminarea unui sunet de la începutul cuvîntului se obține un alt cuvînt, ne îndoiim că „tăind o literă, în loc să scadă, s-adaug, astfel că se dublează (...)” (67).

Nici în aceste cazuri însă ideea nu este susținută prin exemple. Ar fi fost, fără discuție, un dialog cu cititorii mai interesant și mai dinamic, mai supus confruntărilor, dacă se reproduceau „curiositățile”, cu atît mai mult cu cît Coșbuc, recomandînd celui care „are vreme, (...) să-l(e) caute”, ține să ne asigure că „nu e nici o „șmecherie” ortografică în ce vă spun».

În aceeași categorie, a unor reduceri de sunete sau silabe, sînt cuprinse și „cuvinte curioase, din care poți tăia pe rînd cîte o literă, fie de la început, fie de la coadă, și ce rămîne, e alt cuvînt. Așa d(e) c(*xemplu*) drac. Tai pe *d* rămîne *rac*, apoi *ac*. Tot așa *plac*” (68).

Eforturile — frizînd, descori, jocuri ale inteligenței — de a descoperi aspecte inedite, uneori bizare, ale limbii române, încercările, pe cît de meritorii, pe atît de puțin valorificate, de a face cunoscute noi și neobișnuite potențe creatoare ale lexicului românesc, dau la iveală și cuvinte, la fel de interesante. „care se pot ceti întors și rămîn tot aceleași”. Între cele menționate, care, obișnuit, în lectură, scapă atenției, sînt cuvintele *sus*, *pup*, *coc*, *sas*, *rar* și altele. De o frumusețe aparte, reliefind și punînd în valoare armonia interioară a limbii române, „sunt acelea de două silabe ca : *potop*, *cazac*, *cojoc*” sau, în special, „Frasa eliptică : *atîta loc, ocol atîta!*”. Luăm, astfel, cu cît exemplele sînt mai bogate, un veritabil contact cu autentice comori lingvistice pe lîngă care zilnic trecem fără a le lua în seamă, dar pe care Coșbuc a ținut să le dezgroape scoțînd și în acest fel în evidență farmecul limbii noastre. Terenul pe care și-l alege scriitorul pentru exemplificări, pentru susținerea ipotezelor sale este, ca și în alte cazuri, mai ales cel al vorbirii populare. El nu omite însă, cînd frumusețea lexicală o recomandă, nici creația cultă.

66. *Ibidem*.

67. *Ibidem*.

68. *Ibidem*.

Desigur, aceste constatări au o valabilitate generală, dar ele se impun îndeosebi atunci cînd verbul critic al scriitorului face referințe la cacofonii. Și aceasta cu atît mai mult cu cît s-ar putea să existe, observă, pe bună dreptate, Coșbuc, și asemenea împerechere de sunete — cum, bunăoară, este cu totul personala întilnire de fcneme, creație a lui V. Alecsandri, „potop rotopitor” — care, „în loc să fie cacofonie, e o frumusețe”.

Sînt însă și cacofonii care, la rostire, jenează auzul, așa zisele cacofonii urîte. Scriitorul notează cîteva relevînd că și între acestea există unele care, într-un fel, pot fi considerate frumoase. „(...) cea mai frumoasă, și urîtenia e frumoasă!” — proclamă George Coșbuc savurînd o inspirată și spectaculoasă opunere de noțiuni estetice izvorîte dintr-o vizibilă (și originală!) cochetărie cu paradoxurile pe care, în paranteză spus, autorul lor se pare că le îndrăgește — este remarcabila alăturare de silabe care a izbutit să cumuleze, într-o expresie inteligibilă, „Cinci cu la rînd”. Ne gîndim la curioasa și singulara propoziție — un mic record cacofonic — „s-a întilnit *cucu cu cucuvaia*” (69).

Și pentru că vorbim de recorduri fonetice, mai consemnăm un exemplu dat de Coșbuc — la fel de scilpitor și de expresiv — cuprinzînd 7 silabe *ra* al căror transfer spre limita omenească a asimilării inteligibile este realizat printr-o altă neașteptată și nostimă asociere de silabe : „*Rar ar ara rara rapită țărani* dacă (...)” (70).

Ambele cacofonii fac parte din acele admirabile construcții sintactice înscrise pe orbita definirii (și închegării) — odată cu evidențierea binecunoscutelor calități native ale poporului român — ale acelor merite ale scriitorului nostru care, deși sînt de primă însemnătate, nu se bucură încă, nici pînă în prezent, de o deplină și largă cunoaștere.

Asemenea curiozități lingvistice dau naștere la ceea ce, în cazul lui Coșbuc, am numi plăcerea unui joc inteligent capabil să dezvăluie, cu ficcare prilej, nu numai înțelepciunea sa, dublată de o mare receptivitate, ci și răbdarea căutării, bogatele acumulări, neobișnuita cunoaștere a limbii române, ba, mai mult — am putea spune — chiar mularea, asimilarea, contopirea acestui simț deosebit al limbii, propriu scriitorului, cu spiritul limbii române, în

69. *Ibidem.*

70. *Ibidem.*

chintesența sa. Astfel se și explică interesul său pentru aceste rarissime forme ale vorbirii românești.

Desigur, scriitorul nu neagă că, de fapt, totul este un joc („jucărie”) sau — pentru a folosi o formulare consacrată în acest gen de creație care pretinde participare și, uneori, umor — un joc de cuvinte, respectiv de sunete, dar, cită vreme „jucăria” face parte din categoria celor discutate în rîndurile de față, ea își are, realmente, utilitatea și însemnătatea : aceea de a contribui la îmbogățirea posibilităților expresive ale limbii, precum și de a contribui la îmbogățirea și înfrumusețarea vieții spirituale a omului. Cu alte cuvinte, Coșbuc sesizează în conținutul jocului — nu numai elementul *efect* sau argumentul *lingvistic*, ci și calități de altă natură. Și anume posibilitățile acestuia de a crea și satisfacții *estetice*, tocmai pentru că este „oricum, o jucărie frumoasă (...) potrivită ca ghicitoare”. În toate acestea, și poate nu în ultimul rînd în criteriul estetic, se găsește secretul reținerii ei de către poet și al punerii ei în circulație.

Din aceleași preocupări a luat naștere o altă „jucărie”, de-a dreptul „strașnică”, o „cacofonie” pe care „Un străin”, ce nu știe decît „puțintel” limba română, „nici bătut n-o poate spune”. Descoperită „cu scopul de a încerca și de-a încurca dibăcia de rostire a vorbitorului”, aceasta este un ingenios calambur — și, în aceeași măsură, gratuit — care se bucură de răspîndire și apreciere în popor : „Cîte ouă vechi și cîte nouă; cîte nouă, cîte vouă? Vechi sunt nouă, nouă două : două nouă, vouă nouă, nouă două ouă nouă, vouă nouă ouă vechi” (71).

Atracția scriitorului pentru astfel de „curiosități” ale limbii noastre nu este un simplu și efemer capriciu, o plăcere trecătoare. Ea depășește momentul scrierii articolului, este o pasiune de durată, apărută în urma contactului prelungit cu literatura populară : „Mie îmi place să le spun, și știu destule”. Confesiunea lui Coșbuc restrînge, după cum se vede, obiectul pasiunii sale la creația orală. Iar apropierea de creația orală este făcută, în mod firesc, pe seama unor reușite stilistice ale limbii noastre.

Aminteam însă și consemnam, prin Alecsandri („potop rotopitor”), că scriitorul se oprește și asupra creației culte, cînd prin

71. *Ibidem*.

calitatea sa artistică aceasta se impune atenției sale. De obicei însă, producția orală este aceea care îi prilejuiește aprecieri elogi-oase. Din acest punct de vedere, Coșbuc se înscrie pe linia unei tradiții, deja formată, nefiind primul nostru scriitor care pretuiește literatura populară și o consideră superioară celei scrise. De altfel, literatura scrisă — adevăr *intuit* încă din secolul trecut — nu a izbutit să se distanțeze față de gândirea care a generat-o în măsura în care folclorul literar, ca realitate *artistică*, s-a detașat de gândirea *primară* populară.

Așadar, plăcerea descoperirii unor expresii sau a unor cuvinte nepotrivite, banalizate de o prea intensă întrebuințare ori folosite la întimplare, Coșbuc o găsește, mai ales, în creația cultă. Și pentru că reluarea lor în același text sau, în general, în opera aceluiași scriitor, deseori dintr-o involuntară obișnuință, este un adevăr, este — să-i zicem! — un rău inevitabil, oboseind lectorul atent sau, în cazuri fericite, amuzându-l, pur și simplu, scriitorul le numește, sugestiv, „*ticuri literare*” (72).

Pentru a putea însă ajunge la gradul de a lua în dezbateri „*ticurile*” creatorilor, trebuie să te fi pătruns — măcar la nivelul mediu, obișnuit — de conținutul operei acestora. Și Coșbuc face din nou dovada că este un bun cunoscător al literaturii românești.

În aceasta constă explicația că și însemnările pe această temă, ca și celelalte articole, dau la iveală un spirit pătrunzător, analitic, dublat de rafinamentul observației.

Judecățile emise în articolul „*Ticuri literare*”, natural, pornesc de la realități firești și bine cunoscute. Spre exemplu, într-adevăr, nu este nici o noutate că „*Fiecare scriitor bun își are întorsăturile sale de frasă (...), vorbele sale (...), pe cari nu le găsești la alți scriitori*” și după care poate fi recunoscut „*chiar atunci când nu-și iscălește numele*” (73).

Sînt, desigur, numai cîteva din atributele originalității. Coșbuc însă nu se referă la *aceste* trăsături, proprii adevăratului creator, ci la acea regretabilă „*originalitate*”, evident dăunătoare, de

72. Vezi articolul cu același titlu în **Tribuna poporului**, III, nr. 102, 26 mai/7 iunie 1899, p. 2—3. Argumentele lui Coșbuc sînt comentate critic de I. Lemenyi într-un articol — de asemenea numit **Ticuri literare** — apărut în revista orădeană **Familia** (nr. 27 și 28/1899).

73. **Tribuna poporului**, III, nr. 102, 26 mai/7 iunie 1899, p. 2—3.

a folosi în textul operei literare — „ori s-o potrive ori nu s-o potrive” — cuvinte-parazit (74).

Fapta, în sine, după cum sîntem încredințați de poetul devenit cronicar și critic al fenomenului literar românesc, nu trebuie să alarmeze, dar, pentru evitarea repetării, pentru înlăturarea ei, trebuie cunoscută, cu atît mai mult cu cît se întilnește la „toți scriitorii noștri”.

Abuzează de asemenea expresii Bolintineanu („Cel mai bogat în ticuri”) (75), îi sînt proprii lui Alecsandri („spectru”, „dulce”) se întilnesc — observă Coșbuc — sau, mai corect zis, s-au întilnit

74. Articolul relevă că în paginile multora „dintre scriitorii noștri actuali” nu se manifestă suficientă grijă în folosirea cuvîntului. În aceasta se găsește explicația apariției în lucrările beletristice a „ticurilor”, balasturi lexicale față de care Coșbuc are serioase rețineri. Linia atitudinii lui Coșbuc oscilează însă între înțelegere, deci acceptare, și poziție critică, deci respingere, ceea ce duce, involuntar, la nașterea contradicției.

„Ticul literar”, susține în prima parte a articolului Coșbuc, există independent de voința scriitorului (!) care „nu e vinovat” de prezența sa în text. El „întrebuințează vorba cu pricina în mod inconștient, precum inconștient o fi ridicînd umărul cînd vorbește, ori o fi clipind din gene, ori o fi ținînd mina la cravată etc.”. Pentru a da mai multă greutate afirmației, Coșbuc o însoțește și de o motivație care, evident, nu poate rezista : „un scriitor **prinde dragoste de o vorbă oare care** (s.n.) și face us și abus de ea, frîntînd-o pretutîndeni, ori s-o potrive ori nu s-o potrive”. Spontanul argument—friabil, indiferent dacă îl luăm izolat sau în context—are, pentru a părea, probabil, mai convingător, și un revers al problemei, tot de natură afectivă : „de altă **parte**, un scriitor poate prinde ură pe anumite vorbe. se fește de ele, nu le întrebuințează nici odată și își bate joc de ele și de cel ce le întrebuințează”.

Explicația este și mai neconvingătoare dacă punem în balanță atitudinea și tonul conciliant al articolului din partea sa introductivă, cu tenta moralizatoare, în multe locuri fără menajamente, din finalul articolului : „foarte mulți dintre scriitorii noștri actuali nu știu înțelesul vorbelor românești”.

Din această încercare, de a împăca exigența față de actul artistic și față de normele limbii cu indulgența față de „ticurile” creatorilor, izvorăște contradicția mai sus semnalată.

75. În privința lui Bolintineanu, Coșbuc se limitează numai la afirmații („Cel mai bogat în ticuri”) fără a exemplifica. Avem însă credința că el s-a gîndit, printre altele, și la „dulce”, prezent—ca „tic”—cel puțin în același grad în care poate fi întilnit în opera lui Alecsandri unde cuvîntul face parte din categoria celor incriminate. Este

(„numai unul, pe care l-am avut și l-am dus la mănăstire, ca să scap de el”), „acum doi-spre-zece ani” (76), și în creația sa („greu”).

Mai neplăcut este cazul când cuvintele-parazit, „ticurile literare”, provoacă pleonasmе, confuzii sau — și mai grav — pun în circulație sensuri greșite ale unui cuvânt, neînțeles, s-ar părea, în primul rînd de cel care îl folosește. Dacă, de pildă, pleonasmul lui A. Mureșanu (în articol Mureșianu), „juni tineri”, din „Deșteaptă-te române”, îi creează (limitîndu-se însă numai la aceasta) o stare aproape alergică, făcîndu-l să se „scutur(e) ca de un fior”, greșita preluare a cuvîntului „stingher” însă—de către o serie de epigoni ai lui Eminescu—îi prilejuiește aprecieri usturătoare. Fiindcă, respectînd înțelesul primar al cuvîntului, nici chiar Eminescu, care „a scos-o (vorba, n.n.) la iveală”, nu i-a dat înțelegerea cea mai fericită. Dar, dacă autorul *Lucașfărului* „n-a prea potrivit-o cu stingherul”, cel puțin a izbutit, constată Coșbuc, să dea cuvîntului „un înțeles mai poetic”, conform căruia acesta „ar fi sinonim cu singur, văduv” (77).

Dificultatea acceptării cuvîntului în sensul dat de către poeții posteminescieni și, totodată, ridicolul folosirii lui — înțelesul său, subliniază textul, fiind în vorbirea poporului cu totul altul — începe abia după Eminescu. Sesizînd caraghioslicul de situație, creat de imitatorii lui Eminescu, Coșbuc remarcă ironic : „Astăzi nu e nici un poet de dai Doamne în România care să facă versuri fără de vorba aceasta (...). Toți se plîng că sunt stingheri în lume, că

suficient să ne gîndim la poeziile „Cîntece din exil”, unde apare de 7 ori (!), „La patrie” (de 5 ori), „Intoarcerea” (de 4 ori), „Mihai cel Mare și solii”, „Lăutarul” (de cîte 3 ori, în fiecare), „Plîngerile poetului român”, „Elegie”, „Către muierele lor”, „Timpul”, „Muma lui Ștefan cel Mare” (în fiecare, de cîte 2 ori). Prezența cuvîntului este atît de frecventă, încît, raportînd reluarea sa la opera poetică a lui Bolintineanu, se poate afirma, fără prea mari rezerve, că puține sînt poeziile în care acesta să nu se găsească (titlurile indicate sînt rezultatul unor lecturi făcute la întîmplare, așa că, vorba lui Coșbuc din articolul **Curiosități de-ale limbii românești**, cine „are vreme poate să (...) caute” deoarece «nu e nici o „șmecherie” (...) în ce vă spun»). Aceeași este la Bolintineanu situația și cu diminutivele.

76. Coșbuc se referă la perioada stabilirii sale — în 1887, la chemarea lui Slavici — în redacția **Tribunei** din Sibiu. Articolul, publicat în 1899, a apărut, la numai cîteva zile diferență, în două publicații ardelenе : **Familia** (nr. 21) și **Tribuna poporului** (nr. 102) (vezi și notele 72 și 77).

77. **Tribuna poporului**, III, nr. 102, 26 mai/7 iunie 1899, p. 2—3.

gîndul li e stingher, și cîte altele". Partea mai curioasă este însă că vorba în cauză are, la origine, o altă accepție, care — tradusă corect — nu sugerează de loc, în contextul în care e utilizată, o atmosferă elegiacă, de unde comentariul compătimitor al poetului devenit critic literar : „mai toți, cîți o întrebunțează nu-i știu înțelesul, îi bănuiesc numai însemnarea" (!) (78).

Dar, în fond, ce înseamnă, în realitate, *stingher*?

În lumea satului, fiindcă scriitorul îl cunoaște „de acasă", nu „din citit", cuvîntul are o asemenea semnificație — de-a dreptul jignitoare, aplicată la om — încît Coșbuc, prefăcut intimidat, afirmă că îi este „rușine" să-l rostească. Departe de a fi „sinonim cu singur, vădov" — dar fără a se putea, totuși, nega cu desăvîrșire o lipsă de legătură cu aparentul său omonim — cuvîntul „însemnează bou fără soț, fără păreche" (79).

În situația unei asemenea tălmăciri, este lesne de înțeles ironia mușcătoare a lui Coșbuc cînd, observînd în numeroase versuri ale epigonilor lui Eminescu absența unui exigent autocontrol în mînuirea cuvintelor, apreciază că „prea sunt sinceri cîte o seamă de poeți, cînd zic :

„Și plîng de-acum într-una

Pe lume, că-s stingher".

Ear noi ne gîndim la bou cel fără păreche" (80).

În ceea ce îl privește pe Eminescu, să recunoaștem că, de astă dată, adevărul este de partea lui Coșbuc.

Marele poet nu a găsit, în acest caz, cea mai fericită expresie, dar nici nu a căzut în greșeala poezilor de după el. Cît despre aceea din urmă, ceea ce într-adevăr le-a scăpat atenției este amănuntul că, acolo unde neîntrecutul creator de frumuseți poetice românești a dat cuvîntului o evidentă nuanță figurativă, urmașii săi, mai puțin inspirați sau cunoscînd mai puțin conținutul real al acestuia, s-au apropiat, conștient sau inconștient, de sensul propriu, inițial, și prin aceasta ridicol — în convingerea lui Coșbuc — al cuvîntului „stingher".

Dar, dacă *stingher* este sau nu „un tic al poezilor", aceasta este, pare să spună Coșbuc, un lucru de mai mică însemnătate. Cu

78. *Ibidem.*

79. *Ibidem.*

80. *Ibidem.*

adevărat important este însă după aprecierea sa faptul că „foarte mulți dintre scriitorii noștri actuali nu știu înțelesul vorbelor românești, și numai pe dibuite le pipăesc însemnarea” (81).

Observația, în ansamblul literaturii, nu este lipsită nici de interes și nici de oarecare adevăr și își păstrează oricând actualitatea, evidențiind, înainte de toate, rolul primordial — la scriitor — al formației intelectuale, necesitatea temeiniciei sale pregătiri de cultură.

În privința chestiunilor lingvistice discutate în articol, situația concretă a cuvântului stingher mai ridică o nouă și ultimă problemă.

Fără îndoială că pledoaria lui Coșbuc pentru a demonstra că în limbă pătrund sensuri greșite ale unor cuvinte nu este numai convingătoare, ci și întemeiată. O dovadă este că sensul dat de către poeți cuvântului analizat se găsește în totală necoercordanță cu cel inițial care, concomitent, este și cel păstrat în vorbirea populară.

Fidel principiilor sale expuse în atâtea rânduri, Coșbuc consi-

81. **Ibidem.** O părere oarecum asemănătoare, deși îndrumată spre alte fașe și urmărind alte concluzii, întilnim în articolul **Provincialismele scriitorilor noștri (Viața literară, nr. 8, 1906).**

Referindu-se, printre altele, la indignarea „unui scriitor muntean” cînd Coșbuc a ales, împreună cu Slavici și Caragiale, un „cuvînt provincial” — **vatra** — pentru numele publicației pe care cei trei au editat-o în 1894, Coșbuc condamnă respingerea nemotivată a moldovenismelor și ardelenismelor din limba literară considerată, de către „unii neorientați”, ca „formată și constituită” și avînd la „baza ei (...) graiul muntenesc”.

Cuvîntul **vatră**, ca și multe altele, nu este un „provincialism”, iar cel ce afirmă așa ceva o spune „mai ales dintr-o **sfîntă necunoștință a limbii**”, motiv pentru care «orice cuvînt ca acesta îl osîndim și „cu scîrbă” îl respingem ca provincialism și **pe bietul scriitor il hulim că nu-și cunoaște limba**» (citatele apud Al. Dușu, **op. cit.**, p. 117—121; sublinierile ne aparțin).

Conținutul ultimelor două propoziții (de compătimitate a „bietului scriitor”), aflat, oarecum, într-o aparentă contradicție cu cel din **Ticuri literare**, nu este neutru. Articolul este, cu siguranță, o replică — în numele unei nerecunoscute **mea culpa** — la adresa celor care au adus poetului acuzații privitoare la nota „provincială” a limbii scrierilor sale. Ideile însă, chiar vizînd alte realități scriitoricești, rămîn, fără îndoială, în general valabile și nu anulează tezele susținute în **Ticuri literare**.

deră și în articolul de față (82) că dreptatea este de partea poporului.

Cu toate acestea, în limbă s-a impus semnificația pusă în circulație de către poeți. Pentru ce lucrurile s-au petrecut astfel rămîne însă o întrebare la care Coșbuc nu a dat nici un răspuns. Așadar, deschisă !

Problemele ridicate sînt, în totalitatea lor, dintre cele mai însemnate și au fost în prea mică măsură, înainte de Coșbuc, în dezbaterea oamenilor de litere. Iată pentru ce, cu toată prezența unui limbaj cînd circumspect, cînd drastic, cu menajamente sau dur, a unor licențe lexicale, cu tot tonul uneori voit în doi peri sau conținutul în general pronunțat acidulat, articolul are netăgăduite merite, reliefate, în majoritatea lor, în rîndurile de mai sus. Dar, în afara meritelor care s-au aflat în atenția noastră, mai reținem și acele calități care ne-au determinat să-l aducem pe Coșbuc în centrul acestor pagini. Sînt, bunăoară, vizibili și aici cîteva din factorii caracteristici publicisticii lui George Coșbuc : vioiciunea verbului, profunzimea și tăria logicii, raționamentul sănătos, forța de convingere a exemplelor etc., însușiri care imprimă majorității articolelor sale o pronunțată notă antologică.

Pe linia aceluiași preocupări lingvistice, dar oprindu-se asupra unor aspecte diferite — un alt argument al pluralității preocupărilor de limbă la G. Coșbuc — se înscrie și articolul „Latin ori slav” (83), unul dintre prezențele tîrzii în presa arădană.

82. Problema este dezbătută, într-o formă directă sau indirectă, și în alte articole : **O notiță gramaticală** („Auzit-ați vrodată din gura românului, zicîndu-se așa?”), **Invaziunea lui „pentru”** („Așa e poporal”), **Mic și puțin** („... românul întrebuițează, ... românul zice, ... românul pune, ... românul se interesează” etc., prin „românul” poetul înțelegînd țăranul, poporul), **Pentru limba românească** („meritul cronicarilor” se găsește în aceea că „limba li-e cea obișnuită în vorbirea zilnică și frazeologia întru toate ca a poporului”) etc.

Dintre cele comentate în prezența lucrare, Coșbuc își expune des-bis punctul de vedere în **Latin ori slav** : „scriitorii literari (sic!) sunt mai ales cei chemați să hotărască în chestia asta a cuvintelor. Zic, mai ales, pentru că **marele chemat e poporul** (...)” (s.n.). Spre a nu cădea însă într-o înțelegere extremă, precizăm că G. Coșbuc acordă, în mai toate articolele consacrate acestei probleme, un însemnat rol (uneori chiar similar celui al poporului) scriitorilor.

83. **Românul**, Arad, II, nr. 40, 19 februarie/3 martie 1912, p. 1—3. Articolul face parte dintre ultimele colaborări ale lui Coșbuc la

Modeste ca întindere, însemnările cu acest titlu trezesc interesul, deși scriitorul de la bun început afirma, printr-o notă pe marginea titlului, că articolul, „nerevăzuit de autor”, a fost „scris în fuga condeiului, drept răspuns la o întrebare a d-lui dr. A. Vaida, (84) dacă într-adevăr literatura actuală a noastră are tendința de a înlocui cât poate cuvintele latine cu vorbe slavone?” (85).

Cu toate că înglobează și idei contradictorii, articolul reține atenția prin imediata actualitate a problemelor, dezbătute într-o epocă de prelungite controverse pe marginea originii limbii române și a influențelor exercitate asupra ei. Întrebarea enunțată de scriitor este căror cuvinte să li se dea prioritate în limbă. Celor de origine latină sau celor de origine slavă?

Pentru eliminarea oricăror confuzii cu privire la punctul său de vedere, Coșbuc refuză să accepte unele păreri — de circulație, dar, după toate probabilitățile, tendențioase — potrivit cărora, în literatura română a timpului său, „cuvinte(le) de origine latină” sînt luate „la goană” în scopul înlocuirii lor „cu sinonime de origine slavonă” (86). Textul comentariului și, odată cu el, atitudinea scriitorului în această problemă sînt, de altfel, cât se poate de clare: eventualele cazuri nu pot fi decît „izolate”, iar apariția lor dovedește, de bună seamă, „o rătăcire (...) nu o pornire generală a literaturii de-a fi îndrăgostită de slavonisme în paguba

presa arădană, două luni mai tîrziu, în aprilie, aceasta încetînd. Cf. I. Niciu, *Coșbuc și Aradul*, în *Ziridava. Studii și cercetări*, I, Arad, 1967, p. 76 și 79.

84. Sintem nevoiți să dăm la iveală — de data aceasta ne mai fiind vorba de neglijență — modul incorect în care Al. Dușu reproduce din presa timpului articolul *Latin ori slav*. Nu intenționăm să dăm lecții despre felul în care trebuie să se reproducă un text, însă e necesar să reamintim un lucru cunoscut și anume că orice omisiune e obligatoriu să fie, într-un fel, marcată. Ori, la Al. Dușu nu s-a petrecut așa. Nici puncte de suspensie, nici paranteze oblice, drepte sau de altă natură care să încadreze sau, măcar, să sugereze întreruperile, nici un alt semn convențional sau, cel puțin, precizări. Text continuu, și-atîta tot! De altfel, în cazul acestui articol — și nu numai aici (vezi nota 37)—avem de a face (în citat cuvintele cu caractere cursive) și în alte locuri cu asemenea procedee, în câteva rînduri cu adevărate trunchieri, unele, din fericire (cînd absențele vizează propoziții, alineate), fiind însemnate cu un rînd de puncte de suspensie.

85. *Românul*, II, nr. 40, 19 februarie/3 martie 1912, p. 1—3.

86. *Ibidem*.

latinității noast(r)e” (87).

În sprijinul convingerii sale, G. Coșbuc aduce câteva argumente destinate stabilirii unor criterii de funcționalitate a cuvîntului în frază, menite în același timp să lămurească dilema și, totodată, să arate că pretinsa opțiune — latin ori slav — este artificială, forțată și livrescă.

Scriitorul urmărește să evidențieze ceea ce dă durabilitate cuvîntului în limbă, vrea să arate că nu criteriul originii este hotărîtor. Sînt, în acest context, citate câteva elemente de bază ale judecării sale lingvistice în chestiunile de vocabular. Iar pentru o mai justă înțelegere a fenomenului lingvistic de către cititorul neavizat, argumentul cel mai firesc, adică cel izvorît din normele dezvoltării limbii, alteruează cu cel hotărît de logica lucrurilor sau cu cel dictat de bunul simț. Dar, uneori, intervine și criteriul estetic. Scriitorul încearcă astfel să ne convingă că hotărîtoare este și „*frumuseța* cuvîntului”, cu toate că textul acestui articol nu vădește nici el o suficientă grijă față de exprimare (88).

Din analiza părerilor exprimate în „Latin ori slav” reies, așa-dar, prețioase jaloane care, prin însemnătatea ideilor ridicate, se cer dezvoltate chiar dacă suportul lor teoretic și argumentația nu aduc elemente noi față de cele știute.

Un prim și esențial aspect surprins în analiza lexicului limbii române este *păstrarea în vorbire a celui mai potrivit cuvînt, a celui „mai bun”* indiferent de originea sa.

Adevăratul scriitor, crede Coșbuc — și pe bună dreptate — nici nu-și face probleme. El va „alege cuvîntul cel mai bun, fără să-(m)i pese de ce origine e cuvîntul”, chiar și cu „rizicul” — dacă, „din întîmplare, cel mai bun e cel slavon” — „de-a fi desprețuit de Cicero și de Virgiliu la o eventuală întîlnire cu ei pe cealaltă lume” (89).

Nu este însă singurul lucru de care trebuie să se țină seamă,

87. *Ibidem*.

88. Reținem, astfel, expresii, nu prea apropiate de ceea ce Coșbuc numește „frumuseța cuvîntului” sau „frumuseța limbii”, de genul: „în chestiunea aceasta s-amestecă și *tălharii de scriitori literari* (sic!), mai ales poeții”, „marele chemat e *poporul—acel bălaur* cu milioane de capete, care în chestiuni de limbă nu gîndește ci numai simte, *n-are creeri*”, „vorbesc de scriitorii buni, nu de orice *plevușcă*” etc. (s.n.).

89. *Românul*, II, nr. 40, 19 februarie/3 martie 1912, p. 1—3.

iar determinantul „bun” nu este hotărît doar de un singur factor. Preluînd clasică idee a circulației banilor, lansată cu sute de ani înainte de către mitropolitul transilvănean Simeon Ștefan ca obiect de susținere a unei admirabile comparații pe marginea valabilității în limbă, viabilității și valorii germinative a cuvintelor celor mai răspîndite, a capacității lor de derivare, Coșbuc subliniază și însemnătatea cunoașterii generale a sensului cuvîntului și folosirii lui, de către „toți Români”, în „aceeași accepțiune”. Ideea este ilustrată prin cîteva exemple care vin, îndeajuns, în sprijinul celor arătate mai sus. Se vede, de pildă, cum alăturarea latinescului *morb* și a slavonului *boală* susține, numai prin simpla lor rostire, fără necesitatea unor probe deosebite — cu toate că scriitorul, în expunere, recurge și la asemenea dovezi — valabilitatea opiniilor lui Coșbuc. Acceptarea de către spiritul limbii a celui din urmă („boală”) s-a făcut pentru faptul că, dacă pe primul „l-au împrumutat cărturarii”, pe cel de al doilea — „pe cestalt”, cum spune Coșbuc — l-a împrumutat „poporul întreg”, iar o asemenea „cauțiune(a) e mult mai sigură (...) căci la orice caz, poporul întreg e mai veche casă și mai de încredere decît casinourile și cluburile cărturarilor” (90). Ceea ce poate însă influența această firească explicație, născută din realitatea înconjurătoare și din evoluția lucrurilor, este — relevă comentariul — „amestecul” direct sau indirect al scriitorilor care prin menirea lor și natura situației „au nemărginita răspundere de felul cum se desfășură drumurile intelectuale ale unui popor”, ei fiind, în primul rînd, „cei chemați să hotărască în chestia asta a cuvintelor”. Cu toate acestea, *rolul principal revine poporului* („marele chemat”) și ar fi ridicol, se constată, în continuare, în articol, să nu se vadă «lipsa de trăinicie a oricărei încercări de a „creea” o limbă prin speculațiuni gramaticale» (91).

Coșbuc consideră că există o interdependență între *popor* — *scriitor* — *cărturar*, ultimul cuvînt avînd, aici, nu înțelesul general, cu care sîntem obișnuiți, ci numai pe acela de lingvist.

În hotărîrea alegerii unui cuvînt sau a altuia mai influențează însă, după cum, de altfel, anticipam, și *frumusețea acestuia, a limbii* («Altfel de ce te-ai entusiasma de un scriitor care „serie frumos”?»), precum și — „criteriu și mai superior” (sic!) —

90. *Ibidem.*

91. *Ibidem.*

cuvinte. Secretul perenității lor se explică și printr-un alt factor, *esențial*, dar care nu totdeauna figurează pe lista argumentelor obligatorii deși a fost rostit, în fiecare veac de cultură românească, încă de pe vremea cronicarilor. Spiritul limbii române, neconformist, le-a adaptat, le-a „rumânizat”, după cum spunea un mare cărturar al veacului trecut.

Iată, deci, cum, deși din motive afective — dragostea de „neam și limbă” — G. Coșbuc se simte atras spre cuvintele de origine latină, el se simte, totuși, obligat să facă mențiunea că „Cele trei latine sunt crengi moarte, cele trei slavone sunt copacii vii” (92). În aceste condiții, desigur, motivația scriitorului nu mai necesită explicații, iar întrebarea, subînțeleasă încă din titlul articolului, obține răspunsul cerut.

*
* * *

Rîndurile de față nu și-au propus să facă o analiză a publicisticii lui George Coșbuc și cu atât mai puțin a prozei sale. De altfel, în spațiul restrîns afectat, ar fi fost și foarte greu, fiindcă scriitorul, cunoscut de masa largă a cititorilor mai mult în calitate de poet și de traducător, este, după cum s-a putut vedea chiar și numai din cele câteva articole discutate, și un remarcabil publicist, autor a zeci și zeci de articole pe teme din cele mai variate.

Nu ne-am propus nici măcar analiza completă a unei singure categorii tematice din scrierile publicistice ale lui Coșbuc, operație la fel de dificilă în condițiile unui mare număr de articole, puțin cunoscute și împrăștiate în numeroase publicații (93), și care pînă în prezent nu au fost adunate într-o cuprinzătoare culegere. Întreprinderea este anevoioasă și pentru faptul că publicistica lui Coșbuc se caracterizează nu numai prin numărul mare de articole ci, după cum s-a putut observa, și prin bogăția de idei, printr-o mare varietate tematică cu o largă posibilitate de sistematizare pe probleme, uneori chiar și în interiorul aceleiași teme, prin multiple preocupări care, evident, ar fi greșit să credem că pot fi limitate la cele câteva titluri menționate în articolul de față (94).

92. *Ibidem*.

93. Istoria literară atestă și multe articole sau studii, în special pe teme de limbă, nepublicate, rămase în manuscris. Vezi *Cuvîntul introductiv* al lui Al. Dușu la G. Coșbuc, *Despre literatură și limbă*, p. 5.

94. Bunăoară, probleme ale limbii românești sînt reluate în numeroase alte articole cu cele mai felurite direcții orientative. De la

În aceasta constă, în primul rând, greutatea epuizării, într-un mănunchi de pagini, fie și numai în datele lui generale, a unui asemenea subiect. Se pot schița doar contururi, se pot reactualiza și repune în circulație idei, ceea ce a și fost, de altfel, în dorința autorului acestor rînduri.

Am făcut aceste mențiuni pentru faptul că — este cunoscut — cei mai mulți scriitori rămîn în patrimoniul spiritual al unui popor printr-o singură latură a activității lor, de obicei prin cea dominantă ca reușită și, uneori, ca proporții. Ideea este, îndeobște, valabilă, și pentru scriitorii care reprezintă un nume de mare prestigiu sau pentru cei care s-au încercat, cu forțe vizibil apropiate, în mai multe genuri literare. De la o asemenea apreciere nu a făcut excepție, se știe, nici G. Coșbuc.

Dar, este de la sine înțeles că excepții, totuși, există în orice literatură, deci și la noi, și, în mod normal, în rîndul acestora este, credem, cazul să fie inclus, prin proza sa publicistică, și George Coșbuc, creator care, pe nedrept și eronat, a fost considerat „mare” aproape în exclusivitate numai ca poet. Și aceasta cu atît mai mult cu cît, chiar și făcînd abstracție — deși într-o judecată globală un atare procedeu nu e permis — de proza *literară* a lui Coșbuc (mai cunoscută și, în felul ei, merituosă), lectura atentă a publicisticii sale îngăduie încadrarea poetului transilvănean în rîndul artiștilor multilateral realizați, în rîndul creatorilor — cu adevărat mari, ne convinge că scriitorul de primă mărime în poezie, în ega-

prozaice chestiuni axate pe frecvente dezacorduri gramaticale, pe întrebuintarea abuzivă a unor cuvinte ori pe folosirea, transferată în ridicol, a unor expresii parazit — exemplificatele „ticuri literare” — la combaterea „maniei” diminutivelor sau la notarea sugestivelor modele de utilizare, inconștientă și „monstruoasă”, în agramate construcții sintactice („O, sancta stupiditas!”), a prepoziției **pentru** („cea mai glorioasă operă de distrugere a sintacticei române”), pînă la dezbaterea necesității neologismelor, provincialismelor în limba noastră sau la discutarea elementelor de întîlnire dintre limba română și limba latină cu alte limbi romanice, de la studiul unor probleme propriu-zise de limbă literară românească, pînă la chestiuni de vocabular, de origine a unor cuvinte, de analizare a unor presupuse numiri dacice sau, în genere, de onomastică românească, toate acestea au fost, în permanență, în atenția scriitorului G. Coșbuc fiind împlinite în spiritul dragostei pentru cultura națională, din dorința de a sădi convingerea în frumusețea artistică și în adîncimea de gîndire a folclorului nostru literar și, nu în ultimul rînd, dintr-o rară și neobosită pasiune „pentru limba noastră românească”.

lă măsură traducător, este și autorul unor excelente pagini de proză.

Parcursul acestor pagini ne face în același timp dovada, odată în plus, că poezia, singură, nu izbuțește să pună în deplină lumină personalitatea artistică a lui G. Coșbuc, să ne-o înfățișeze în întregul ei, așa cum a fost ea în adevăr.

Fiindcă, paradoxal — și departe de noi gândul de a minimaliza cu ceva ceea ce însuși timpul a consacrat — tocmai poezia, respectiv limitarea judecării valorice numai la poezie, este aceea care îngustează aprecierea de ansamblu asupra operei, exact prin ceea ce Coșbuc este *numai Coșbuc* și nu altul, și anume prin originalitatea sa. În aceasta se găsește, în primul rând, explicația că însemnările de față și-au propus să se ocupe de aspecte mai puțin cunoscute ale activității sale literare. Totodată, raliindu-ne la opiniile formulate de alți cercetători ai publicisticii lui Coșbuc, de aici se desprinde și ideea că, în studiile viitoare ale operei sale, proza ridică și se recomandă prin câteva elemente de noutate, într-un fel, chiar inedite. Pe de o parte ea justifică părerea că o bună parte a operei lui Coșbuc — timp îndelungat neglijată și necunoscută de marele public — își așteaptă, încă, cercetătorul. Pe de altă parte, după apariția, în 1960, a unei culegeri din articolele lui George Coșbuc — amintita ediție a lui Al. Dușu, în totalitatea ei reușită și, ca selecție, corect asamblată, dar insuficientă pentru cei care vor să știe mai multe despre poet, care vor să-l cunoască în diferite ipostaze — s-a sperat în repararea acestei prelungite și inexplicabile „uitări”, în editarea, în sfârșit, a unui (cel puțin!) dens volum din scrierile sale publicistice (95).

95. Este de neînțeles cum publicarea operei lui Coșbuc, această „veche cerință a culturii noastre”, după cum se exprimă G. Scridon în „notă” asupra ediției sale (*Opere alese*, I, Poezii, Colecția „Scriitori români”, E.P.L., București, 1966), a putut aștepta atita vreme. Deși de la moartea lui Coșbuc au trecut cincizeci de ani, abia recent, în 1966, și-a făcut apariția un prim volum dintr-o serie „cuprinzătoare” de „Opere alese” care „își propune să cuprindă, pentru întâia oară (s.n.) cea mai mare parte din opera lui George Coșbuc”.

Ediția, după mărturia lui G. Scridon, este organizată pe mai multe „secțiuni”. În cea de „a II-a” (câte volume?) vor fi incluse „o parte” (cît de mare?) din scrierile în proză, literare și publicistice, ale lui Coșbuc. Prin aceasta, fără îndoială, se repară o mare nedreptate făcută unui scriitor care aparține celor mai înalte vîrfuri ale literaturii

Dar, revenind, pentru a putea încadra și rezuma în câteva concluzii cele expuse pînă aici, este necesar să precizăm că scopul pe care l-am urmărit în rîndurile de față a fost acela — după cum, de altfel, credem că a reieșit încă din ipotezele formulate în partea introductivă a lucrării, iar mai apoi din analiza articolelor — de a contribui la amplificarea imaginii despre Coșbuc scriitorul, prin completarea tabloului operei sale cu o serie de observații pe marginea articolelor pe teme literare, lingvistice sau folclorice. Scopul lucrării a fost, totodată, acela de a sublinia contribuția poetului la cunoașterea acestui valoros patrimoniu al spiritualității românești și universale care este folclorul. Vorbind despre felul în care Coșbuc comentează creația orală este necesar, de asemenea, să se facă observația că poetul și-a creat merite deosebite în talmăcirea mitologiei populare, aducîndu-și, în același timp, aportul la împrăștierea unor superstiții și credințe deșarte, contribuind, prin urmare, la culturalizarea poporului. Se subliniază, astfel, și prin acest gen de scrieri, cît se poate de clar, ideea legăturii sale, prin cele mai trainice fibre, cu masele din rîndul cărora s-a ridicat.

În comentariile sale despre diferitele genuri și specii ale creației populare, Coșbuc dovedește nu numai solide și multilaterale cunoștințe teoretice, ci și o mare finețe de analiză, un spirit receptiv și pătrunzător, o intuiție sigură a valorii artistice a acesteia, a întregii game de frumuseți cuprinsă în folclor. Remarcabilă este la el metoda de analiză a zicalilor, prin confruntarea lor în contextele diferite în care apar. Scriitorul vedește interes și calitate pentru analiza proverbelor din punct de vedere semasiologic, ceea ce îl situează printre premergători, iar metoda sa de cercetare se apropie de metodele moderne ale studiului limbii.

Din proverbe, scoate concluzii privind viața poporului. Neaducînd, în aparență, elemente noi, meritul lui Coșbuc constă în

române (!). Avem însă convingerea că proza lui Coșbuc își poate găsi însă locul, după cum spuneam și în text, și într-o culegere — de asemenea „cuprinzătoare” — care să se adreseze marelui public.

Deși tardivă, inițiativa publicării operelor lui Coșbuc se cere însă continuată fără obișnuitele întirzieri editoriale pentru ca efortul lui G. Scridon să-și atingă cît mai curînd țelul, iar apariția volumelor următoare să fie, și pe mai departe (ceea ce trebuia să se întîmple nu în 1966, ci cu mult mai înainte!), o adevărată sărbătoare literară.

faptul că el nu rămîne, ca cei mai mulți cercetători dinaintea sa ai creației orale, la *enunțarea* unor adevăruri despre viața poporului, ci, pătrunzînd în esența lucrurilor, el își și *realizează intenția*.

Deosebit de puternică este și legătura cu tradiția, cu realitățile folclorice românești, cu spiritul național și cu pămîntul strămoșesc, cu oamenii lui, Coșbuc anticipîndu-l în acest fel pe Sadoveanu. În unele studii, el pornește — element de inedit în opera scriitorilor timpului — pe urma miturilor, el *intuiește* — cercetare, mai tîrziu, *desăvîrșită* de Blaga — originea și substraturile lor, ceea ce îi dă posibilitatea de a le identifica, de a contrapune noțiunile de *mit—realitate*. De relevat că, în analiza miturilor, scriitorul nu se lasă antrenat de fanteziile care circulau (Dochia=*Dacia*), ci, spre meritul său, merge pe certitudini (chiar dacă punctul său de vedere ar incita discuții).

Dar George Coșbuc nu este numai un simplu tîlmăcitor de sensuri și semnificații încifrate. El îmbină, ca o necesitate a noului din opera sa, analiza filozofică a textului cu analiza literară și estetică, el este, cu alte cuvinte, un critic literar în toată puterea cuvîntului, un maestru al analizei estetice, un adevărat estetician.

În privința observațiilor sale cu caracter lingvistic se cuvine să remarcăm că părerile lui nu provin dintr-o simplă intuiție, dintr-un înnăscut „dar” al „simțului limbii” — care, evident, și el există — ci din cunoașterea științifică a normelor limbii literare, din capacitatea sa de a le cuprinde, de a le sistematiza sau sintetiza, de a adapta — după caz, critic sau novator, formativ — realitatea de viață la legile limbii, deci, implicit, la dezvoltarea, la evoluția ei (o dovadă în acest sens este că George Coșbuc se dovedește, în general, receptiv la normele ortografice fixate de Academie, care tindeau spre simplificare, și, în ultimii ani ai vieții, își pune în acord noile ediții ale scrierilor sale cu acestea, aducînd cuvenitele modificări de transcriere a textelor).

Este un adevăr istoric — pe care publicistica postului nășăudean îl documentează — că, alături de Eminescu, Slavici, Caragiale, Maioreseu ș.a., George Coșbuc este apărătorul limbii române împotriva imixtiunii acelor elemente alogene care i-ar putea denatura caracterul ei de limbă unitară și echilibrată. Cu un cuvînt, pe linia promovată de „Junimea” și continuată, în Transilvania, de „Tribuna”, G. Coșbuc este antilatinit și, totodată, adversar al purismului, indiferent de nuanța pe care o îmbracă.

Vederile sale în probleme de limbă pornesc, desori, și de la analiza textului literar. Nerespectarea de către unii scriitori a acestui primordial principiu al oricărei munci artistice care este exigența în actul de creație atrage după sine deficiențe de exprimare, imperfecțiuni de formă.

Urmare, în primul rînd, a lipsei de exigență, aceste imperfecțiuni se explică prin mai mulți factori — sau, după caz, îi includ, îi subînțeleg — în rîndul cărora Coșbuc numește absența travaliului artistic, superficialitatea, neglijența în alegerea și folosirea cuvintelor sau necunoașterea sensului lor. Convingerea intimă a lui Coșbuc este că în probleme de limbă arbitrarul nu poate hotărî, că în acest domeniu nu există modele absolute, iar orice încercare de a impune norme de scriere care nu sînt în spiritul limbii este sortită eșecului. Singurul dascăl al adevăratului scriitor trebuie să fie poporul.

Pe asemenea temeiuri solide se sprijină argumentația lui Coșbuc în probleme de limbă și de aici pornește el cînd cere scriitorilor claritate în exprimare, proprietatea termenilor, precizia și limpezimea frazei, evitarea repetițiilor supărătoare, a „ticurilor literare”, în general a balastului lingvistic care îngreunează înțelegerea conținutului și creează dificultăți de formă în dauna expresiei artistice (96).

Aprecierile noastre cu privire la opera publicistică a lui Coșbuc, deși au ca punct de plecare și se referă la un restrîns număr de titluri, sînt, desigur, valabile la majoritatea articolelor poetului. Parcurgerea integrală a publicisticii sale ar dezvălui, în mod cert, noi aspecte ale personalității scriitorului, ar defini mai concret valoarea de ansamblu a scrierilor sale de acest gen, dar, în

96. Avînd în vedere că articolele comentate au apărut în presa arădană, sau și în cea arădană, ar fi fost, în încheiere, poate binevenite și niște concluzii cu privire la prezența lui George Coșbuc în publicațiile locale. Dar, deoarece lucrarea abordează probleme de un interes mai larg care, prin însemnătatea lor, în general, le încadrează și pe cele locale, iar în articolul profesorului I. Niciu, **Coșbuc și Aradul** (la ale cărui concluzii subscriem), sînt reținute datele esențiale ale acestei colaborări, considerăm mai potrivită enumerarea aici a celor mai importante idei, decît dezvoltarea lor în text. Iată-le, în rezumat:

1. Numeroase scrieri în versuri sau proză, celebre mai tîrziu, sînt tipărite, pentru prima oară, în presa arădană.

același timp, ar întări — nu avem nici o îndoială — și ideile formulate în rîndurile anterioare.

Nu am fost călăuziți în întreprinderea noastră de dorința de a dezgropa, neapărat, contribuții coșbuciene „uitate”. O dovadă în acest sens este faptul că au fost discutate și articole incluse în antologia alcătuită de Al. Duțu. Am avut în vedere, de fiecare dată, natura realmente aparte și interesantă a unui conținut, înlănțuirea atractivă și inteligentă a argumentației chiar dacă, pentru specialiști, înglobarea, *aici*, a unora dintre articole, și comentariul care a însoțit textul și prezentarea lui — cazul explicării, spre exemplu, al legendei Dochiei — nu aduc, ca fond de idei, nimic nou.

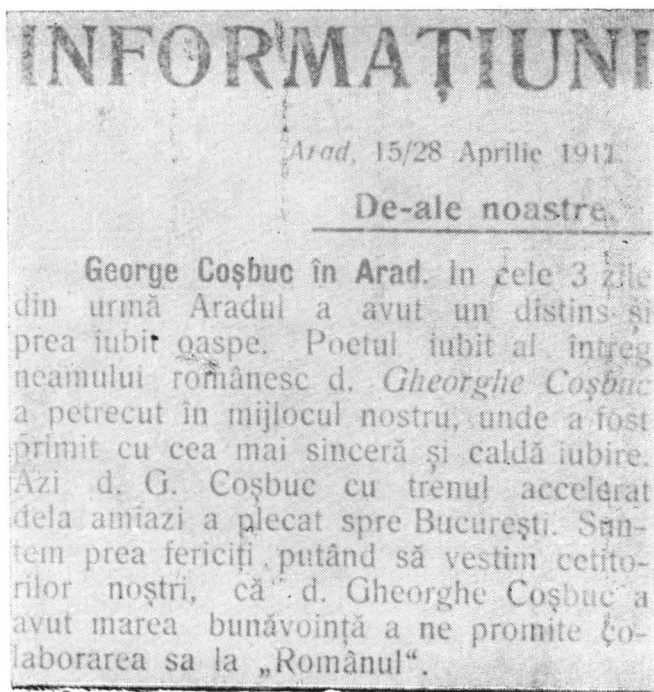

Fig. 7. Ziarul *Românul* vestind prezența poetului la Arad.

2. Coșbuc contribuie prin operele sale la îmbogățirea preocupărilor și tematicii periodicelor locale.

3. Activitatea literară și publicistică desfășurată în coloanele presei arădane o continuă, prin tot ce are mai caracteristic și mai pozitiv, pe cea din paginile „Tribunei” din Sibiu.

4. Prin ideile și sentimentele aici dezvoltate, prin prestigiul numelui său, Coșbuc contribuie la întărirea unității naționale.

În ce privește măsura reală a contribuției lui Coșbuc la dezvoltarea culturii românești, singurele în drept să hotărască, înaintea oricăror altor concluzii, sînt, de bună seamă, scrierile sale, numeroasele și variatele sale scrieri, în poezie, proză, publicistică sau traduceri. Dacă, totuși, am înserat în cuprinsul însemnărilor noastre, uneori încercînd să le interpretăm, o parte din ideile lui Coșbuc despre limbă și literatură, aceasta am făcut-o din dorința, modestă și — o știm — incomplet realizată, de a readuce în actualitate un sector neglijat al activității scriitorului, publicistica, și pentru a reaminti, dacă mai era cazul, că cel care a fost cunoscut ca un talentat și autentic poet a fost, de asemenea, un remarcabil publicist, precum și — nu în mai mică măsură — un eminent și de bun simț cunoscător și judecător al limbii și literaturii, al folclorului românesc.

PRÉOCCUPATIONS CONCERNANT LA LANGUE ET LA LITTÉRATURE DANS L'ACTIVITÉ JOURNALISTIQUE DE GEORGES COȘBUC

Résumé

Celui qui prononce le nom de Georges Coșbuc pense, en général, au poète Coșbuc. À la base de cette corrélation d'idée il y a, sans le moindre doute, un solide fondement puisque dans la personne de Coșbuc les Roumains ont fait acquisition, de l'un des plus importants créateurs de leur nation, écrivain d'une grande originalité, profond novateur de l'expression et de la forme poétiques, un remarquable représentant du spécifique national roumain, par-delà les frontières.

Mais, par paradoxe, c'est toujours la poésie qui, grâce à son timbre personnel et à sa force d'adhésion auprès des lecteurs, a été l'un des facteurs qui avaient contribué, indirectement, à estomper les autres aspects de l'activité de l'écrivain. C'est que Coșbuc n'est pas seulement un remarquable poète, mais également un prosateur qui a su enflammer sa nation aux idéaux de la lutte pour la liberté, le publiciste de talent, aux préoccupations multiples, un éminent traducteur, inégalé jusqu'à présent dans quelques titres, de quelques-unes des oeuvres signées par des classiques de la littérature universelle (Homère, Firdousi, Saadi, Dante, Camœns etc.).

Et pourtant, bien que considéré comme l'un des grands classiques de la littérature roumaine, G. Coşbuc ne bénéficie pas encore, à cinquante ans de sa mort, d'une édition d'oeuvres complètes ou—excepté la poésie et, en partie, la prose littéraire qui ont été, surtout celle du début, plus au centre de l'attention des maisons d'éditions — au moins d'un recueil de morceaux choisis et des plus représentatifs pris dans tous les genres littéraires qu'il avait cultivés. Par exemple, les nombreuses et, dans la plupart des cas, ses précieuses pages de journalisme restées, en grande partie, dans les pages de la presse d'autrefois, sont presque totalement ignorées du grand public.

Leur connaissance se borne aux titres peu nombreux compris dans les quelques recueils parus à de grands intervalles (le dernier en 1960) et réduits à des proportions surprenantes.

Même les études critiques, à l'exception de quelques contributions de la dernière décennie (G. Scridon, Al. Duţu et d'autres), quoique nombreuses, se sont limitées surtout à la poésie, parfois même à la prose littéraire et aux traductions. Voilà ce qui explique pourquoi l'oeuvre de G. Coşbuc n'est pas, dans son ensemble, connue.

Le présent ouvrage, sans avoir la prétention de résoudre les multiples problèmes soulevés par l'activité de journaliste de G. Coşbuc, s'est proposé d'en faire ressortir quelques-uns de ses traits les plus importants. Il est bon de le préciser dès le début que ce chapitre méconnu des oeuvres de Coşbuc renferme un grand nombre d'articles, imprimés pour la plupart.

Il est révélateur de montrer que Coşbuc a collaboré à 41 journaux et revues, dans les colonnes desquels il a publié, outre ses écrits en prose de nature littéraire, plus de 250 articles sur les thèmes les plus variés et les plus intéressants dont il ne manque pas des pages d'histoire et, surtout, de critique littéraire, articles concernant des problèmes de langue, réflexions en marge de certains proverbes ou dictons, interprétations, commentaires de certaines traditions ou légendes, appréciations concernant différentes espèces de la création orale ou bien des jugements ensemble portant sur le folklore littéraire roumain et universel, ainsi que des articles à caractère socio-culturel, à teneur de lutte contre les superstitions, de médecine populaire, ou, en général, de science vulgarisée.

De ces multiples préoccupations de G. Coşbuc, l'auteur ne s'est arrêté que sur quelques articles à thèmes de langue, littérature et folklore, publiés en trois publications périodiques d'Arad, dont Georges Coşbuc avait été le constant et fidèle collaborateur, à part quelques interruptions, pendant plus de 15 ans (23 Janvier 1897 — 28 Avril 1912). Durant cette période, on rencontre sa signature plus de 130 fois dans la presse d'Arad.

Des 9 articles développés dans l'ouvrage, 7 ont été publiés dans la „Tribune du Peuple”: *Il a attrapé la caille par la queue*—dicton commenté—numéro 64/1898; *Dictons expliqués y compre-*

nant 3 autres proverbes commentés, nr. 2/1898; *L'Ours*, nr. 67/1898; *Absurdité d'une explication*, nr. 70/1899; *Tics littéraires*, nr. 102/1899; *Curiosités de la langue roumaine*, nr. 90/1900; 1 a paru dans la „Tribuna”, *Les Remèdes populaires*, nr. 243/1904, et 1 dans le „Românul”, *Latin ou slave*, nr. 40.1912.

Le but poursuivi dans les présentes lignes, par la mise en discussion de ces articles, a été celui de contribuer à l'amplification de l'image de Coşbuc écrivain, par le complètement du tableau de son oeuvre avec une série d'observations qui, en majeure partie, sont également valables pour les autres articles à thèmes littéraires, linguistiques ou folkloriques, alors que par certaines d'autres appréciations même pour l'oeuvre journalistique toute entière de Georges Coşbuc. De cette manière, l'ouvrage vise à mettre en relief la contribution de Coşbuc à la connaissance de ce précieux patrimoine de la spiritualité roumaine et universelle que représente le folklore. En parlant sur la manière dont Coşbuc s'est pris dans l'oeuvre de commenter la création orale, il est nécessaire de faire observer que celui-ci s'est créé des mérites particuliers dans l'interprétation mythologique populaire, tout en apportant sa contribution à dissiper les superstitions et les fausses croyances, bref, la diffusion de la culture dans les masses populaires. Ce genre d'ouvrages ne font que souligner encore davantage, et le plus clairement possible, l'idée de ses liens, et des plus solides, avec le peuple des rangs duquel il est issu.

Dans ses commentaires sur les différents genres et espèces de sa création orale, Coşbuc fait preuve non seulement de solides connaissances théoriques et multiformes, mais également d'une grande finesse d'analyse, d'un esprit réceptif et pénétrant, une intuition sûre de la valeur esthétique de celle-ci, de toute la gamme de beautés qu'enferme le folklore. L'ouvrage fait également ressortir que dans la personne de Coşbuc on ne rencontre pas seulement un simple interprète des sens et de significations chiffrés, mais qu'on y fait la connaissance d'un critique littéraire dans toute la puissance du mot, d'un maître de l'analyse esthétique.

Quant aux remarques de nature linguistiques présentes dans les articles de Coşbuc, il est bon de faire observer que ses opinions ne proviennent pas d'une simple intuition, d'un don inné du „génie de la langue” — qui, sans doute, existe lui aussi — mais de la connaissance scientifique des normes de la langue littéraire, de la capacité de les embrasser, de les systématiser ou synthétiser, d'adapter—selon le cas, critique ou novateur, formatif — la réalité de vie aux normes de la langue.

Une vérité historique que l'activité journalistique du poète de la ville de Năsăud vient prouver c'est qu'à côté d'Eminescu, Slavici, Caragiale, Maiorescu etc., G. Coşbuc est le défenseur de la langue roumaine contre l'immixtion des éléments allogènes qui pourraient dénaturer son caractère de langue unitaire et équilibrée. En un mot, la ligne promue par „Junimea” est continuée, en Transylvanie, par la „Tribune”. G. Coşbuc est antilatiniste et à

la fois, adversaire du purisme, indépendamment de la nuance qu'elle revêt.

Très souvent, ses remarques, quant à la langue, résultent de l'étude attentive de la littérature de l'époque autant que de sa foi dans la nécessité de l'exigence dans l'acte de création artistique. C'est la méconnaissance de ce principe primordial qui amène les déficiences dans la manière de s'exprimer, les imperfections de forme.

La conviction intime de Coşbuc c'est que, dans des problèmes de langue, l'arbitraire ne peut rien décider, personne ne pourrait s'arroger le droit de décréter des vérités absolues. Le peuple doit être le vrai maître de tout écrivain. Les nombreux exemples fournis par Coşbuc sont une preuve que les imperfections de forme sont engendrées et accompagnées de tout un ensemble de facteurs contre lesquels il nous met en garde dans ses articles. Il s'y agit du manque du travail artistique, de la superficialité, de la négligence dans le choix et l'emploi des mots, de la méconnaissance de leur sens. C'est pourquoi, dans un article paru en 1899, il lance une sévère, mais légitime remarque : „beaucoup parmi nos écrivains actuels ne connaissent pas le sens juste des mots”.

L'argumentation de Coşbuc en matière de langue repose, par conséquent, sur des fondements solides et c'est de là qu'il part lorsqu'il prétend aux écrivains clarté dans l'expression, propriété des termes, précision et limpidité de la phrase, élimination des répétitions fâcheuses — „des tics littéraires”, tels qu'il les appelle dans un article—et, en général, du ballast linguistique qui rend difficile la compréhension du contenu d'idées et crée des difficultés de forme, aux dépens de l'expression artistique.

Vu les mérites d'ensemble de l'activité journalistique de Coşbuc, l'auteur, en conclusion, est d'avis qu'il serait nécessaire de reconsidérer les opinions concernant la contribution de Coşbuc au trésor de la culture roumaine, englobant en sa personne non seulement un grand poète, mais l'écrivain complet, à réalisations multiformes.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1-3 — Journaux d'Arad dont Georges Coşbuc a été le collaborateur : 1. *Tribuna poporului* (1897—1903); 2. *Tribuna* (1904—1912); 3. *Românul* (1911—1916; 1918—1919).
- Fig. 4 — Le buste de Georges Coşbuc érigé devant le Palais Culturel d'Arad.
- Fig. 5 — Une page de *Tribuna* (No. 243/1904) où parut l'article „Remèdes populaires”.
- Fig. 6 — Première partie de l'article „Latin ou slave”
- Fig. 7 — Le journal *Românul* (No. 83/1911), annonçant la présence de l'écrivain à Arad.

LUCIAN BLAGA COLABORATOR AL REVISTEI ARĂDENE
„PAGINI LITERARE”

de HORIA MEDELEANU

La 1 martie 1916, apărea la Arad primul număr al unei reviste cu aspect elegant, purtînd pe frontispiciu titlul *Pagini literare*. Revista își propunea, într-o „Chemare” patetică, adresată scriitorilor rămași acasă, să țină sus „Steagul literaturii românești” din Transilvania, în vremurile de viforniță și cumpănă ale războiului : „Veniți dar cu toții, să închegăm rîndurile rărite, și umăr la umăr, să ridicăm steagul ce ni s-a smuls din mîini !... Uraganul suflă tot mai cotropitor, drapelul filfîie, zbătîndu-se cu desnădejdie. Să nu-l părăsim !” (1).

Cîteva personalități culturale ale Transilvaniei, printre care scriitorii Ion Agîrbiceanu și Al. Ciura, istoricul Ioan Lupaș, filologul Nicolae Drăgan, botanistul Al. Borza, la care se adaugă poeții Emil Isac și Aron Cotruș, răspund la inimosul apel, lansat de la Arad, depunîndu-și colaborarea în paginile revistei.

Alături de aceștia își face loc un necunoscut, pe atunci, dar care avea să devină unul din stîlpîii de susținere ai culturii românești

Fig. 1. Revista *Pagini Literare* (1916) de la Arad. Pagină de titlu.

1. *Pagini Literare*, I, p. 1.

moderne: Lucian Blaga. Nu împlinise încă 21 de ani și era atras de glasurile de sirene, de pe țarmurile înalte ale filozofiei. Până la suprimarea *Paginiilor literare* de către autoritățile maghiare, în iulie 1916, în momentul intrării României în război, rubrica de filozofie din această revistă va fi înțată exclusiv prin articolele cu semnătura lui Lucian Blaga. Colaborarea la *Pagini literare* nu este

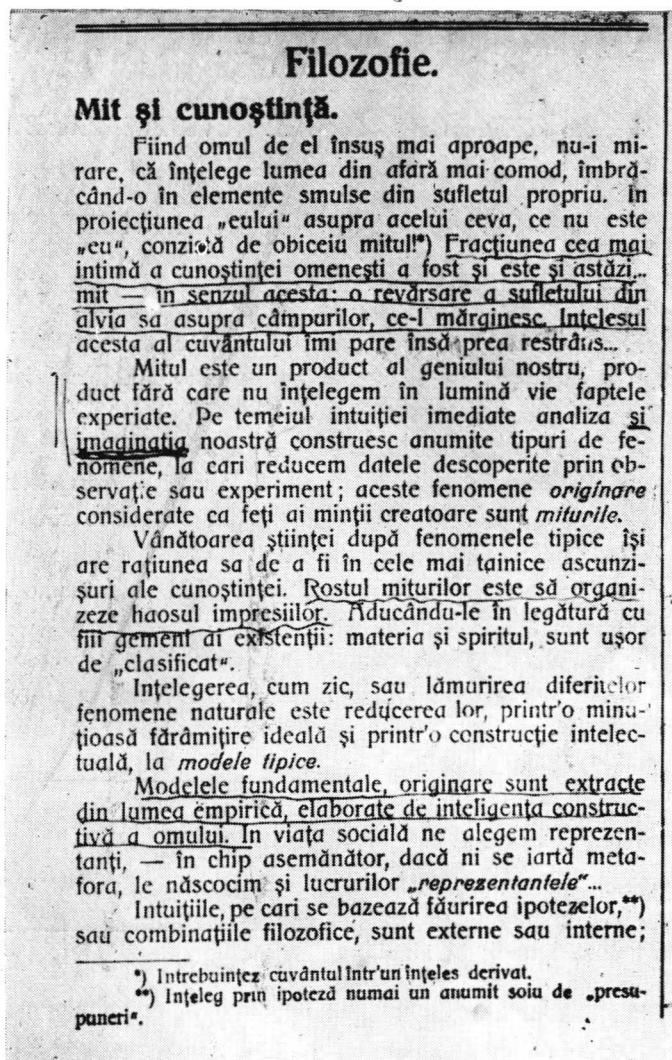

Fig. 2. Primul articol publicat de Blaga în revista *Pagini literare*.

pomenită de către Blaga în „Hronicul și cîntecul vîrstelor” și nu este semnalată de către cercetătorii operei sale, deși are darul să ne deschidă o perspectivă mai largă asupra debutului său scriitoricesc. În această revistă publică Blaga „Mit și cunoștință” (2), „Două tendințe în teoria cunoștinței” (3), „Ipoteze indiferente” (4), „Problemele fantomă” (5). Sînt articole în care Blaga se află în căutarea de sine, punîndu-și marile întrebări ale minților cugetătoare dintotdeauna și schițînd totodată primele răspunsuri proprii, care vor fi preluate în opera de maturitate, ca niște lait-motive în desfășurarea unei simfonii împlinite. Din această pricină, putem considera articolele din *Pagini literare* de la Arad, ca fiind primul moment constitutiv al operei lui Lucian Blaga. Semn al vocației sale sigure și al spiritului său constructiv, Blaga se oprește, de la debutul său tipărit, asupra teoriei cunoașterii, considerată ca temelie a oricărui edificiu filozofic încheșat.

„Ce teorie a cunoștinței adoptezi, este un pas de importanță enormă pentru viața spirituală — afirmă Blaga în primul său articol din *Pagini literare*, „Mit și cunoștință” — căci teoria cunoștinței nu este o simplă teorie între multe altele, ci începutul strălucit sau dezastruos al unei adînci sau mărginite concepții despre lume” (6). Convingerea aceasta apare și în articolul „Două tendințe în teoria cunoștinței”, în care apreciază că „nu putem face un singur pas filozofic fără de a da răspuns grelelor întrebări” generate de problemele cunoașterii. „Credința despre natura, legile, marginile, normele cunoașterii, spune Blaga, nu poate rămîne fără răsunset în concepția noastră despre lume” (7). Este o împrejurare pe care o va confirma filozofia lui Blaga însăși, atît de organic legată de suportul său guoseologic. Incercînd jalonarea unui drum propriu, în articolul „Două tendințe în teoria cunoașterii”, Blaga ia în dezbateră soluția adusă de reprezentanții empirismului și cea care se întemeiază pe a apriorismului kantian.

„Unora dintre cugetători le place să creadă, că lumca este

2. *Ibidem*, II, p. 40—41.

3. *Ibidem*, III, p. 58—59.

4. *Ibidem*, VI, p. 119—120.

5. *Ibidem*, IX—X, p. 185—186.

6. *Ibidem*, II, p. 41.

7. *Ibidem*, III, p. 58.

aşa cum o vedem, o pipăim şi o auzim"... „Nu, răspund alţii, lumea nu este aşa cum o simţim, ea trebuie construită prin puterea creatoare a inteligenţei, pe temeiul intuiţiilor imediate” (8). Atitudinea lui Blaga nu înclină spre aceste soluţii : „Nici una din partide nu cred să-şi fi sprijinit în chip definitiv teza, (...) de farmecul dilemelor nu eşti scutit nici de partea celor care sînt pentru constantele raţionale, nici de acelora, care se închină la altarul intuiţiei pure” (9). Şi într-un caz şi în altul, „Problema cunoştinţii este pusă sub un unghi de vedere prea general”, consideră Blaga. În ceea ce-l priveşte, el doreşte „o teorie a cunoştinţei dincolo sau mai presus de adevăr şi ficţiune — un lucru care nu s-a prea întreprins pînă astăzi” (10).

Cu această exaltare juvenilă, Blaga se angajează pe un drum nebătătorit, căutînd o soluţie personală la această dificilă problemă pusă de cugetarea umană. În ce măsură a reuşit sau nu a reuşit această tentativă, în cuprinsul întregii opere a lui Blaga, nu este în intenţia rîndurilor de faţă să arate. Găsim însă, că este de cel mai mare interes pentru cercetătorul care năzuieşte explicarea acestei opere atît de complexe, să observe apariţia, în însuşi titlul unui articol de debut, a unui concept cu rost fundamental în cugetarea lui Blaga : conceptul de „mit”.

Este surprinzător să găsim, în primele consideraţii despre „mit”, din articolul „Mit şi cunoştinţă”, formulată convingerea lui Blaga despre cunoaştere, ca funcţie a fanteziei mitice, a imaginaţiei revelatorii : „Mitul este un product al geniului nostru, produs fără care nu înţelegem în lumină vie faptele experiate. Pe temeiul intuiţiei imediate analiza şi *imaginaţia* (s. n.) noastră construiesc anumite tipuri de fenomene, la care reducem datele descoperite prin observaţie sau experiment : aceste fenomene originare, considerate ca feţi ai minţii creatoare, sînt miturile” (11).

Substanţa acestor consideraţii o vom găsi — dezvoltată — în paginile eseurilor sale de mai tîrziu sau — comprimată — în unele definiţii lapidare : „Mitul constituie încercarea de a revela un mister cu mijloace de imaginaţie” (12).

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*, p. 59.

10. *Ibidem*.

11. *Ibidem*, II, p. 40.

12. L. Blaga, *Despre gîndirea magică*, p. 7.

Articolul „Mit și cunoștință” scoate la iveală credința timpurie a lui Blaga, că gândirea mitică nu este legată de o etapă istorică determinată : „Frațiunea cea mai intimă a cunoștinței omenești a fost și este și astăzi... mit” (13). Mitul se strecoară în orice viziune metafizică antică sau modernă : „Ne este tuturora evidentă ființa mitologică a științei aristotelice sau a sistemelor de metafizică...”.

„... trebuie să se observe, că aceleași tendințe adânci stau la temelia sistemelor antice ca și la cea a ipotezelor moderne” (14).

Din această pricină, Blaga consideră că nu poate fi învinuit că el însuși a ales perspectiva mitului în problema cunoașterii. De la primele demersuri, din cuprinsul articolelor din *Pagini literare*, mintea sa cugetătoare a încercuit un concept cu un rost adânc în teoria cunoașterii și în însuși ansamblul filozofiei sale, care va deveni, în bună parte, lucru de care era el însuși conștient, o „mitosofie”.

„Să nu uităm însă că în orice viziune metafizică se amestecă... imagini mitice. Pe podișuri metafizice gândirea încetează a deșea de a fi filozofie, devenind ceea ce mai potrivit s-ar putea numi „mitosofie” (15).

Sînt cunoscute eforturile cugetării de maturitate a lui Blaga în scopul legitimării metafizicii. Tentația iscodirii metafizice însă, se manifestă la Blaga în cuprinsul aceluiași articole de colaborare la *Pagini literare*.

„Mintea omenească este însă foarte neastîmpărată și mai curioasă decît o femeie; cu greu vei putea-o îndupleca să renunțe la speculațiile cu privire la acea regiune a lucrurilor, în care, cu mijloacele profane ale experimentului și observației nu putem ajunge” (16). Metafizica este pentru Blaga, încă de la începuturile plămădirii concepției sale, o trebuință esențială. Ea pornește din „adîncul cel mai tainic al personalității noastre” (17).

13. *Pagini Literare*, II, p. 40.

14. *Ibidem*, p. 41.

15. L. Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, în „Trilogia culturii”, București, 1944, p. 488.

16. *Ipoteze indifferente*, în „Pagini Literare”, VI, p. 119.

17. *Problemele fantomă*, în „Pagini Literare”, IX—X, p. 186.

Metafizica poate ajunge la rezultate viabile, crede Blaga, dacă va elimina problemele „imposibile, false, greșit puse”, adică „problemele fantomă” (18).

Articolele publicate în *Pagini literare* de la Arad, vădesc atît dispoziția temperamentală a lui Blaga pentru crearea unui sistem filozofic, cît și existența unui nucleu de gîndire proprie, încheiat din cîteva intuiții și aproximări, în anii și în condițiile istorice, culturale și psihologice ale primului război mondial, înainte de plecarea la Viena. Ele sînt o dovadă a consecvenței cu care cugetarea lui Blaga s-a desfășurat de-a lungul operei, pornind de la primele întrebări și răspunsuri, formulate în anii tinereții.

În urma celor de mai sus, putem considera articolele din *Pagini literare* ca fiind cu adevărat primele „pietre pentru templul” său filozofic, la care trebuie să se oprească oricare cercetător care vrea să surprindă momentul de început al operei uncia din mințile cele mai vast creatoare din cultura românească.

LUCIAN BLAGA, COLLABORATEUR À „PAGINI LITERARE” D' ARAD

Résumé

L'article relève un moment inconnu des débuts du poète et du philosophe Lucian Blaga, les essais philosophiques publiés en 1916, dans la revue *Pagini literare* (Pages littéraires).

De leur analyse ressort, que Lucian Blaga possédait, à cette époque-là avant son départ pour Vienne, un noyau de pensée qui était bien la sienne, formé de quelques considérations fondamentales destinées à s'épanouir dans son système de plus tard.

Quelques-unes de celles-là sont consacrées au concept du „mythe” et à son rôle dans la connaissance.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 — La revue *Pagini literare* (1916) d'Arad. Page de titre.

Fig. 2 — Premier article publié par Blaga dans la revue „*Pagini literare*”.

18. *Ibidem*, p. 185.

MUZEOGRAFIE

ETAPELE DE DEZVOLTARE ALE MUZEULUI JUDEȚEAN ARAD

(Istoric și realizări)

de NICOLAE KISS

Palatul Cultural, acest centru al vieții culturale din orașul Arad, clădit între anii 1910—1913, adăpostește astăzi trei instituții importante ale orașului: Muzeul Județean, Biblioteca Municipală și Filarmonica de Stat. Dintre acestea, muzeul se numără printre cele mai vechi instituții a cărei dezvoltare istorică și activitate merită o atenție deosebită.

Existența unui muzeu la Arad datează din anul 1892, când se deschide, în actuala clădire a Teatrului de Stat, „Muzeul de relicvii 1848—1849” pe lângă care se va organiza și o expoziție arheologică (1). Scopul înființării unui astfel de muzeu a fost cinstirea memoriei eroilor căzuți în această revoluție, în care și orașul Arad a jucat un rol important.

Colecția muzeului era formată din numeroasele obiecte păstrate cu grijă de cetățenii progresiști din oraș și împrejurimi, cât și din multe alte piese adunate printr-o vastă acțiune de colectare și achiziții.

Deși organizarea muzeului a fost la timpul său un mare pas înainte în cultivarea tradițiilor revoluționare și de luptă împo-

1. **Monumente și muzee**, vol. I, București, 1958, p. 229. Vezi și Lejtényi Sándor, **Arad és környeke** (Aradul și împrejurimile), Arad 1912, p. 29—32.

triva jugului habsburgic, acest muzeu de „relicvii” nu a oglindit în mod just adevărul istoric, nici rolul hotărîtor al maselor în desfășurarea evenimentelor revoluționare din Transilvania, muzeul făcînd doar cultul eroilor.

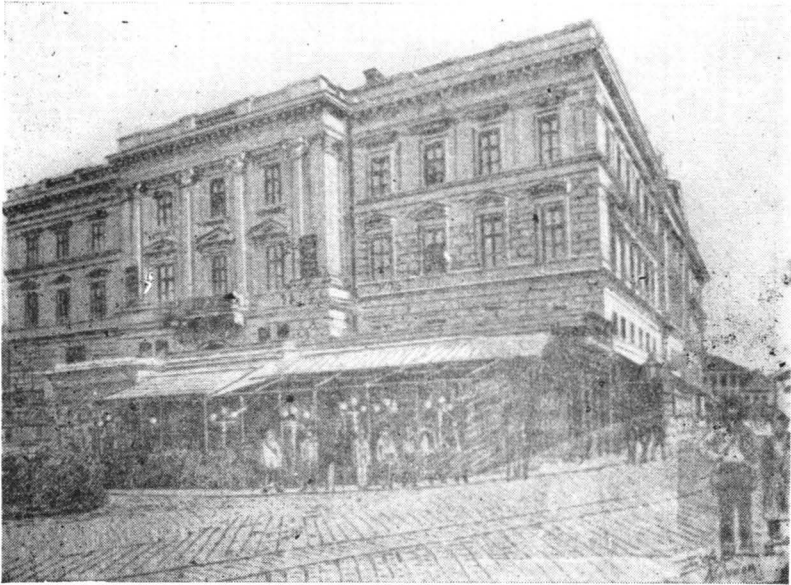

Fig. 1. Teatrul de Stat, primul sediu al muzeului din Arad.

În anul 1901, Societatea Culturală *Kölcsey* (2) din Arad a inițiat construirea unui Palat Cultural, chemat să adăpostească, printre altele (alături de bibliotecă, sala de concerte), și colecțiile de istorie ale muzeului, pe atunci aflate încă în patrimoniul societății amintite. Tot atunci s-a preconizat și înființarea unei galerii de artă pentru care s-au prevăzut, în cadrul palatului, 5 săli spațioase, dintre care două cu luminătoare naturale dinspre acoperiș. Dar, din lipsă de fonduri bănești, ridicarea acestei cetăți a culturii nu a putut fi începută, decît în anul 1910.

În toamna anului 1912, construcția palatului era pe termi-

2. F. Kölcsey (1790—1838), scriitor iluminist maghiar (Vezi și în **Dicționarul Enciclopedic Român**, București, 1965, vol. II, p. 335). Cu numele acestuia a funcționat o societate culturală în Arad, între anii 1881—1949.

nate, iar *colecția Muzeul 1848* a și fost deja mutată în noile încăperi ale acestui edificiu (3).

Intr-o sală mică a palatului s-a expus și *colecția arheologică a muzeului* (4). Acest material provenea din săpăturile arheologice efectuate pe movila „Șanțul-Mare”, în hotarul comunei Pecica, nu departe de Arad, în 1898 și între anii 1901—1902, de

Fig. 2. Palatul Cultural, sediul actual al muzeului.

3. *Az Aradi Kölcsey Egyesület Evkönyve az 1914—1915 esztendőről* (Anuarul Societății Kölcsey) (In continuare prescurtat A.S.K.), anii 1914—1915, Arad, 1915, p. 32.

4. *Ibidem*, p. 33.

către profesorul arădan Ladislau Dömötör, iar în 1910 de către profesorul clujean Martin Roska (5). Straturile de pământ acopereau aici urme de așezări vechi omenești, îndeosebi din epoca bronzului și din epoca dacică.

În cadrul muzeului, o sală de expoziție s-a destinat și colecției de *Istoria orașului Arad* (6), care cuprindea obiecte din perioada feudalismului și capitalismului, expuse fără a avea la bază criteriile științifice de organizare.

În 1913, în cele 5 încăperi destinate acestui scop, se organizează *prima expoziție de picturi*, cuprinzând opere ale clasicilor străini (7). Această colecție de artă plastică, constituie fondul inițial al actualei secții de artă străină cuorpeană.

După o perioadă de stagnare, în timpul primului război mondial, muzeul cunoaște o dezvoltare mai mare în intervalul dintre cele două războaie mondiale.

În vara anului 1923, se reia firul întrerupt al săpăturilor arheologice de la Pecica (8). De acum cercetările — care intră într-o nouă fază — primesc un caracter oficial, fiind sprijinite de autoritățile locale, de către primăria municipiului Arad, și de societățile culturale *Astra* și *Kölcsey*. Se asigură continuarea săpăturilor și în alte locuri de pe raza județului Arad. În anul 1925 încep cercetările în Valea Cremenoasa de lângă Iosășel, localitate care s-a dovedit a fi un centru al paleoliticului transilvănean. Cercetările din această regiune se țin lanț între anii 1925—1930, cu rezultate bogate (9).

În 1930, se întreprind săpături la Socodor și Vârșand, comune bogate în urme arheologice din epoca bronzului. Menționăm că, odată cu aceste săpături, cercetările arheologice sînt întrerupte pe o perioadă mai îndelungată, fiind reluate abia în anii de după eliberarea patriei de sub jugul fascist.

În ceea ce privește activitatea Muzeului revoluției de la 1848, se constată o stagnare completă între cele două războaie mondiale. În schimb, s-a luat inițiativa organizării unui Muzeu al

5. Revista **Hotarul**, Arad, nr. 1—2, 1938, p. 41.

6. **A.S.K.**, 1914—1915, Arad, 1915, p. 33.

7. Coriolan Petranu, **Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș**, București, 1922, p. 121.

8. **Hotarul**, Arad, nr. 1—2, 1938, p. 42.

9. **Ibidem**, p. 36.

Unirii (10), Aradul fiind mult timp centrul luptelor politice pentru eliberarea Transilvaniei. Aici a fost sediul Consiliului Național Român Central, cel ce a desfășurat întreaga activitate de pregătire a Unirii, care s-a hotărât în Adunarea de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918. Acest muzeu a luat naștere însă, mai târziu, la Alba Iulia.

Galeria de artă a muzeului și-a îndreptat atenția între cele două războaie mondiale în direcția realizării unei secții de artă românească. Achizițiile de picturi, mai ales contemporane, de la expozițiile locale și de la Salonul Oficial din București n-au fost însă îndestulătoare pentru alcătuirea unei imagini reprezentative a artei noastre naționale. Colecția de bază a galeriei de artă a rămas, și pe mai departe, arta străină, în mare parte expusă.

O preocupare meritorie a conducerii Palatului Cultural în această perioadă a fost *organizarea unui muzeu etnografic* la Arad cu scopul de a reliefa aspecte din viața satelor românești din fostul județ Arad (11). În acest scop exista deja un fond de materiale depozitate, completat pe parcurs cu noi obiecte etnografice și de artă populară națională, colecționate în comunele din împrejurimi. Acțiunea a găsit un sprijin mai larg. Inspectoratul Muzeelor din Transilvania alocând pentru muzeul etnografic, în primul an bugetar, 1920—1921, 10.000 lei pentru îmbogățirea colecției vechi cu piese noi de acest gen (12). În cele din urmă s-a organizat, într-o încăpere a Palatului, o expoziție cuprinzând interioare țărănești, porturi populare, vitrine cu olărie și alte produse meșteșugărești populare, reprezentative pentru regiunea arădană.

În activitatea expozițională din această perioadă a muzeului din Arad, ca o realizare de seamă poate fi consemnată și organizarea în 1934 a *două camere comemorative* închinată frunțașilor arădani ai luptei pentru Unirea Transilvaniei cu România, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio Pop (13).

Privind, în general, dezvoltarea muzeului din orașul Arad,

10. *Ibidem*.

11. Lazăr Nichi, *Palatul Cultural din Arad*, în „Boabe de griu”, II, nr. 12, București, 1931, p. 518.

12. Coriolan Petranu, *op. cit.*, p. 123.

13. *Arhiva Muzeului Județean Arad* (în continuare A. M. A.), Decizia Primăriei Municipiului Arad, nr. 146.796 31 august 1934.

pînă la eliberare, putem constata că ea a cuprins o perioadă de aproape o jumătate de secol, timp în care s-a dus o activitate mai mult sporadică. Se poate afirma că autoritățile locale nu au dat atenția necesară unei instituții cu un asemenea rol în viața culturală a orașului cum a fost muzeul. Lipsa de cadre de specialitate, de sprijin material susținut etc., au avut o influență negativă asupra expozițiilor, ele fiind organizate fără o bază științifică și cu puține calități educative. Sînt edificatoare în acest sens numeroasele apeluri, păstrate în arhiva muzeului, pe care le-a adresat conducerea Palatului Cultural municipalității. Spre a ne referi, bunăoară, numai la personalul instituției menționăm că, dintr-un raport al Palatului Cultural pe anul 1932, se poate observa că muzeul, împreună cu biblioteca municipiului Arad — situată tot în același edificiu — organizate sub o singură conducere, au avut încadrați, prin schema anului amintit, în afară de profesorul dr. Nichi Lazăr, director al Palatului Cultural între anii 1921—1944, numai 3 funcționari salariați : un bibliotecar — muzeograf (prof. Nestor Covaciu, viitor director), un secretar administrativ și un paznic (14).

Toate aceste neajunsuri s-au răsfrînt, în mod firesc, și asupra vizitatorilor muzeului. Numărul lor era scăzut și se limita, în mare parte, la anumite categorii sociale ale populației orașului și la elevi.

Pentru ilustrarea numărului de vizitatori la muzeu, amintim cîteva date statistice din diferite perioade de activitate. În anul 1909, numărul acelora care au vizitat muzeul a fost de 5.562, dintre care plători 2.973. De menționat este faptul că intrarea la muzeu în ziua de luni era gratuită, iar în cealalte zile era cu plată (15).

În anul 1930, în intervalul martie—octombrie, muzeul a fost deschis pentru publicul vizitator de patru ori pe săptămîină. În lunile de iarnă muzeul era închis, vizitarea exponatelor fiind permisă numai grupurilor de vizitatori anunțate în prealabil direcțiunii. Intrarea la muzeu era gratuită pentru elevi și studenți excursioniști sau pentru alți participanți la excursii organizate oficial. De la vizitatorii individuali se încasa o taxă de 5 lei de persoană. Numărul vizitatorilor la sfîrșitul anului 1930 a fost

14. A.M.A., act nr. 89/23.II.1932.

15. *Ibidem*, act nr. 100/1910.

2.154, dintre care 1543 cu taxă, iar 611 gratuit (16).

În anul financiar aprilie 1942—martie 1943, numărul vizitatorilor se prezintă astfel: 256 persoane adulte, plătitori, și 3.545 elevi cu intrare gratuită; în total 3.801 de vizitatori (17).

Cifrele, desigur, vorbesc de la sine. Ele oglindesc cât se poate de clar activitatea muzeului în această perioadă, precum și faptul că nu s-a acordat importanța cuvenită rolului instructiv-educativ al muzeului.

Eliberarea patriei și instaurarea puterii populare în țara noastră au constituit premise hotărâtoare pentru asigurarea unei cotituri radicale și în viața muzeului.

Începînd din anul 1951, sub îndrumarea și cu ajutorul material și moral al organelor centrale și locale de partid și de stat. noua conducere, împreună cu tinerele cadre de specialiști angajate la muzeu, au început acțiunea de reorganizare și dezvoltare a muzeului (18). Astfel, muzeul s-a separat de Biblioteca Palatului Cultural, devenind instituție aparte, cu buget propriu.

Prima și cea mai importantă sarcină care a stat în fața colectivului muzeului a fost selecționarea și prelucrarea științifică a obiectelor expuse sau depozitate. Pe baza unei noi tematici, s-a trecut la reorganizarea — pe secții — a colecțiilor de istorie și de artă existente. S-au asigurat fondurile bănești necesare activității de cercetare, achiziționării de noi obiecte muzeale și înzestrării secțiilor cu mobilier modern. S-a pus la dispoziția muzeului spațiul corespunzător în vederea extinderii sălilor de expoziții și a depozitelor. Suprafața totală a muzeului cuprinde astăzi 2.752 m², din care 1561 m² spațiu de expunere (în trecut 1.044 m²) și 874 m² depozite (în trecut 302 m²) (19).

Urmare condițiilor create și activității depuse de colectivul de muzeografi, în 1954 s-a deschis, într-o formă nouă, expoziția permanentă „Revoluția de la 1848”, iar în 1955 expoziția permanentă de istorie veche (20). Paralel, a început organizarea, în cadrul Galeriei de Artă, și a unei secții de artă națională românească modernă și contemporană.

16. Lazăr Nichi, *op. cit.*, p. 518.

17. A.M.A., *Dare de seamă asupra activității desfășurate la Palatul Cultural pe timpul 1.IV.1942—1.IV.1943*, p. 4.

18. *Monumente și muzee*, vol. I, București, 1958, p. 222—230.

19. A.M.A., *Planuri grafice despre încăperile muzeului*.

20. A.M.A., *Dări de seamă, anii 1954, 1955*

În anii următori, în scopul menținerii la zi a expozițiilor de bază și ca un rezultat al valorificării noilor cuceriri ale științei istorice, precum și a propriilor cercetări, specialiștii muzeului au adus numeroase îmbunătățiri concretizate în reorganizarea expozițiilor de bază. După un început făcut în 1960, când s-a reorganizat expoziția permanentă „Revoluția de la 1848”, din 1965 s-a trecut la o vastă acțiune de reorganizare și modernizare a tuturor expozițiilor permanente ale muzeului : istoria veche, în anii 1965-1966, galeriile de artă, în 1966—1967, și muzeul „Revoluția de la 1848” în anul 1968. O mențiune specială trebuie acordată organizării, în 1966, a unei expoziții permanente de artă populară, prima de acest gen la Arad, care constituie baza unei noi secții de etnografie și de artă populară, ilustrată prin obiecte din regiunea Aradului.

În prezent, muzeul din Arad are 4 secții științifice, fiecare cu expoziție permanentă. În forma actuală, acestea fac dovada nu numai a rezultatelor muncii personalului de specialitate, ci și a stadiului și a nivelului științific, în activitatea de cercetare a muzeografilor arădani. Fapt pentru care, în continuare, facem o sumară înfățișare a expozițiilor de bază ale muzeului în forma în care apar, astăzi, înaintea publicului :

Expoziția permanentă de istorie veche, organizată pe baza unui bogat material arheologic, prezintă evoluția societății omenestii pe teritoriul Aradului și a împrejurimilor sale, de-a lungul orînduirii comunei primitive, a celei sclavagiste și a perioadei de trecere spre feudalism.

Fondul său de bază este alcătuit din numeroasele piese descoperite — după cum s-a mai arătat — în decursul multiplelor săpături la movila „Șanțul-Mare” de lângă Pecica. Dintre acestea, relevăm un bogat depozit de tipare și numeroase obiecte ceramice de folosință casnică, din epoca bronzului, precum și variatele produse din lut și fier (unelte agricole și meșteșugărești) aparținînd culturii materiale a dacilor (sec. II î.e.n. — sec. I. e.n.).

În ultimele două decenii, în urma săpăturilor și cercetărilor pe teren s-au găsit numeroase noi materiale arheologice, care au permis completarea substanțială a colecției și, în 1965—1966, reorganizarea completă a expoziției.

Printre cele mai valoroase materiale descoperite în această perioadă se numără frumoasele vase de la sfîrșitul epocii neolitice

(Sînpetru-German) și obiectele de epocă romană din secolele II—III aparținînd dacilor liberi (Sîntana). Pentru cunoașterea începuturilor culturii materiale a dacilor de pe teritoriul arădan au fost revelatoare săpăturile din anul 1965, la așezarea de la Cicir. O importanță mare au prezentat săpăturile arheologice de la Arad-Ceala, din anul 1962, unde s-a dezvelit o mare așezare dacică deosebit de bogată în produse ceramice și cu un mare cuptor de ars oale datînd din perioada postareliană (sec. IV e.n.). Acestora li se adaugă și alte mărturii, din același secol, găsite la Arad-Grădiște, Arad-Centru și în comunele Șiria, Cruceni și Zimandul-Nou.

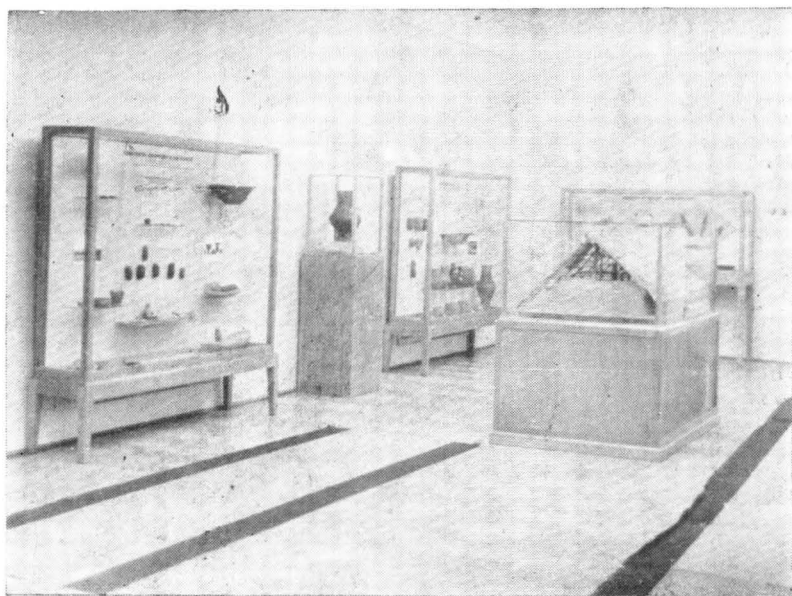

Fig. 3. Aspect din expoziția permanentă de istorie veche.

Bogate, mai ales în arme și podoabe, sînt inventarele găsite în mormintele diferitelor popoare migratoare care, între secolele III—X. e.n., au străbătut teritoriul arădan: sarmați-iazigi (Zădăreni, Sînpetru-German), gepizi (Dorobanți), avari (Sînpetru-German), maghiari (Șiclău). Morminte din secolul al X-lea al e.n. ale populației autohtone au fost descoperite la Șetin.

În sfîrșit, menționăm 2 remarcabile descoperiri ale anului 1967, dintre cele mai de seamă din întreaga activitate a muzeului

în cei peste 75 de ani de existență a sa, prin care în patrimoniul Muzeului Județean Arad au intrat două importante tezaure: unul de monede dacice din argint (645 bucăți) găsit la Șilindia în județul Arad (21) și un tezaur de 51 de obiecte de bronz (celturi, seceri, vîrfuri de lănci, brățări etc.) descoperite în plin centrul Aradului, cu ocazia lucrărilor de fundație ale noului hotel „Astoria”.

Expoziția Revoluția de la 1848 înfățișează evenimentele revoluționare care au avut loc în cele trei țări române: Țara Românească, Moldova și Transilvania. Prezentarea acestei expoziții în forma actuală a necesitat, în prealabil, o studiere temeinică nu

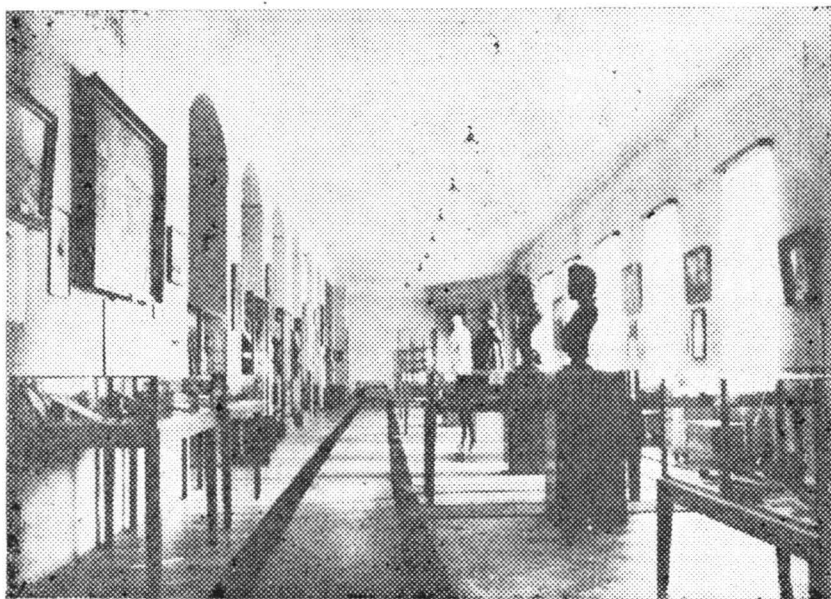

Fig. 4. Sala mare a expoziției permanente „Revoluția de la 1848—1849”.

numai a lucrărilor sau documentelor tipărite, ci și a numeroaselor materiale păstrate în colecția muzeului cu privire la revoluția din 1848, precum și o cercetare minuțioasă a numeroase arhive. Pe de altă parte, a fost nevoie de achiziționarea unor noi obiecte

21. În total au fost salvate — la acțiune colaborînd și muzeul din Oradea — 730 de monede dacice din sec. III î.e.n.

și documente originale, a unor noi materiale complementar-illustrative menite să întregescă colecția veche.

Astăzi, expoziția „Revoluția de la 1848” scoate în evidență, prin multiplele sale exponate, lupta comună a maselor populare dusă împotriva exploatării feudale și împotriva oprămirii naționale. Este prezentat și rolul important pe care l-au jucat în mișcarea revoluționară Nicolae Bălcescu, Mihail Cogălniceanu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, Iosif Bem, Alexandru Petöfi și alții în lupta dusă pentru cucerirea de drepturi naționale și sociale.

Aradul fiind un important centru revoluționar, populația orașului și a împrejurimilor a participat activ la desfășurarea evenimentelor. În acest sens sînt expuse, pe lîngă numeroasele materiale documentare legate de revoluția din Moldova, Țara Românească și Transilvania, obiecte originale, cu caracter local, de certă valoare.

Prin bogatul său material muzeistic, exprimat în limbajul sec al cifrelor de inventar — 17.058 obiecte — această secție, unică în felul ei, prezintă un interes republican și contribuie la păstrarea tradițiilor revoluționare ale poporului.

Galeria de artă a cunoscut o dezvoltare apreciabilă în anii puterii populare. Astfel, a devenit posibilă organizarea, în 1955, a unei secții de artă națională modernă (22). Concomitent, muzeul s-a străduit să achiziționeze, mai ales de la expozițiile anuale de stat, opere ale artiștilor contemporani. Acestea au servit la organizarea unei subsecții de artă națională contemporană care întregeste armonios patrimoniul artei naționale. Menționăm că în 1965 s-a înființat și o expoziție permanentă de artă străină, care a avut ca punct de pornire vechea colecție expusă în 1913, îmbogățită, în anii noștri, cu noi lucrări. De altfel, în ultimii ani, au intrat în colecțiile muzeului și alte noi opere artistice de valoare, fie prin achiziții, fie, majoritatea, prin sprijinul acordat de Muzeul de Artă al R. S. România care a transferat, în 1966, în patrimoniul muzeului din Arad numeroase picturi de seamă ale clasicilor români și străini.

Arta națională este ilustrată în expoziție prin opere ale unor artiști reprezentativi din perioada revoluției de la 1848 ca Ion Negulici, Barbu Iscovescu și Constantin Rosenthal, urmate de

22. A.M.A., Dări de seamă, 1953.

valoroase pânze ale lui Gheorghe Tattarescu, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu sau Ion Andreescu. Pictura românească de la începutul secolului al XX-lea este reprezentată în muzeu prin operele unor artiști plastici ca Ștefan Luchian, Octav Băncilă, Arthur Verona etc., iar arta dintre cele două războaie mondiale de operele lui Theodor Pallady, Gh. Petrașcu, N. Tonitza, Șt. Dimitrescu, Fr. Șirato ș.a. sau de lucrările sculptorilor Dimitrie Paciurea, Fritz Storek și Ferdinand Gallas.

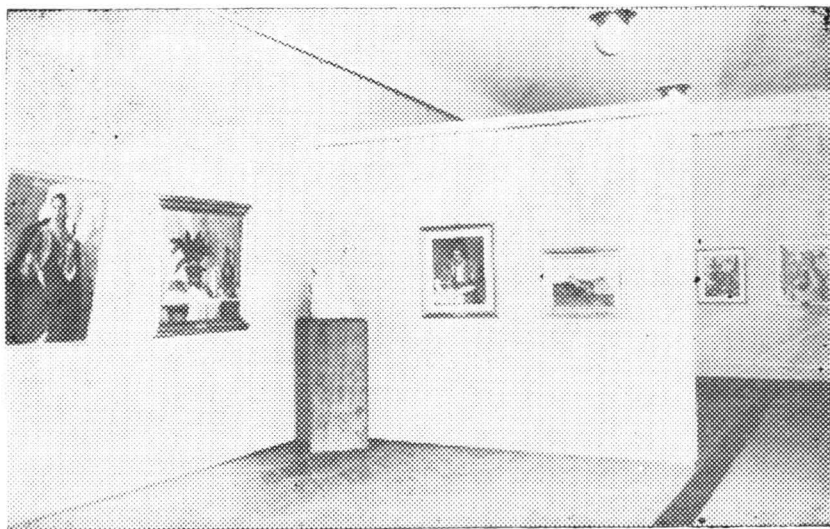

Fig. 5. Aspect din Galeria de artă.

Arta contemporană este oglindită prin picturi de Iosif Iser, Corneliu Baba, Alexandru Ciucurencu, Henry Catargi, Eugen Popa ș.a. sau sculpturi semnate de Constantin Baraschi, Cornel Irimescu, Gh. Anghel etc. La acestea se mai adaugă și creații ale artiștilor arădani.

Colecția de artă străină cuprinde opere ale școlilor italiană, flamandă, olandeză, franceză din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, lucrări ale școlilor germană, austriacă și maghiară din secolele al XIX-lea. Intre pictorii expuși menționăm pe A. Magnasco, A. Caracci, D. Teniers, I. Steen, M. Munkácsy, Gy. Benzur etc.

Expoziția de artă populară, deschisă în anul 1966, a fost organizată, în întregime, din materiale proprii, majoritatea achizi

ționate în ultimii ani. Devenită permanentă, încă în același an, ea constituie nucleul unei secții de etnografie și de artă populară de sine stătătoare. Sînt expuse obiecte de port popular, țesături, cusături, ceramică, un interior țărănesc etc. Exponatele ilustrează

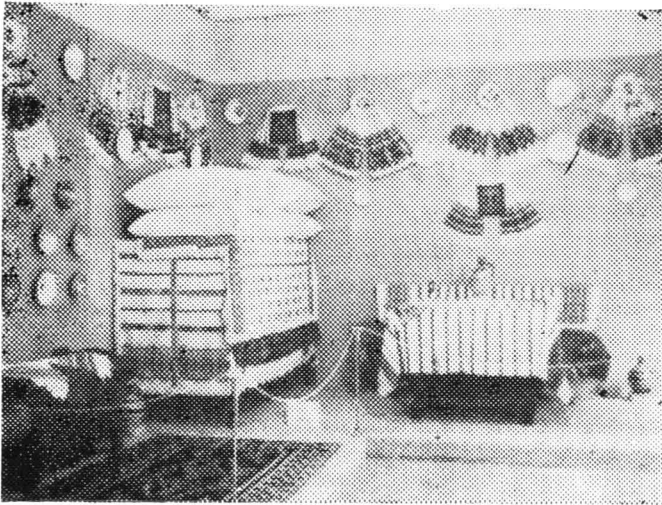

Fig. 6. Interior țărănesc (zona Ineului) din expoziția de artă populară.

arta populară din împrejurimile Aradului, fiind reprezentate următoarele zone etnografice: lunca și cîmpia Mureșului, podișul Lipovei, cîmpia Crișului și regiunea Ineului.

*
* *

Expozițiile secțiilor amintite nu epuizează însă nici pe departe posibilitățile de prezentare și a altor *colecții* păstrate în depozitele muzeului.

Aici se află bogatele colecții de istorie feudală, capitalistă și ale epocii construirii socialismului. Un valoros material documentar se referă la dezvoltarea mișcării muncitorești în orașul Arad. Muzeul mai dispune de o colecție prețioasă de stampe și de numismatică aparținînd diferitelor perioade istorice.

Din bogatul fond aflat în depozitul modern amenajat al secției de artă, amintim colecția de artă grafică națională și străină și cea de artă aplicată străină. Aceasta din urmă este compusă din piese de faianță și porțelanuri, cristale, obiecte sculptate în metal și fildeș, covoare, tapiserii și mobilier de epocă lucrate în

secolele XVIII—XIX în renumite manufacturi din Europa și Asia.

Conștient de valoarea instructiv-educativă a acestor materiale, depozitate, muzeul caută să le valorifice, organizînd periodic expoziții temporare la sediu.

Colecțiile din sălile și depozitele muzeului servesc, în afara scopului de popularizare, și altui țel. Ele sînt vizitate de numeroși cercetători care găsesc aici prețios material documentar. Pe linia dezvoltării permanente a patrimoniului muzeal cu noi și valoroase piese, amintim și sporirea considerabilă a numărului total de obiecte și documente muzeale, de la 15.057, în 1944, la 46.285 în 1968. La acestea se mai adaugă și un bogat fond de cărți al bibliotecii documentare a muzeului — incluzînd, majoritatea, cărți de strictă specialitate — care la sfîrșitul anului 1968 a depășit cifra de 7000 de volume (23).

Analizînd, în continuare, succint, activitatea depusă de Muzeul Județean Arad după eliberare, constatăm că, în ansamblu, ea are două laturi principale: științifică și de popularizare.

În cadrul *activității științifice*, relevăm studiile elaborate de personalul de specialitate al muzeului, multe apărute în diferite publicații editate de muzee sau alte instituții științifice, între care și publicații ale Academiei R. S. România (24). Un impor-

23. A.M.A., Dări de seamă, 1968. Vezi și registrele de inventar ale bibliotecii muzeului.

24. **Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514** în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, București, 1957, p. 431-448; **Morminte de incinerare dacice de epocă romană la Sintana-Arad** în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu”, București, 1960, p. 155—159; **Teme antice în opera argintarului Sebastian Hann**, Ibidem, p. 359—376; **Mormint din epoca avară la Sinpetru german** în „Studii și cercetări de Istorie veche”, București, 1960, p. 423—433; **Tezaurul de aur de la Sintana-Arad**, în „Dacia” N.S., vol. IV; **Săpătura de salvare de la Șiclău** în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII, București, 1962, p. 705—712; **Un moment din viața lui Ioan Slavici: Revolta de la Păuliș** în „Limbă și Literatură”, vol. 7, București, 1963, p. 405—410; **Documente ale fondului Brandenburg cu privire la campania lui Gh. Doja în valea Mureșului** în „Studii. Revistă de istorie”, București, 1964, nr. 3, p. 495—518; **Morminte din epoca feudală timpurie descoperite la Șeitîn** în „SCIV”, București, 1965, p. 581—586; **Adunarea generală a societății pentru crearea unui fond de teatru român ținută la Bocșa Montană în anul 1885** în „Limbă și Literatură”, vol. 12, București, 1966, p. 493—501, și altele.

tant rol stimulator în creșterea activității științifice a muzeografilor arădani l-a avut apariția, din 1967, a primelor publicații de specialitate ale Muzeului Județean Arad (25). O mențiune specială trebuie, de asemenea, acordată celor 5 sesiuni de comunicări științifice — organizate de muzeu în anii 1966, 1967, 1968 — dintre care ultimele două, desfășurate în decembrie 1968, au consemnat sărbătorirea a două evenimente : 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România și 75 de ani de existență a muzeului din Arad.

Ca un fapt demn de a fi reținut, remarcăm preocuparea de formare în jurul muzeului a unui nucleu de cercetare care să cuprindă, în afara personalului științific al muzeului, specialiști apreciați din diferite orașe prezenți în număr tot mai mare la ședințele de comunicări științifice ale muzeului. În cadrul celor 5 sesiuni de comunicări științifice au fost prezentate, în total, 64 de comunicări pe teme de istorie, istoria culturii, artă, etnografie, muzeografie, dintre acestea 32 de lucrări fiind elaborate de personalul științific al muzeului. Consemnăm, totodată, prezența, cu lucrări, a muzeografilor arădani la sesiunile de comunicări științifice organizate de Direcția muzeelor și monumentelor din Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, participarea la diferite manifestări științifice din țară (București, Cluj, Timișoara, Iași, Deva, etc.) și străinătate (Praga, 1966), luarea de cuvânt la dezbaterile organizate de Institutul de Istorie al Academiei R. S. România pe marginea volumelor I, II și IV ale tratatului de Istorie României.

În anii puterii populare, o preocupare de seamă a Muzeului din Arad a fost și reluarea cercetărilor arheologice care, pentru o îndelungată perioadă de timp, între 1930—1954, au stagnat complet. În 1954 se efectuează sondaje la Arad-Gai, la Cetatea de pământ de lângă Sintana, la Arad-Bujac etc. Tot în 1954 are loc prima săpătură arheologică de amploare a muzeului, la Sintana, urmată de săpături, în colaborare cu Academia, în 1959, la Șiclău, iar în 1960, 1961, 1962 și 1964 pe cunoscuta movilă „Șanțul-Mare”, între Pecica și Semlac. În anul 1962, s-au efectuat săpături și în hotarul orașului Arad, lângă pădurea Ceala, iar în

25. Z i r i d a v a. Studii și cercetări, I, Arad, 1967; Egon Dörner, Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădan, Timișoara, 1968.

anii 1965—1966 la Cicir și Covăsînt, sub conducerea filialei din Cluj a Academiei. Între anii 1965—1968 muzeul a efectuat noi săpături sau a redeschis șantiere în localitățile Sînpetru-german, Covăsînt, Pecica, Vladimirescu (26).

O deosebită importanță au prezentat săpăturile de la Sîntana, Pecica, Arad-Ceala și Cicir, atît prin noutatea materialului descoperit, cît, mai ales, prin faptul că, pînă nu demult, pe teritoriul de vest al țării noastre n-a fost încă cercetată sistematic nici o stațiune aparținînd culturii materiale dacice.

În legătură cu cercetările de istorie modernă amintim că, în ultimii ani, s-au studiat și completat în expoziție unele teme insuficient prezentate referitoare la revoluția din 1848, cum ar fi Revoluția de la Blaj, lupta moșilor în Munții Apuseni, personalitatea lui Avram Iancu, activitatea lui Bălcescu în Transilvania, evenimentele post-revoluționare, mișcările sociale locale anterioare și posteroare revoluției ș.a.

Cercetările de istorie nu au fost orientate numai spre conținutul expozițiilor de bază ale muzeului. În atenție s-au aflat și alte probleme, cum ar fi, de exemplu, cele privitoare la Unirea Transilvaniei cu România, la mișcările muncitorești și țărănești locale din jurul anului 1900, la istoricul colecțiilor muzeale, ultima problemă fiind și în studiul secțiilor de artă sau etnografie.

În privința activității științifice a acestor două secții din urmă, ea a fost axată, în special, pe cercetarea patrimoniului și a tezaurului artistic și etnografic al județului și municipiului Arad. Interesantă și deosebit de utilă se dovedește acțiunea de cercetare — care se continuă și în prezent — întreprinsă de colectivul secției de artă în legătură cu activitatea artistică în Arad și împrejurimi începînd cu secolul al XVIII-lea și sfîrșind cu mișcarea artistică locală din prima jumătate a veacului al XX-lea.

Munca de cercetare științifică a colectivului muzeului este împletită cu o vastă *activitate de popularizare*. Această latură a muncii se concretizează în numeroasele expoziții temporare organizate la sediu și prin cele volante deschise în oraș și județ. Tematica lor este axată pe probleme de istorie, de mișcare muncitorească și construirea socialismului, de istoria culturii și literaturii, de artă sau etnografie, uneori avînd și alte teme.

26. A.M.A., Dări de seamă, anii 1954—1968.

Relevăm, îndeosebi, expozițiile cu caracter temporar, dintre care numai cele organizate la Muzeul Județean, în incinta Palatului Cultural, în ultimii 18 ani (1951—1968) sînt în număr de 87 (27).

Dintre acestea, unele au fost organizate în colaborare cu alte muzee din țară. Așa sînt, de exemplu, „Arta aplicată străină din sec. XVII—XIX” (cu Muzeul Banatului din Timișoara, 1962), „Expoziția de artă populară românească” (cu Muzeul de Artă Populară al R. S. România, în 1962), „Retrospectiva de pictură și grafică Octavian Smighelschi” (cu Muzeul Brukenthal din Sibiu, în 1963), „Pictura românească în a doua jumătate a secolului XIX” (1963), „Expoziția de tapiserii franceze din sec. XVII—XVIII” (1965), „Expoziția de artă plastică contemporană chineză” (1966), „Afișul de artă francez” (1968), toate cu Muzeul de Artă al R.S. România, „Frescele medievale din Jugoslavia” (1968) în colaborare cu muzeele din București și Belgrad ș. a. Prin aceste acțiuni, vizitatorii arădani au avut posibilitatea de a cunoaște și colecții de valoare ale altor muzee din țară sau străinătate.

Referitor la expozițiile volante, remarcăm că, în 1951, au fost numai două în circulație, iar la numai un deceniu, în 1962, cînd s-a atins cifra cea mai mare, numărul lor a ajuns la 19 expoziții. În decurs de 18 ani s-au organizat de Muzeul Județean Arad peste 300 de expoziții itinerante la cluburi muncitorești, cămine culturale, școli din oraș și județ (28).

Tabloul activității științifice și expoziționale a muzeului nu ar fi complet dacă n-am aminti munca colectivului pentru înființarea și îndrumarea de noi unități muzeale în județ. În acest sens, menționăm organizarea Muzeului orășenesc din Lipova, în 1952, cu o colecție de istorie și etnografie, și a Muzeului memorial „Ioan Slavici” la Șiria, deschis în ianuarie 1960. Tot la Șiria, se preconizează organizarea unui nou muzeu memorial dedicat compozitorului „E. Montția”. În întîmpinarea acestei acțiuni, Muzeul Județean a venit prin achiziționarea recentă de la urmași a întregii moșteniri artistice a compozitorului alcătuită din obiecte, documente originale, fotografii etc.

27. *Ibidem*, anii 1951—1968.

28. *Ibidem*.

În afara activității expoziționale, colectivul muzeului mai efectuează o largă activitate de popularizare prin conferințe și prin publicarea de articole în presa locală și centrală. În perioada dintre anii 1951—1968 s-au ținut peste 1000 de conferințe, iar în ceea ce privește activitatea publicistică, în același interval de timp, au apărut, în total, nu mai puțin de 620 de articole (29).

Tot scopului de popularizare a muzeului servește și activitatea propagandistică desfășurată prin diferite mijloace: fotomontaaje, emisiuni la stația de radioamplificare a orașului, anunțuri la ziarele locale, afișe, diapozitive proiectate la cinematografe, precum și broșurile-ghid sau pliante ale muzeului, tipărite în 1963, 1967 și în 1968, ultima în trei limbi: română, franceză, germană.

Mai amintim și prezentarea expozițiilor sau rezultatelor activității muzeului în cadrul unor emisiuni speciale ale studiourilor centrale din București de radio și televiziune sau în emisiuni ale studiourilor de radio din Timișoara și Cluj.

Ca o consecință firească a acestei multiple activități, muzeul din Arad se bucură de o largă apreciere care se manifestă, în primul rând, prin numărul mereu crescând al vizitatorilor, atât la sediu cât și la expozițiile sale volante. Spre ilustrare menționăm:

în 1951 =	5.220 de vizitatori	
în 1955 =	39.071 de vizitatori	
în 1960 =	44.182 de vizitatori	
în 1964 =	102.518 de vizitatori	
în 1965 =	106.071 de vizitatori	
în 1966 =	101.100 de vizitatori	
în 1967 =	102.751 de vizitatori	
în 1968 =	105.580 de vizitatori	(30).

Privind, în ansamblu, dezvoltarea Muzeului Județean Arad, realizările obținute, remarcăm că, în anii puterii populare, muzeul arădan a devenit un important focar de știință și cultură al Aradului, preluând și dezvoltând tradițiile progresiste științifice și culturale ale trecutului. Iar cea mai elocventă recunoaștere este, credem, cea a prezenței în număr tot mai mare, an de an, a vizitatorilor, a largului public căruia se adresează, înainte de toate, orice muzeu.

29. *Ibidem.*

30. *Ibidem.* Pentru anul 1968 sînt cuprinși vizitatorii muzeului pînă la 15 decembrie inclusiv.

ÉTAPES DU DÉVELOPPEMENT DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL D'ARAD.

(Historique et réalisations)

Résumé

Le Musée d'Arad prend naissance en 1892 lors de son ouverture dans l'actuel édifice du Théâtre d'État „Musée de reliques 1848—1849”.

En automne 1912, le musée emménage dans l'édifice nouveau du Palais Culturel où il continue toujours d'avoir son siège. De même, on expose dans l'une des salles une collection archéologique en provenance des fouilles effectuées à Pecica en 1898, aussi bien qu'au cours des années 1900—1902 et 1910. En 1913 on y organise une exposition de peinture universelle.

Ce qu'on remarque dans l'activité du musée d'entre les deux guerres mondiales c'est la poursuite des fouilles archéologiques (1923—1930) dans les différents endroits de la région d'Arad, ainsi que la création d'une exposition d'ethnographie. Aussi y déploie-t-on des efforts pour jeter les bases d'une collection d'art national roumain.

Après la libération, les nouvelles conditions créées (personnel qualifié, budget adéquat, espaces à exposer et à déposer nouveaux) ont rendu possible la réorganisation du musée tout entier sur de bases scientifiques.

Par suite, en 1954 s'ouvre la section „Révolution de 1848”, en 1955 la section d'histoire ancienne et en 1957 celle d'art national roumain, moderne et contemporain. En 1965, vient d'être créé, dans le cadre de la galerie d'art, une section d'art étranger européen aussi.

Il est à mentionner que les sections d'histoire et d'art ont été réorganisées et modernisées tout en y jetant les bases en 1966 d'une nouvelle section d'ethnographie et d'art populaire par l'ouverture d'une exposition permanente d'art populaire roumain du département d'Arad.

En continuant, l'auteur nous montre que ces dernières années les fouilles archéologiques ont pris de l'extension, des recherches, des dépistages, des acquisitions ont été faits qui ont permis de compléter substantiellement les expositions, surtout en ce qui concerne la culture matérielle des Daces, la continuité de la population autochtone dans les parages d'Arad, la lutte des montagnards (des „Moți” — population des Carpates Occidentales) et différents d'autres aspects se rattachant à la révolution de 1848, aussi bien que dans le contenu de la galerie d'art.

L'ouvrage se rapporte également à d'autres réalisations scientifiques comme les cinq sessions de communications organisées dans les dernières années par le musée et les premières publications parues, aussi qu'à l'action de relèvement du niveau culturel des masses.

❖ LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1 — Le Théâtre d'État, premier siège du Musée d'Arad.
Fig. 2 — Le Palais Culturel, siège actuel du Musée.
Fig. 3 — Aspect de l'exposition permanente d'histoire ancienne.
Fig. 4 — La grande salle de l'exposition permanente „La Révolution de 1848—1849”.
Fig. 5 — Aspect de la Galerie d'art.
Fig. 6 — Intérieur paysan (La zone d'Ineu) de l'exposition d'art populaire.

C U P R I N S

I S T O R I E

- Egon Dörner,*
Vasile Boroneanț O contribuție cu privire la datarea valurilor de pământ din vestul țării noastre . 7
- Ioan Niciu* Documente din perioada dualismului oglindind lupta pentru eliberarea Transilvaniei 19
- Otto Greffner* Mișcări cu caracter social-agrar în fostul comitat Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea 29

I S T O R I A A R T E I

- Irma Ferencz* Date cu privire la dezvoltarea picturii în orașul Arad și împrejurimi în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea 45

I S T O R I A C U L T U R I I

- Géza Kovách,*
Ovidiu Olariu Noi date cu privire la familia lui Ioan Slavici 61
- P. Kolozsvari* Din corespondența inedită a lui Ioan Bianu către Ioan Slavici (1887—1889) . . . 73
- Ovidiu Olariu* Preocupări pentru limbă și literatură în publicistica lui George Coșbuc . . . 81
- Horia Medeleanu* Lucian Blaga, colaborator al revistei arădene „Pagini literare” 139

M U Z E O G R A F I E

- Nicolae Kiss* Etapele de dezvoltare ale Muzeului Județean Arad 147

S O M M A I R E—I N H A L T

H I S T O I R E

- Egon Dörner,*
Vasile Boroneanţ Ein Beitrag zur Datierung der Erdwälle im Westen Rumäniens 17
- Ioan Niciu* Dokumente aus dem Zeitalter des österreich-ungarischen Dualismus' über den Kampf zur Befreiung Transsylvaniens 28
- Otto Greffner* Bewegungen sozial-agrarischen Charakters im gewesenen Komitat Arad am Ende des 19. Jahrhunderts 40

H I S T O I R E D E L ' A R T

- Irma Ferencz* Données concernant le développement de la peinture dans la ville d'Arad et ses environs aux XVIII-e — XIX-e siècles 57

H I S T O I R E D E L A C U L T U R E

- Géza Kovách,*
Ovidiu Olariu Nouvelles données concernant la famille de Ioan Slavici 72
- P. Koloszvári* Aus der unveröffentlichten Korrespondenz Ioan Bianus an Ioan Slavici (1887—1889) 79
- Ovidiu Olariu* Préoccupations concernant la langue et la littérature dans l'activité journalistique de Georges Coşbuc 134
- Horia Medeleanu* Lucian Blaga, collaborateur à „Pagini literare” d'Arad 144

M U S E O G R A P H I E

- Nicolae Kiss* Etapes du développement du musée départemental d'Arad 165

Intreprinderea Poligrafică Banat
Unitatea Arad
— c. 10; apărut 1970 —

h bibliotecă.

Ziare
dulap cu cărți, St. Nat. se pot folosi
pt. cărți în circulație.
Un birou - bibliotecă.